

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Σπουδές στην Εκπαίδευση

Διπλωματική Εργασία

«Διαστάσεις προσωπικότητας και φιλοκοινωνική συμπεριφορά-
κοινωνική επάρκεια παιδιών με αδέρφια και μοναχοπαίδια»

Αικατερίνη Μουρλά

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Άννα Πρίντεζη

Πάτρα, Μάιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Διαστάσεις προσωπικότητας και φιλοκοινωνική συμπεριφορά-
κοινωνική επάρκεια παιδιών με αδέρφια και μοναχοπαίδια»

Μουρλά Αικατερίνη

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Άννα Πρίντεζη

Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής

Χατζηδαμιανός Γεράσιμος

Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

Πάτρα, Μάιος 2026

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας πτυχιακής/ερευνητικής εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες σε όλους όσους συνέβαλαν, με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, στην υλοποίησή της. Καταρχάς, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα- καθηγήτριά μου κ. Πρίντεξη για την επιστημονική καθοδήγηση, τη συνεχή υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της μελέτης, καθώς και τον συνεπιβλέποντα κ. Χατζηδαμιανό για τις σημαντικές και τις ουσιαστικές παρατηρήσεις που ήταν απαραίτητες για την ολοκλήρωσή της. Η συμβολή τους υπήρξε καθοριστική για την επιστημονική πληρότητα και ποιότητα της εργασίας. Ευχαριστώ επίσης την κ. Βακαλούδη, η οποία συνέβαλε στη διαδικασία διπλής μετάφρασης ερωτηματολογίου της έρευνας. Επιπλέον, εκφράζω τις ευχαριστίες μου προς όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα για τη διάθεση χρόνου και τη συνεργασία τους, χωρίς την οποία η διεξαγωγή της μελέτης δεν θα ήταν εφικτή. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την αδιάλειπτη υποστήριξη και ενθάρρυνση καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου και της εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία διερευνά την επίδραση της οικογενειακής δομής (μοναχοπαίδια έναντι παιδιών με αδέρφια) και της σειράς γέννησης στις διαστάσεις της προσωπικότητας, την κοινωνική επάρκεια και τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά των παιδιών. Η έρευνα βασίστηκε σε ποσοτική μεθοδολογία, στην οποία συλλέχθηκαν δεδομένα για 177 παιδιά, ηλικίας 8 – 10 ετών μέσω ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν από τους γονείς. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ μοναχοπαιδιών και παιδιών με αδέρφια στους κύριους παράγοντες προσωπικότητας και στις επιμέρους διαστάσεις, καθώς και της κοινωνικής επάρκειας-φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, η ανάλυση της σειράς γέννησης αποκάλυψε ότι τα πρωτότοκα παιδιά παρουσιάζουν υψηλότερη συναισθηματική αστάθεια και ότι τα υστερότοκα διακρίνονται για την εγκαρδιότητά τους, εμφανίζοντας επίσης μικρότερες τάσεις απόσυρσης και έλλειψης κινήτρων. Συμπερασματικά, η μελέτη καταδεικνύει ότι αν και η οικογενειακή δομή, δηλαδή ο αριθμός των παιδιών (ένα ή περισσότερα) δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην ανάπτυξη του παιδιού κατά τη μέση παιδική ηλικία, αντικρούοντας σχετικά στερεότυπα για τα μοναχοπαίδια, η θέση των παιδιών με αδέρφια στην οικογένεια, ενδέχεται να επιδρά στη διαμορφούμενη προσωπικότητά τους, ενώ δεν ισχύει το ίδιο για την εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς και την κοινωνική τους επάρκεια γενικότερα.

Λέξεις- κλειδιά: μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια, σειρά γέννησης, προσωπικότητα, κοινωνική επάρκεια, φιλοκοινωνική συμπεριφορά.

«Personality dimensions and prosocial behavior - social competence of children with siblings and only children»

Mourla Aikaterini

Abstract

The present study investigates the influence of family structure (only children versus children with siblings) and birth order on personality dimensions, social competence, and prosocial behavior in children. The research followed a quantitative methodology, collecting data for 177 children aged 8–10 through questionnaires completed by their parents. The results indicated that there are no statistically significant differences between only children and children with siblings regarding main personality factors, individual dimensions, or social competence and prosocial behavior. However, birth order analysis revealed that firstborn children exhibit higher emotional instability, while lastborn children are characterized by their warmth (cordiality) and show fewer tendencies toward withdrawal or lack of motivation. In conclusion, the study demonstrates that family structure (the number of children) is not a decisive factor in development during middle childhood, thus contradicting common stereotypes about only children. Nevertheless, the position of children with siblings within the family may influence their developing personality, although this does not appear to affect their prosocial behavior or general social competence.

Keywords: only children, siblings, birth order, personality, social competence, prosocial behavior, middle childhood.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Κατάλογος Πινάκων	xi
A) Θεωρητικό μέρος	12
1.Το παιδί στο πλαίσιο της οικογένειας	12
1.1. Το πλαίσιο της οικογένειας	12
1.1.2. Η θέση-σειρά γέννησης του παιδιού στην οικογένεια.....	13
1.2. Η αδελφική σχέση	16
1.2.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις για την αδελφική σχέση	17
1.2.2. Η σημασία της αδελφικής σχέσης για την ανάπτυξη του παιδιού	19
1.3. Τα μοναχοπαίδια	22
1.3.1. Τα μοναχοπαίδια στη σύγχρονη εποχή.....	22
1.3.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις για τα μοναχοπαίδια.....	22
2.Η προσωπικότητα.....	25
2.1. Η έννοια της προσωπικότητας.....	25
2.2. Θεωρίες προσωπικότητας.....	26
2.3. Το Μοντέλο και η Θεωρία των πέντε παραγόντων.....	29
3.Η κοινωνική επάρκεια.....	33
4.Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά.....	37
5.Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας: Διαφορές με βάση την ύπαρξη ή όχι αδερφών και τη σειρά γέννησης	40
5.1. Διαφορές ως προς τις διαστάσεις της προσωπικότητας.....	40
5.2. Διαφορές ως προς την κοινωνική επάρκεια - φιλοκοινωνική συμπεριφορά.....	44
B) Ερευνητικό μέρος.....	49
6.Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα.....	49
7.Μέθοδος	50
7.1. Διαδικασία συλλογής δεδομένων – Συμμετέχοντες.....	51
7.2. Μέσα συλλογής δεδομένων.....	54
8.Αποτελέσματα	57

8.1. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – παιδιά με αδέρφια) ως προς τις διαστάσεις της προσωπικότητας.....	57
8.2. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – παιδιά με αδέρφια) ως προς την κοινωνική επάρκεια.....	63
8.3. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – παιδιά με αδέρφια) ως προς τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά.....	64
8.4. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – πρωτότοκα - υστερότοκα) ως προς τις διαστάσεις της προσωπικότητας.....	64
8.5. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – πρωτότοκα - υστερότοκα) ως προς την κοινωνική επάρκεια.....	69
8.6. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – πρωτότοκα - υστερότοκα) ως προς τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά.....	70
9. Συζήτηση.....	70
9.1. Συμπεράσματα.....	70
9.2. Περιορισμοί.....	76
9.3. Προεκτάσεις-Προτάσεις.....	77
Βιβλιογραφία.....	80
Παράρτημα Α: «ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ».....	95
Παράρτημα Β: «ΕΠΙΣΤΟΛΗ».....	103

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Κατανομή με βάση τον τύπο παιδιού (μοναχοπαίδια ή με αδέρφια) και το φύλο (N=177).....	52
Πίνακας 2. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις ηλικίας με βάση τον τύπο παιδιού (μοναχοπαίδια ή με αδέρφια (N=177).....	52
Πίνακας 3. Κατανομή παιδιών με βάση τον αριθμό των αδερφών (N=177).....	53
Πίνακας 4. Κατανομή παιδιών με βάση τη θέση τους στην οικογένεια (N=177).....	53
Πίνακας 5. Κατανομή παιδιών με βάση τη θέση τους (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) και το φύλο (N=154).....	54
Πίνακας 6. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις ηλικίας με βάση τη θέση των παιδιών (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) (N=154).....	54
Πίνακας 7. Δείκτης αξιοπιστίας Cronbach's Alpha για τους βασικούς παράγοντες όσο και για τις επιμέρους διαστάσεις του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9.....	55
Πίνακας 8. Δείκτης αξιοπιστίας Cronbach's Alpha για τους βασικούς παράγοντες όσο και για τις επιμέρους διαστάσεις της κλίμακας για την Κοινωνική Επάρκεια.....	56
Πίνακας 9. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Συναισθηματική αντιδραστικότητα και τις επιμέρους διαστάσεις του.....	58
Πίνακας 10. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Ευσυνειδησία και τις επιμέρους διαστάσεις του.....	59
Πίνακας 11. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Προσήγεια και τις επιμέρους διαστάσεις του.....	60
Πίνακας 12. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Εξωστρέφεια και τις επιμέρους διαστάσεις του.....	61
Πίνακας 13. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Διανοητική Ανάπτυξη και τις επιμέρους διαστάσεις του.....	62
Πίνακας 14. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στην κλίμακα Κοινωνικής Επάρκειας και τις επιμέρους διαστάσεις της.....	63

Πίνακας 15. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στην κλίμακα Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς..... 64

Πίνακας 16. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΔΠΡΟΠΕ9 Συναισθηματική αντιδραστικότητα και τις επιμέρους διαστάσεις του..... 64

Πίνακας 17. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΔΠΡΟΠΕ9 Ευσυνειδησία και τις επιμέρους διαστάσεις του.....65

Πίνακας 18. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΔΠΡΟΠΕ9 Προσήνεια και τις επιμέρους διαστάσεις του.....66

Πίνακας 19. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΔΠΡΟΠΕ9 Εξωστρέφεια και τις επιμέρους διαστάσεις του..... 67

Πίνακας 20. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΔΠΡΟΠΕ9 Διανοητική ανάπτυξη και τις επιμέρους διαστάσεις του..... 68

Πίνακας 21. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στην κλίμακα Κοινωνικής Επάρκειας και τις επιμέρους διαστάσεις της..... 69

Πίνακας 22. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στην κλίμακα Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς και τις επιμέρους διαστάσεις της..... 70

A) Θεωρητικό μέρος

1. Το παιδί στο πλαίσιο της οικογένειας

1.1. Το πλαίσιο της οικογένειας

Το άτομο, όταν έρχεται στη ζωή, γίνεται μέλος μιας συγκεκριμένης οικογένειας η οποία φροντίζει για την ανατροφή του (Giotsa, 2004, σελ. 28). Η οικογένεια, ως μία κοινωνική ομάδα χαρακτηρίζεται από διαρκή αλληλεπίδραση και αλληλοεξάρτηση μεταξύ των μελών που την απαρτίζουν (Δημητριάδου, 2022, σελ. 80· Giotsa, 2004, σελ. 25). Η οικογένεια χαρακτηρίζεται από δύο βασικά στοιχεία: α) τη δομή, η οποία σχετίζεται με τον αριθμό, τη θέση και τους ρόλους που διαδραματίζουν τα μέλη του οικογενειακού πλαισίου και β) τη λειτουργία, δηλαδή τις μεθόδους που ακολουθούνται προκειμένου να εξασφαλιστούν τόσο η επιβίωση όσο και η ικανοποίηση των βιολογικών και ψυχολογικών αναγκών των μελών της (Smith, 1995, όπ. αναφ. στο Giotsa, 2004, σελ. 25).

Όσον αφορά τη δομή, η οικογένεια είναι ιεραρχικά οργανωμένη σε αλληλεξαρτώμενα, αμοιβαία επηρεαζόμενα υποσυστήματα. Στο σύστημα, λοιπόν της οικογένειας διαμορφώνονται επιμέρους υποσυστήματα, που μπορεί να αποτελούν δυάδες, όπως το συζυγικό ζευγάρι, τους γονείς (εφόσον το ζευγάρι αποκτήσει και παιδί/ά), τη σχέση γονέα-παιδιού, τις σχέσεις αδελφών ή και τριάδες (π.χ. τριάδα γονέα-αδελφού), υποσυστήματα που αλληλεπιδρούν και αλληλοσυνδέονται, καθορίζοντας τη συμπεριφορά των μελών του (Δημητριάδου, 2022, σελ. 80-81· Rawat et al., 2024, σελ. a277). Επιπλέον, υπάρχει και το ευρύτερο οικογενειακό σύστημα, συμπεριλαμβανομένων των παππούδων - γιαγιάδων, των θείων κτλ. (Rawat et al., 2024, σελ. a277).

Οι υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν τα άτομα του οικογενειακού περιβάλλοντος εξαρτώνται από τη θέση που έχουν μέσα σε αυτό. Ένα μέλος πιθανόν να έχει διττό ρόλο (π.χ. οι σύζυγοι - κηδεμόνες, τα παιδιά- αδέρφια) (Δημητριάδου, 2022, σελ. 80-81). Ο αριθμός των παιδιών της οικογένειας καθορίζει το αν το παιδί θα έχει είτε μόνο έναν ρόλο, αυτόν του παιδιού (στη σχέση με τον γονέα), είτε και έναν δεύτερο ρόλο, αυτόν του αδελφού (στο υποσύστημα - σχέση με τα αδέρφια).

Αν και μέσα στην οικογένεια παρουσιάζονται μεταβολές τόσο σε επίπεδο δομής (π.χ. ρόλοι), όσο και λειτουργίας, ο γενικός ρόλος που επιτελεί η οικογένεια χαρακτηρίζεται από διαχρονικότητα (Τάνταρος, 2009, σελ. 20), ενώ αναλλοίωτη παραμένει η βασική αξία της οικογένειας, καθώς βασίζεται κυρίως στους συναισθηματικούς δεσμούς που διαμορφώνονται μεταξύ των μελών και οι οποίοι είναι αναντικατάστατοι (Giotsa, 2004, σελ. 28).

1.1.2. Η θέση-σειρά γέννησης του παιδιού στην οικογένεια

Η μελέτη της επίδρασης που έχει στο παιδί η σειρά γέννησής του στην οικογένεια, έχει αποτελέσει από πολύ παλιά αντικείμενο ερευνητικού ενδιαφέροντος (Sulloway, 1999, σελ. 191· Rohrer et al., 2015, σελ. 1), ενώ πολλοί μελετητές συγκλίνουν με την θέση ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των παιδιών συνδέονται με την γέννησή τους και πιο συγκεκριμένα με τη σειρά γέννησης (Saher, et al., 2022, σελ. 1-2).

Πρωτοπόρος στη μελέτη του εν λόγω θέματος ήταν ο Alfred Adler (1870–1937), ο οποίος στη θεωρία της ατομικής θεωρίας εστιάζει στον ρόλο του οικογενειακού συστήματος, συμπεριλαμβανομένων των αδελφικών επιρροών, ως κεντρικό στοιχείο της προσωπικότητας (Rawat et al., 2024, σελ. a276). Στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας, ο Adler πρότεινε ότι η θέση που κατείχε ένα παιδί στην οικογένεια (πρωτότοκο, δευτερότοκο, τελευταίο, δίδυμο ή μοναχοπαίδι), επηρέαζε συνολικά την ανάπτυξη και τον χαρακτήρα του (Marano, 2017, σελ 3· Saher, et al., 2022, σελ. 2). Όμως, για τον Adler δεν είναι η σειρά κατάταξης καθαυτή που προσδίδει από μόνη της κάποια χαρακτηριστικά στο άτομο, αλλά περισσότερο οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, οι εμπειρίες που βιώνει ως αποτέλεσμα αυτού του παράγοντα, η δυναμική των σχέσεων που αναπτύσσονται και η ερμηνεία τους από το ίδιο το άτομο (Marano, 2017, σελ 3).

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, για τις κατηγορίες παιδιών ανάλογα με τη θέση τους, υποστηρίζονται τα εξής:

Πρωτότοκα Παιδιά: Τα πρωτότοκα παιδιά πριν από τη γέννηση των επόμενων αδελφών, απολαμβάνουν την αμέριστη προσοχή και τον ενθουσιασμό των γονέων (Marano, 2017, σελ 4), έτσι ώστε να χαρακτηρίζονται ως «βασιλικοί πρίγκιπες/πριγκίπισσες» της οικογένειας (Vutz & Unzner, 1995, σελ. 21). Η επικέντρωση αυτή συμβάλλει στην ανάδειξη ηγετικών χαρακτηριστικών και υπευθυνότητας, με αποτέλεσμα να γίνονται πρωτοπόροι και να οδηγούνται συχνά σε αρχηγικές θέσεις.

Επιπλέον, τα πρωτοτοκά παιδιά θέλουν γενικά να ευχαριστήσουν τους κηδεμόνες και πιθανότατα είναι πιο μετριοπαθή, οργανωμένα, εξωστρεφή, δείχνουν ενσυναίσθηση, έχουν καλές επιδόσεις στο σχολείο (Paulhus, et al., 1999, σελ. 482· Saher, et al., 2022, σελ. 2· Vutz & Unzner, 1995, σελ. 23), ενώ γενικά εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά επιτυχίας σε αναπτυξιακές δραστηριότητες σε σύγκριση με τα μικρότερα αδέρφια τους (Conley et al., 2007). Φαίνεται επίσης πως επιθυμούν την τάξη και την τήρηση των κανόνων καθώς και να είναι περισσότερο κομφορμιστές (Gupta, 2017, σελ. 2· Marano, 2017, σελ. 5). Ωστόσο, μετά τη γέννηση του δεύτερου παιδιού, το πρωτότοκο παιδί καλείται να μοιραστεί τη γονική προσοχή με τον νέο αδελφό και να βιώνει την κατάσταση ως «εκθρονισμένος μονάρχης» (Marano, 2017, σελ. 4· Vutz & Unzner, 1995, σελ. 24), που του δημιουργεί συναισθήματα δυσαρέσκειας και εχθρότητα προς το/τα μικρότερο/α αδέρφια. Βέβαια, παράγοντες όπως το χρονικό διάστημα μεταξύ των γεννήσεων, ο βαθμός προετοιμασίας από τους γονείς κ.ά., μπορεί να επηρεάσουν τον τρόπο αντίδρασης του πρωτότοκου, έτσι ώστε ορισμένα μεγαλύτερα παιδιά να είναι προστατευτικά και φροντιστικά προς τα μικρότερα αδέρφια και να αναπτύσσουν ενίοτε τάση κυριαρχίας. Γενικά, τα πρωτότοκα παιδιά μπορεί να είναι νευρωτικά και ανασφαλή ή προστατευτικά και υποστηρικτικά ή ανάλογα με τη διαχείριση της γέννησης ενός νέου αδελφού (Marano, 2017, σελ. 4-5).

Δευτερότοκα Παιδιά: Είναι τα παιδιά που γεννιούνται δεύτερα, αν και τελικά μπορεί να έχουν μικρότερα αδέρφια. Από την μια πλευρά, τα παιδιά αυτά μοιράζονται την προσοχή των γονέων με ένα/μία άλλο/η αδερφό/ή από τη γέννησή τους, με αποτέλεσμα να είναι ενδεχομένως πιο συνεργάσιμα. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να καταβάλλουν προσπάθεια για να συμβαδίσουν με το πρωτότοκο παιδί και να γίνονται ενίοτε ανταγωνιστικά, ενώ η συνεχής σύγκριση με τον πρωτότοκο μπορεί να ωθήσει το παιδί στην αναζήτηση εναλλακτικών τομέων για να διακριθεί (Σουκαλοπούλου, 2014, σελ. 46). Ωστόσο, μπορεί να θέσουν στόχους μη ρεαλιστικούς για τον εαυτό τους, που αυξάνει τη πιθανότητα αποτυχίας, με ενδεχόμενο απότοκο μία μελλοντική νεύρωση, βλέποντας τις προσδοκίες τους για τον εαυτό τους να μην εκπληρώνονται (Marano, 2017, σελ. 5).

Μεσαία παιδιά: Πρόκειται για την κατηγορία παιδιών που έχουν τουλάχιστον έναν μεγαλύτερο αδελφό και τουλάχιστον έναν μικρότερο αδελφό (Marano, 2017, σελ. 6) και είναι γνωστά και ως παιδιά «σάντουιτς», καθώς βιώνουν μια αμφίπλευρη πίεση, βρισκόμενα ανάμεσα στον πρωτότοκο και τον υστερότοκο (Vutz & Unzner, 1995, σελ.

21-22). Υποστηρίζεται από ορισμένους ερευνητές ότι τα μεσαία παιδιά μπορεί να νιώθουν λιγότερο αγαπητά ή και παραμελημένα από τους γονείς, ενώ μερικές φορές γίνονται αποδέκτες της ανταγωνιστικότητας και της δυσαρέσκειας ενός πρωτότοκου. Αν και λόγω της θέσης τους αντιμετωπίζουν δυσκολίες, μπορούν και τις ξεπερνούν. Θεωρείται ότι τα μεσαία παιδιά είναι καλύτερα προετοιμασμένα για τη ζωή εκτός οικογένειας και καθώς πρέπει να μάθουν να τα πηγαίνουν καλά με μεγαλύτερα και μικρότερα παιδιά, αναπτύσσουν διπλωματικότητα, ευελιξία και ενσυναίσθηση και κάνουν εύκολα φίλους (Marano, 2017, σελ 6· Saher, et al., 2022, σελ. 2).

Υστερότοκα Παιδιά: Το τελευταίο παιδί της οικογένειας («στερνοπαίδι») δέχεται συνήθως την υπερβολική φροντίδα όλων των μελών (Marano, 2017, σελ 5· Vutz & Unzner, 1995), έτσι ώστε να γίνεται εξαρτημένο, αναζητώντας προστασία και υποστήριξη. Συνήθως στα τελευταία παιδιά δίνονται ευκαιρίες αλλά και ενθάρρυνση, ώστε να επιτυγχάνουν πράγματα, ενώ διακρίνονται για την ικανότητά τους να πείθουν τους άλλους, είναι «ζεστά» και ευχάριστα και γίνονται δημοφιλή (Marano, 2017, σελ. 5· Saroglou & Fiasse, 2003). Ο Άντλερ υποστήριζε ότι ενώ τα μικρότερα παιδιά μπορεί να είναι πολύ επιτυχημένα λόγω της πρόσθετης υποστήριξης από την οικογένεια, είναι πιθανό να είναι κακομαθημένα και να έχουν προβλήματα. Άλλοι μελετητές επισημαίνουν πως μπορεί να έχουν αίσθημα κατωτερότητας, επειδή αισθάνονται πιο αδύναμα και λιγότερο έμπειρα. Υπάρχει τελικά ένα εύρος πιθανών χαρακτηριστικών του μικρότερου παιδιού, που κυμαίνονται από ένα ανταγωνιστικό, επιτυχημένο άτομο έως ένα παιδί που δεν δύναται να ολοκληρώσει έργα χωρίς βοήθεια (Marano, 2017, σελ 5).

Μοναχοπαίδια: Μία ξεχωριστή κατηγορία σύμφωνα με τον Adler είναι τα «μοναχοπαίδια», τα παιδιά δηλαδή χωρίς αδέρφια. Τα παιδιά έχουν την πλήρη προσοχή των γονιών τους καθ' όλη τη διάρκεια της ανατροφής τους, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει τάση εξάρτησης ακόμη και όταν βρίσκονται εκτός οικογένειας. Ωστόσο, μπορεί να συμβαίνει και το αντίθετο, καθώς η υπέρμετρη προσοχή της οικογένειας μπορεί να οδηγήσει τα μοναχοπαίδια να αναζητούν ανεξαρτησία και αυτονομία. Έχει υποστηριχτεί πως η έλλειψη αδελφών, μπορεί επίσης να δημιουργήσει κάποια προβλήματα στα μοναχοπαίδια, για ποικίλους λόγους (όχι μόνο λόγω της ιδιαίτερης προσοχής, αλλά και της ψυχολογίας των γονέων, οι οποίοι να ήθελαν κι άλλα παιδιά ή αντίθετα να μην ήθελαν παιδιά). Επισημαίνεται επίσης πως σύμφωνα με τον Adler, τα παιδιά που έχουν πολύ μεγάλη διαφορά ηλικίας από τα αδέρφια τους, μπορεί να

αναπτύξουν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των μοναχοπαιδιών (Marano, 2017, σελ 5-6).

Ευρέως γνωστό είναι και το έργο του Sulloway (1995, 1999, 2001) σχετικά με τη σειρά γέννησης των παιδιών στην οικογένεια και τη σημασία της για την εξήγηση των διαφορών μεταξύ των αδερφών. Βασισμένος σε σημαντικό βαθμό στη θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου, έδωσε έμφαση στην έννοια της σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ των αδερφών σε σχέση με την κατανομή των πόρων, καθώς και στην ανταγωνιστική σχέση που πηγάζει από την μεγαλύτερη «επένδυση» των κοινωνιών στα πρωτότοκα παιδιά (με βάση την αναπαραγωγική τους αξία). Όπως αναφέρει ο Sulloway (1995, σελ. 76), τα αδέλφια, αν και μεγαλώνουν μαζί είναι σχεδόν τόσο διαφορετικά όσο και οι άνθρωποι που επιλέγονται τυχαία από τον γενικό πληθυσμό. Ο πιο προφανής παράγοντας που κάνει το κοινό οικογενειακό περιβάλλον διαφορετικό για κάθε αδελφό είναι η σειρά γέννησης, καθώς συνοψίζει πολλές μεταβλητές (π.χ. ηλικία, δύναμη, προνόμια κτλ.). Οι διαφορές αυτές, στη σειρά γέννησης, συνδέονται και με συγκεκριμένες προβλέψιμες συμπεριφορές. Για παράδειγμα, τα μεγαλύτερα παιδιά, θα πρέπει να υπερασπίζονται την ευνοϊκή τους θέση, ενώ τα μικρότερα γίνονται αποδέκτες της προστατευτικότητας των γονέων. Έτσι, τα πρωτότοκα τείνουν να επιδεικνύουν συμμόρφωση με τις γονικές αξίες, ενώ τα μικρότερα είναι πιο πιθανό να επαναστατήσουν ενάντια στη γονική εξουσία, να αμφισβητούν τις παραδοσιακές αξίες και να παίρνουν περισσότερα ρίσκα.

Με βάση τη θεωρητική του αυτή προσέγγιση, ο Sulloway διατύπωσε υποθέσεις για τα χαρακτηριστικά των ατόμων ανάλογα με τη θέση τους στην οικογένεια, όπως αυτά αποτυπώνονται στο μοντέλο των πέντε παραγόντων της προσωπικότητας, που θα παρουσιαστούν στην αντίστοιχη ενότητα της εργασίας.

1.2. Η αδελφική σχέση

Η αδελφική σχέση αποτελεί μια μοναδική σχέση, ιδιαίτερα σημαντική για την ανάπτυξη του ατόμου. Σύμφωνα με τη Dunn, 2002 (σελ. 224) η αδερφική σχέση χαρακτηρίζεται από τρία βασικά στοιχεία: α) η ένταση των συναισθημάτων και η ανεμπόδιστη έκφρασή τους, β) η οικειότητα και γ) το μεγάλο εύρος των ατομικών διαφορών όσον αφορά την ποιότητα της σχέσης.

Πιο αναλυτικά, η αδερφική σχέση είναι από τις πρώτες και πιο μακροχρόνιες διαπροσωπικές σχέσεις στη ζωή του ατόμου, ενώ τα αδέλφια αλληλεπιδρούν μεταξύ τους

περισσότερο χρόνο από ότι με οποιονδήποτε άλλον, συμπεριλαμβανομένων των γονιών τους (Buist et al., 2013, σελ. 98· Noller, 2005, σελ. 2). Μοιράζονται κοινές εμπειρίες (π.χ. τον συγκεκριμένο τρόπο ανατροφής στην οικογένεια), πολλές εκ των οποίων μάλιστα κανείς άλλος δεν είναι γνώστης (Kramer & Conger, 2009). Λόγω της κοινής τους συνήθως ιστορίας και εμπειριών, καθώς και των δυνατών μεταξύ τους δεσμών, η σχέση των αδερφών χαρακτηρίζεται από ένα μοναδικό μείγμα έντασης, οικειότητας και πολυπλοκότητας (Noller, 2005, σελ. 2· Rawat et al., 2024, σελ. a274), που εμπεριέχει τόσο αγάπη και ζεστασιά, όσο και συγκρούσεις και αντιπαλότητα (Buist et al., 2013, σελ. 98). Ο συνδυασμός της οικειότητας και της συναισθηματικής δύναμης της σχέσης μεταξύ αδερφών, σημαίνει ότι η δυνατότητα επιρροής των αδελφών το ένα στο άλλο είναι υψηλή Dunn, 2002 (σελ. 224). Επιπλέον, σύμφωνα με τη θεωρία των οικογενειακών συστημάτων, οι αδελφικοί δεσμοί, επηρεάζουν και τις άλλες σχέσεις μέσα στις οικογένειες (Buist et al., 2013, σελ. 98).

1.2.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις για την αδερφική σχέση

Η αδελφική σχέση έχει μελετηθεί και αναλυθεί στο πλαίσιο αρκετών θεωρητικών προσεγγίσεων: (α) ψυχαναλυτικής-εξελικτικής, (β) κοινωνικοψυχολογικής (γ) κοινωνικής μάθησης και (δ) θεωρία οικολογικών συστημάτων (Rawat et al., 2024, σελ. a274)

Ψυχαναλυτικές-Εξελικτικές Προσεγγίσεις: Στις προσεγγίσεις αυτές εντάσσονται η θεωρία του δεσμού του Bowlby και η θεωρία της ατομικής ψυχολογίας του Adler.

Η θεωρία του δεσμού, επισημαίνει πως η ποιότητα της σχέσης του βρέφους με το κύριο πρόσωπο προσκόλλησης, συνήθως τη μητέρα, αποτελεί τη βάση για τη διαμόρφωση των άλλων διαπροσωπικών σχέσεων στη ζωή του ατόμου συμπεριλαμβανομένων και των σχέσεων με τα αδέλφια (Bowlby, 1973). Έτσι, τα βρέφη που έχουν αναπτύξει ανασφαλή δεσμό εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά συγκρούσεων με τα αδέρφια τους, ενώ αδέλφια που είχαν και τα δύο αναπτύξει ασφαλή δεσμό, είναι πιο πιθανό να έχουν μια θετική και μεταξύ τους σχέση. Επισημαίνεται επίσης, ότι στην παιδική ηλικία, οι σχέσεις μεταξύ αδελφών μπορεί να μοιάζουν και να συμπληρώνουν τους δεσμούς γονέα-παιδιού ή ακόμη και να αντισταθμίζουν ενδεχόμενες γονικές ανεπάρκειες (Rawat et al., 2024, σελ. a275). Σε ορισμένες δηλαδή περιπτώσεις, μπορεί να αναπτύσσεται μεταξύ των αδερφών δεσμός αντίστοιχος με αυτόν με το πρόσωπο φροντίδας και τα μεγαλύτερα αδέλφια μπορεί να αναλάβουν τον ρόλο της ασφαλούς βάσης για τα μικρότερα αδέλφια, παρέχοντας

συναισθηματική στήριξη σε μια δυσάρεστη κατάσταση, όταν ο κύριος φροντιστής δεν είναι διαθέσιμος (Stewart, 1983).

Η θεωρία της ατομικής θεωρίας του Adler, σε συνδυασμό με το ενδιαφέρον του αναφορικά με τις συνέπειες της σειράς γέννησης στην ατομική ανάπτυξη (που αναπτύχθηκε σε παραπάνω ενότητα), ασχολείται και με τις αδελφικές σχέσεις (Rawat et al., 2024, σελ. a276). Ο Adler διατύπωσε την άποψη πως η διαπαιδαγώγηση των νεότερων μελών της οικογένειας καθορίζεται μέσα από τη συνεχή αλληλεπίδραση (Vutz & Unzner, 1995). Ανέδειξε, βέβαια, ιδιαίτερα τον ανταγωνισμό των αδελφών σχετικά με την προσοχή, τον χρόνο των γονέων και με τους οικογενειακούς πόρους γενικότερα. Ο ανταγωνισμός αυτός, που υποδηλώνει την ανάγκη κάθε παιδιού να ξεπεράσει πιθανά συναισθήματα κατωτερότητας, μπορεί να μειωθεί, καθώς τα αδέλφια διαφοροποιούνται ή «αποπροσδιορίζονται», αναπτύσσοντας ξεχωριστές το καθένα προσωπικές ιδιότητες. Φαίνεται επίσης πως η γονική ευνοϊκή μεταχείριση του ενός αδελφού έναντι του άλλου επηρεάζει αρνητικά τις αδελφικές σχέσεις (Rawat et al., 2024, σελ. a276).

Οι κοινωνικοψυχολογικές θεωρίες εστιάζουν στον τρόπο που ο περίγυρος επηρεάζει το άτομο και κυρίως τις γνωστικές του κατασκευές για τους άλλους, τα κίνητρα και τη συμπεριφορά τους. Έτσι, η αρμονία και η σύγκρουση στις αδερφικές σχέσεις, (όπως και γενικότερα στις κοινωνικές), μπορεί να εξηγηθούν με τη θεωρία της απόδοσης (Heider, 1958, όπ. αναφ. στο Rawat et al., 2024, σελ. a276), σύμφωνα με την οποία η αντίληψη του ατόμου για τις αιτίες των γεγονότων, συμπεριλαμβανομένης της συμπεριφοράς των κοινωνικών του συντρόφων, επηρεάζει τις αντιδράσεις του σε διαπροσωπικά γεγονότα και εμπειρίες. Άλλοι μελετητές (Feinberg et al., 2000) εστιάζουν στις διαδικασίες κοινωνικής σύγκρισης στα αδέλφια, οι οποίες εξαρτώνται αφενός από τη σειρά γέννησης (π.χ. τα μεγαλύτερα αδέλφια κάνουν συγκρίσεις κυρίως προς τα κάτω και τα νεότερα αδέλφια κυρίως προς τα πάνω) και αφετέρου από άλλους παράγοντες όπως η ηλικιακή απόσταση, η φύση και το ιστορικό της αδελφικής σχέσης, η σημαντικότητα του τομέα σύγκρισης (Rawat et al., 2024, σελ. a276).

Οι θεωρίες κοινωνικής μάθησης επιχειρούν επίσης να εξηγήσουν τη δυναμική των αδελφικών σχέσεων. Σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές, δύο βασικοί μηχανισμοί, η ενίσχυση και η παρατήρηση και μίμηση της συμπεριφοράς των άλλων (Bandura, 1971), ερμηνεύουν τη μέθοδο με την οποία τα άτομα αποκτούν νέες συμπεριφορές, στάσεις και πεποιθήσεις. Οι γονείς, λειτουργώντας ως πρότυπα στο πλαίσιο των συζυγικών αλλά και

των δυαδικών αλληλεπιδράσεων με το καθένα από τα παιδιά τους επηρεάζουν έμμεσα και τις αδελφικές σχέσεις (Rawat et al., 2024, σελ. a277).

Με βάση το βιο-οικολογικό αναπτυξιακό μοντέλο (Bronfenbrenner & Morris, 2007), το αναπτυσσόμενο άτομο δέχεται επιδράσεις από διάφορα συστήματα. Στο επίπεδο του μικροσυστήματος και πιο συγκεκριμένα στο πλαίσιο της οικογένειας, πέρα από τη σχέση με τους γονείς, υπάρχει συχνά και η αδερφική σχέση. Άλλα ευρύτερα συστήματα του μοντέλου, όπως το εξωσύστημα και το μακροσύστημα, μπορεί να επηρεάσουν αυτή τη σχέση. Για παράδειγμα, οι πολλές ώρες εργασίας των γονέων μπορεί να έχουν αντίκτυπο ανατρέποντας την ισότητα μεταξύ αδερφών, καθώς επιφορτίζουν ενίοτε τα μεγαλύτερα αδέρφια με ευθύνες φροντίδας των μικρότερων αδερφών. Επίσης, το μακροσύστημα που περιλαμβάνει αξίες και άλλα πολιτισμικά στοιχεία του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου, επιδρά στην αντίληψη για την αδελφική σχέση (π.χ. σε ατομικιστικές δυτικές κουλτούρες, η αντιπαλότητα θεωρείται περισσότερο συνήθης στη δυναμική των αδελφικών σχέσεων σε σχέση με τις ανατολικές, πιο κοινοτικά προσανατολισμένες κουλτούρες) (Rawat et al., 2024, σελ. a277).

1.2.2. Η σημασία της αδερφικής σχέσης για την ανάπτυξη του παιδιού

Ο Άντλερ (Vutz, & Unzner, 1995) ήταν ο πρώτος που εισηγήθηκε την σημαντικότητα της αλληλοεπίδρασης αδερφών, καθώς υποστήριξε ότι τα ίδια τα παιδιά διαπαιδαγωγούνται μεταξύ τους. Τα αδέρφια, πράγματι, επιδρούν το ένα στην ανάπτυξη του άλλου (Lightfoot et al., 2014), αλληλοεπιδρώντας μεταξύ τους, συν-διαμορφώνουν ένα πλαίσιο κοινωνικής-συναισθηματικής και γνωστικής ανάπτυξης (Brody, 1998). Τα αδέλφια εξασφαλίζουν αμοφότερα υποστήριξη, καθοδήγηση και έντονες συναισθηματικές εμπειρίες (Noller, 2005, σελ. 2), παίζοντας σημαντικό ρόλο στην προσαρμογή του ατόμου (Dunn, 2002), καθώς και στη διαμόρφωση της ταυτότητάς του (Rawat et al., 2024).

Πρότυπα και Κοινωνική Κατανόηση των παιδιών με αδέρφια

Τα παιδιά με αδέλφια έχουν συνεχή ερεθίσματα για κοινωνική δράση μέσα στο σπίτι (Winnicott, 1964). Η κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών με αδέλφια ενισχύεται μέσω αυτών των καθημερινών αλληλεπιδράσεων που απαιτούν συνεργασία, διαπραγμάτευση και μοίρασμα πόρων. Μάλιστα φαίνεται ότι, ειδικά στην πρώιμη παιδική ηλικία, απαιτούνται από τα παιδιά πιο σύνθετες και πολύπλοκες κοινωνικο-συναισθηματικές

ικανότητες για να έχουν επιτυχή συνδιαλλαγή με τα αδέρφια συγκριτικά με αυτές που απαιτούνται στη σχέση με τους γονείς (Kramer & Conger, 2009). Μέσα από αυτές τις εμπειρίες, τα παιδιά αναπτύσσουν συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητες, όπως επίλυσης συγκρούσεων και ενσυναίσθηση, καθώς μαθαίνουν να κατανοούν την οπτική και τα συναισθήματα των αδελφών τους (Tucker et al., 1997· Qian et al., 2022). Η Dunn (1988) υποστηρίζει ότι η ανάγκη διαπραγμάτευσης και η ρύθμιση της επιθετικότητας μεταξύ των αδελφών αποτελούν τη βάση για την καλλιέργεια της προσήνειας. Οι δεξιότητες αυτές μεταφέρονται στις σχέσεις με συνομηλίκους και ενισχύουν την κοινωνική επάρκεια και την ικανότητα διαχείρισης κοινωνικών καταστάσεων (Kitzmann et al., 2002). Τα μεγαλύτερα αδέλφια λειτουργούν ως πρότυπα, ενισχύοντας τη μιμητική συμπεριφορά των μικρότερων (Dunn, 1988). Το παιχνίδι μεταξύ τους (και ιδιαίτερα το φανταστικό παιχνίδι προσποίησης) προσφέρει την ευκαιρία για ανάληψη ρόλων και ανάπτυξη της κοινωνικής κατανόησης (Dunn, 2002).

Ειδικότερα όσον αφορά τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, οι εμπειρίες με τα αδέλφια φαίνεται να είναι σημαντικές εν μέρει λόγω των διαφορών ηλικίας μεταξύ τους. Τα μεγαλύτερα αδέλφια έχουν περισσότερες ευκαιρίες να εξασκούν φιλοκοινωνικές συμπεριφορές, ενώ τα μικρότερα μπορούν να μαθαίνουν από τη συμπεριφορά των μεγαλύτερων. Διαπιστώνεται, επίσης μεγαλύτερη συχνότητα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς σε πολιτισμούς όπου στα παιδιά ανατίθεται η ευθύνη φροντίδας βρεφών, ενώ γενικά η φροντίδα των αδελφών συνδέεται θετικά με ώριμες γνωστικές και συναισθηματικές δεξιότητες κατανόησης της οπτικής των άλλων, που συμβάλλουν στην κατάλληλη και αποτελεσματική ανταπόκριση στη δυσφορία και τις ανάγκες των μικρότερων παιδιών (Grusec et al., 2002, σελ. 464). Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τους Jambon et al. (2019), το όφελος της αλληλεπίδρασης με τα αδέρφια για την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης φαίνεται να είναι εξίσου σημαντικό τόσο για το μεγαλύτερο όσο και για το μικρότερο παιδί.

Συναισθηματική ανάπτυξη και υποστήριξη

Σε επίπεδο συναισθηματικής ανάπτυξης, η αδελφική σχέση προσφέρει τόσο θετικές εμπειρίες, όπως αγάπη, υποστήριξη και συντροφικότητα, όσο και αρνητικές, όπως ζήλια και ανταγωνισμό, ο οποίος, σύμφωνα με τον Sulloway (2001, σελ. 44) συνδέεται με

τη διεκδίκηση της εύνοιας των γονέων και, μεταξύ άλλων παραγόντων εξαρτάται και από τη σειρά γέννησης. Μέσα από αυτά τα βιώματα, τα παιδιά αναπτύσσουν συναισθηματική ανθεκτικότητα, δεξιότητες αυτορρύθμισης και στρατηγικές συμβιβασμού (Buhrmester & Furman, 1987, σσ. 56–60), ενώ ενισχύεται η αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμησή τους, καθώς και η ικανοποίησή τους από τη ζωή, εφόσον βέβαια η σχέση αυτή είναι θετική (Goel & Aggarwal, 2012· Oliva & Arranz, 2005). Η ποιότητα των αδελφικών σχέσεων σχετίζεται άμεσα με τη μείωση προβλημάτων εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης (Buist et al., 2013). Τα αδέρφια μπορούν επίσης να αποτελέσουν σημαντική πηγή υποστήριξης για παιδιά που αντιμετωπίζουν αγχωτικές εμπειρίες, όπως για παράδειγμα αν ζουν σε δυσλειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον, όταν οι γονείς δεν είναι αρκετά διαθέσιμοι, σε περίπτωση διαζυγίου κτλ. (Dunn, 2002· Kramer & Conger, 2009).

Γνωστική ανάπτυξη και ακαδημαϊκή απόδοση των παιδιών με αδέρφια

Στον γνωστικό και ακαδημαϊκό τομέα, η θεωρία της κατανομής οικογενειακών πόρων (resource dilution theory) υποστηρίζει ότι η ύπαρξη περισσότερων παιδιών μειώνει τον ατομικό χρόνο, την προσοχή και την οικονομική επένδυση των γονέων σε κάθε παιδί (Downey, 2001, σσ. 498–501). Παρά τη μείωση αυτή, η παρουσία μεγαλύτερων αδελφών μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός άτυπης μάθησης και καθοδήγησης, ενισχύοντας τις κοινωνικογνωστικές δεξιότητες και την ακαδημαϊκή επίδοση (Steelman et al., σσ. 245–248). Η αλληλεπίδραση με αδέρφια προσφέρει στα παιδιά "γνωστική πρόκληση" (Howe et al., 2008). Τα μεγαλύτερα αδέρφια αποτελούν συχνά αποτελεσματικούς δασκάλους και στηρίζουν τη μάθηση με αναπτυξιακά κατάλληλο τρόπο, ώστε τα μικρότερα αδέρφια να επιδείξουν κάποια επιτεύγματα σε σχετικά νεότερη ηλικία (Kramer & Conger, 2009). Υποστηρίζεται επίσης πως η ύπαρξη αδελφών μπορεί να έχει θετική επίδραση στην ενίσχυση των δεξιοτήτων εκτελεστικού ελέγχου (αναστολή, μνήμη εργασίας και επίλυση προβλημάτων) και της «θεωρίας του νου» και ειδικότερα στα παιδιά με μεγαλύτερα αδέρφια όταν οι σχέσεις μεταξύ αδελφών είναι θετικές και υποστηρικτικές Wang (2023).

Συνοψίζοντας, η αδελφική σχέση παρέχει σημαντικές εμπειρίες κοινωνικής μάθησης, συναισθηματικής ρύθμισης και γνωστικής ανάπτυξης, συμπληρώνοντας ή αντικαθιστώντας σε μεγάλο βαθμό την ατομική γονεϊκή υποστήριξη.

1.3. Τα μοναχοπαίδια

1.3.1. Τα μοναχοπαίδια στη σύγχρονη εποχή

Μοναχοπαίδι ορίζεται ως το άτομο που μεγαλώνει χωρίς αδέρφια στο ίδιο οικογενειακό περιβάλλον (Li et al., 2024, σελ. 1) και έχει συχνά συνδεθεί, κυρίως στις πρώιμες θεωρητικές προσεγγίσεις, με συγκεκριμένα αναπτυξιακά και ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά. Το μοναχοπαίδι αποτελεί στη σύγχρονη κοινωνία ένα διαδεδομένο κοινωνικό φαινόμενο (Vutz & Unzner, 1995, σελ. 11), καθώς διεθνώς τα ζευγάρια επιλέγουν, για διάφορους λόγους (κοινωνικοοικονομικούς, υγείας κτλ.) (κυρίως στις δυτικές κοινωνίες) (Avdeev, 2003, σελ. 155· Kanazawa & Awata, 2025· Mancillas, 2006, σελ. 268· Stahnke et al, 2026, σελ. 2) ή ενθαρρύνονται (π.χ. στην Κίνα) (Li et al., 2024), να αποκτήσουν ένα μόνο παιδί. Μια τέτοια τάση διαφαίνεται και στην Ελλάδα, καθώς, σύμφωνα με επίσημα στατιστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ίδια τάση φαίνεται να διαφαίνεται, στο πλαίσιο της γενικότερης μείωσης της γεννητικότητας και την καθυστέρηση της τεκνοποίησης (π.χ. το 2024 το ποσοστό γεννήσεων ανά γυναίκα μειώθηκε σε 1,24, συγκριτικά με το 2010, που ήταν 1,48), με τις μισές σχεδόν ελληνικές οικογένειες (48%) να έχουν ένα και μόνο παιδί (Eurostat, 2026).

Ενώ η αποτύπωση της σύγχρονης πραγματικότητας δείχνει ότι περισσότερες οικογένειες δεν έχουν κανένα ή ένα παιδί, το στίγμα κατά των οικογενειών με ένα παιδί εξακολουθεί να υπάρχει (Stahnke et al., 2026). Σύμφωνα με μια πρόσφατη δημοσκόπηση του 2023 στις ΗΠΑ, μόνο το 3% των ερωτώμενων θεωρεί το ένα παιδί ως ιδανικό αριθμό παιδιών για μια οικογένεια. Σχεδόν οι μισοί θεωρούν ότι τα δύο είναι ο ιδανικός αριθμός παιδιών (Stahnke et al., 2026, σελ. 1). Φαίνεται, μάλιστα πως η κοινωνική αυτή προσδοκία για την απόκτηση περισσότερων του ενός παιδιών προκαλεί στους γονείς συναισθήματα ανεπάρκειας, ενοχής και ντροπής (Bell, 2013).

1.3.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις για τα μοναχοπαίδια

Αρκετοί μελετητές των αρχών του 20ού αιώνα αντιμετώπισαν το μοναχοπαίδι με επιφυλακτικότητα. Ενδεικτικά, ο Adler (1927) στο πλαίσιο της θεωρίας της σειράς γέννησης υποστήριξε ότι η απουσία αδελφικής αλληλεπίδρασης ενδέχεται να οδηγήσει σε αυξημένο εγωκεντρισμό και δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής. Θεωρούσε πως ορισμένα χαρακτηριστικά των ίδιων των γονέων που αποφάσιζαν να κάνουν μόνο ένα παιδί, συνδέονταν με τη δημιουργία ενός αρνητικού για το παιδί οικογενειακού κλίματος (Mancillas, 2006, σελ. 269). Όπως όμως επισημαίνεται (Fablo, 2012, σελ. 38), οι απόψεις

αυτές βασίζονταν κυρίως σε κλινικές παρατηρήσεις και όχι σε εμπειρικά τεκμηριωμένες μελέτες, γεγονός που περιορίσε τη γενικευσιμότητά τους. Οι αντιλήψεις της εποχής, που συνέδεαν την έλλειψη αδερφών με δυσμενείς επιπτώσεις για την ανάπτυξη και μετέπειτα ζωή του παιδιού, αποτυπώνονται χαρακτηριστικά στην άποψη σύγχρονων με τον Adler μελετητών, όπως του Stanley Hall, που υποστήριζε ότι «Το να είσαι μοναχοπαίδι είναι από μόνο του μια ασθένεια», καθώς και του Bill, που υποστήριζε ότι: «Θα ήταν καλύτερο για το άτομο και τη φυλή να μην υπάρχουν μοναχοπαίδια» (Fablo & Polit, 1986, σελ. 176). Γενικότερα, η κατάσταση του να είναι κανείς μοναχοπαίδι συνοδεύεται παραδοσιακά από πλήθος κοινωνικών προκαταλήψεων, οι οποίες το παρουσιάζουν ως μειονέκτημα για την ανάπτυξη του ατόμου (Veenhoven & Verkuyten, 1989, σελ.155).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και πιο σύγχρονες μελέτες που αποτυπώνουν τις αντιλήψεις της κοινωνίας σχετικά με τα μοναχοπαίδια. Σε μια σχετική ανασκόπηση του Mancillas (2006), αναδεικνύεται πως τόσο φοιτητές όσο και γονείς αποδίδουν στα μοναχοπαίδια καλύτερο ακαδημαϊκό προφίλ, αλλά τα χαρακτηρίζουν ως κακομαθημένα και λιγότερο συμπαθή. Δεν απουσιάζουν βέβαια και χαρακτηρισμοί με θετικό πρόσημο (π.χ. φιλόδοξοι, ανεξάρτητοι, υπεύθυνοι, έξυπνοι). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως γονείς που έχουν μοναχοπαίδια, αν και δεν προβαίνουν σε τόσο πολύ στερεοτυπικές περιγραφές για τα δικά τους παιδιά, μιλώντας γενικά για τα μοναχοπαίδια τούς αποδίδουν περισσότερο αρνητικά χαρακτηριστικά. Ακόμη και μεταξύ ειδικών (ψυχολόγων, ψυχοθεραπευτών) φαίνεται να κυριαρχούν αντιλήψεις πως τα μοναχοπαίδια είναι πιο πιθανό να παρουσιάσουν προβλήματα προσαρμογής (Mancillas, 2006, σελ. 270).

Για την υποστήριξη ή/και ερμηνεία του ιδιαίτερου προφίλ και αναπτυξιακών χαρακτηριστικών των μοναχοπαιδιών, χρησιμοποιούνται στη βιβλιογραφία διάφορες προσεγγίσεις. Συχνά υιοθετείται η άποψη περί στέρησης. Δεχόμενοι το γεγονός πως τα αδέλφια παρέχουν κρίσιμες μαθησιακές εμπειρίες το ένα στο άλλο, η απουσία αδελφών καθιστά το μοναχοπαίδι ως μειονεκτούν. Με βάση τον μηχανισμό στέρησης διατυπώνονται υποθέσεις και προβλέψεις ότι τα μοναχοπαίδια χαρακτηρίζονται από έλλειψη επικοινωνιακών δεξιοτήτων και δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής (Fablo & Polit, 1986, σελ. 177. Veenhoven & Verkuyten, 1989, σελ. 155).

Επιπλέον, άλλοι δίνουν έμφαση στην ιδιαίτερη σχέση του μοναχοπαιδιού με τους γονείς, αλλά και τη μοναδικότητά τους, παρόλο που μπορεί να έχουν κάποια κοινά στοιχεία με τα πρωτότοκα (που για κάποιο διάστημα είναι κι αυτά μοναχοπαίδια) και τα

υστερότοκα (που δεν απειλούνται από τη γέννηση άλλου αδερφού) (Fablo & Polit, 1986, σελ. 177). Οι γονείς, όντας άπειροι στον γονεϊκό τους ρόλο, βιώνουν ιδιαίτερο άγχος που συνοδεύεται και από αποκλειστική και υπέρμετρη γονική προσοχή, που θα μπορούσε να έχει αρνητικά αποτελέσματα στα παιδιά, όπως εξάρτηση, εγωισμό και κακομαθημένη συμπεριφορά. Έτσι, τα μοναχοπαίδια τείνουν να γίνονται εγωκεντρικά, αυταρχικά και αγχώδη (Fablo & Polit, 1986, σελ. 177· Veenhoven & Verkuyten, 1989, σελ. 155), ενώ επίσης βιώνουν ιδιαίτερη πίεση, προσπαθώντας να ανταποκριθούν στις προσδοκίες των γονέων (Mancillas, 2006, σελ. 272).

Από την άλλη πλευρά, η στενή αυτή σχέση του μονοπαιδιού με τον γονέα μπορεί να σημαίνει και μια θετικότερη σχέση μεταξύ τους, όπως αποτυπώνει σχετική επισκόπηση (Fablo, 2012, σελ. 42), η οποία μπορεί να λειτουργεί και αντισταθμιστικά, καλύπτοντας ενδεχομένως διαφορές σε τομείς που αναμένεται να υπερτερούν τα παιδιά με αδέρφια (π.χ. κοινωνικότητα). Ενώ, δηλαδή τα μοναχοπαίδια στερούνται την καθημερινή τριβή με συνομηλίκους εντός της οικογένειας, έχουν αυξημένες ευκαιρίες για επικοινωνία με ενήλικες (Winnicott, 1964).

Ορισμένοι ερευνητές εστιάζουν στη θετική επίδραση της γονικής προσοχής για την πνευματική ανάπτυξη και την επίδοση (Fablo & Polit, 1986, σελ. 178). Έχει βρεθεί, για παράδειγμα πως τα μοναχοπαίδια υπερτερούν σε επίπεδο γλωσσικής ανάπτυξης σε σύγκριση με τα υστερότοκα παιδιά ή με τα παιδιά πολυμελών οικογενειών. Επιπλέον, υποστηρίζεται πως τα μοναχοπαίδια εκδηλώνουν υψηλά επίπεδα κινήτρου για επίτευξη και αυτοεκτίμηση (Fablo, 2012, σελ. 41). Άλλες έρευνες καταδεικνύουν περισσότερο μακροπρόθεσμα οφέλη, όπως για παράδειγμα πως τα μοναχοπαίδια επιτυγχάνουν συχνά υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, καταλαμβάνουν θέσεις εργασίας μεγαλύτερου κύρους και συνάπτουν σχέσεις με συντρόφους υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου (Mancillas, 2006, σελ. 271).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν ποιοτικές μελέτες που διερευνούν τα βιώματα των ίδιων των μοναχοπαιδιών, όπου αναδεικνύονται τόσο στοιχεία που εκτιμώνται ως πλεονεκτήματα όσο και προκλήσεις. Στα πρώτα συγκαταλέγονται η απουσία απαίτησης για μοίρασμα, τσακωμών και ανταγωνισμού, η αποκλειστικότητα της φροντίδας των γονέων, η οικειότητα με τους γονείς, οι αυξημένες (οικονομικές κτλ.) παροχές, η ανάπτυξη ικανότητας συνδιαλλαγής με ενήλικες, η ανάπτυξη δημιουργικότητας και φαντασίας (Iravani & Esfandiarinezhad, 2025· Roberts, 1997), ενώ στα αρνητικά και στις

προκλήσεις, η υπερβολική ευαισθησία και οι προσδοκίες των γονέων, η μοναξιά και η συναισθηματική εξάρτηση, καθώς και οι αρνητικές κοινωνικές αντιλήψεις για τα μοναχοπαίδια (Iravani & Esfandiarinezhad, 2025).

Φαίνεται, λοιπόν πως η απουσία αδελφικών σχέσεων διαφοροποιεί τη δυναμική της οικογενειακής ζωής, της κοινωνικοποίησης και της συναισθηματικής ανάπτυξης, χωρίς ωστόσο να συνιστά παράγοντα αναπτυξιακής παθολογίας (Falbo & Polit, 1986). Πρόκειται για μια συνθήκη που διαφοροποιεί το παιδί περισσότερο ως προς τις διαδικασίες ωρίμανσης παρά ως προς την έκβαση (Falbo, 2012, σελ. 42). Μελετητές που έχουν στο παρελθόν ασχοληθεί διεξοδικά με το θέμα, δίνουν αφενός έμφαση στις αντισταθμιστικές εμπειρίες που εξισορροπούν την έλλειψη αδελφών και αφετέρου υποστηρίζουν πως οι ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ των μοναχοπαιδιών και των παιδιών με αδέρφια δεν ερμηνεύονται αποκλειστικά από τον παράγοντα ύπαρξης ή έλλειψης αδελφών, αλλά αναφέρουν ότι υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στις διαφορές αυτές (Falbo, 2012, σελ. 47). Σημαντική επίσης είναι η επισήμανση πως ειδικότερα σε σχέση με τα πρωτότοκα και με παιδιά μόνο με ένα/μία αδερφό/ή, τα μοναχοπαίδια δεν παρουσιάζουν διαφορές, υποδηλώνοντας ότι τα μοναχοπαίδια δεν είναι καθόλου μοναδικά (Falbo, 2012, σελ. 41).

2. Η προσωπικότητα

2.1 Η έννοια της προσωπικότητας

Η προσωπικότητα αποτελεί θεμελιώδες αντικείμενο της ψυχολογίας, για το οποίο, όπως καταδεικνύεται από τη βιβλιογραφία δεν υπάρχει ένας μοναδικός ορισμός που να είναι καθολικά αποδεκτός (Feist et al., 2021).

Ο Allport, σε μία από τις πρώτες συστηματικές επιστημονικές προσεγγίσεις, περιέγραψε την προσωπικότητα ως τη «δυναμική οργάνωση εντός του ατόμου των ψυχοφυσικών συστημάτων που καθορίζουν τη μοναδική προσαρμογή του στο περιβάλλον» (Allport, 1961, σ. 28). Ο ίδιος ο Allport χαρακτηρίζει τον ορισμό αυτό ως «ουσιακρατικό», δίνοντας έμφαση σε αυτό που «πραγματικά είναι» ένα άτομο, ανεξάρτητα από τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι άλλοι τις ιδιότητές του ή τις μεθόδους με τις οποίες μελετώνται (Allport, 1961, σ. 28). Επιπλέον, ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει κάποια βασικά στοιχεία που αναγνωρίζονται ως σημαντικά: τον δομημένο χαρακτήρα της

προσωπικότητας και τον λειτουργικό της ρόλο στη συμπεριφορά, η ιδέα δηλαδή ότι τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του ατόμου εξηγούν συγκεκριμένα πρότυπα σκέψεων, συναισθημάτων και συμπεριφοράς (Feist et al., 2021, σελ. 382· Roberts et al., 2013, σελ. 183· Schultz & Schultz, 2017, σελ. 197).

Οι Schultz και Schultz (2017, σελ.6), ορίζουν την προσωπικότητα ως τις «μοναδικές, σχετικά διαρκείς εσωτερικές και εξωτερικές πτυχές του χαρακτήρα ενός ατόμου που επηρεάζουν τη συμπεριφορά σε διαφορετικές καταστάσεις», ενώ σύμφωνα με έναν σύγχρονο ορισμό «Η προσωπικότητα ενός ατόμου είναι το διαρκές σύνολο χαρακτηριστικών και στυλ που επιδεικνύει, τα οποία αντιπροσωπεύουν (α) τις προδιαθέσεις (δηλαδή, φυσικές τάσεις ή προσωπικές κλίσεις) αυτού του ατόμου και (β) τους τρόπους με τους οποίους αυτό το άτομο διαφέρει από το “τυπικό φυσιολογικό άτομο” στην κοινωνία του» (Bergner, 2020, σελ. 4).

Άλλοι μελετητές επίσης, κάνοντας λόγο για χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τα χαρακτηρίζουν ως σχετικά σταθερά, αυτόματα μοτίβα σκέψης, συναισθημάτων και συμπεριφοράς που κάνουν ένα άτομο διαφορετικό από ένα άλλο (Roberts et al., 2013, σελ. 183) και υποδηλώνουν συμπεριφορική προδιάθεση, δηλαδή, μια τάση να αντιδρά κανείς με συγκεκριμένους τρόπους υπό ορισμένες συνθήκες (Tellegen, 1988). Μπορεί, δηλαδή η προσωπικότητα να παρουσιάζεται διαφορετική ανάλογα με τις συνθήκες και με την έννοια αυτή δεν είναι άκαμπτη, γενικά όμως αντιστέκεται στις ξαφνικές αλλαγές (Schultz & Schultz, 2017, σελ. 5).

Σχετικά με το στοιχείο της διαχρονικότητας των χαρακτηριστικών αυτών, μελέτες δείχνουν ότι πράγματι εμφανίζονται με σχετική σταθερότητα στον χρόνο, χωρίς ωστόσο να είναι απολύτως αμετάβλητα καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής. Μάλιστα ο βαθμός σταθερότητας αυξάνεται κατά τη μέση ώριμη ηλικία (Roberts & Del Vecchio, 2000, σελ. 20).

2.2 Θεωρίες προσωπικότητας

Ως θεωρία για την προσωπικότητα ορίζεται «μία εμπεριστατωμένη εικασία σχετικά με σημαντικές πτυχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς, η οποία μπορεί να βασίζεται σε κλινική παρατήρηση ή εμπειρική έρευνα (ή και τα δύο)» (Ewen, 2014, σελ. 4).

Υπάρχουν πολλές θεωρίες προσωπικότητας, οι οποίες βασίζονται σε διαφορετικές παραδοχές και εστιάζουν σε διαφορετικές πτυχές της προσωπικότητας (Feist et al., 2021, σελ. 7), ενώ στη βιβλιογραφία συναντώνται ποικίλες κατηγοριοποιήσεις. όπως: α) ψυχοδυναμικές θεωρίες (με βασικά στοιχεία την έμφαση στις ασυνείδητες διεργασίες, τη σημαντικότητα των πρώιμων εμπειριών και την ψυχική αιτιότητα, δηλ. την πεποίθηση πως τίποτα δεν συμβαίνει τυχαία) (Borstein, 2003, σελ. 117), β) συμπεριφοριστικές θεωρίες (που δίνουν έμφαση στη μάθηση που επιδρά στην προσωπικότητα, υποδηλώνοντας έτσι τη δυνατότητα αλλαγής της (Staats, 2003, σελ. 135, 156), γ) γνωστικές θεωρίες (που επικεντρώνονται στον τρόπο που το άτομο γνωρίζει τον εαυτό του, σε στοιχεία της προσωπικότητας που είναι συνειδητά και κάτω από τον έλεγχο γνωστικής διεργασίας (Schultz & Schultz, 2017, σελ. 291), δ) ανθρωπιστικές θεωρίες (που δίνουν μια αισιόδοξη εικόνα της ανθρώπινης φύσης, με έμφαση στα ανθρώπινα δυνατά σημεία, στην συνειδητή ελεύθερη βούληση και στην τάση για ανάπτυξη και αυτοπραγμάτωση (Schultz & Schultz, 2017, σελ. 245), ε) γενετικές-βιολογικές θεωρίες (που δίνουν έμφαση σε γνωρίσματα της προσωπικότητας που καθορίζονται κατά βάση από βιολογικούς παράγοντες και όχι τόσο από την εμπειρία) (Schultz & Schultz, 2017, σελ. 191), στ) θεωρίες χαρακτηριστικών και παραγόντων (που θεωρώντας ότι τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά είναι μετρήσιμα και χρησιμοποιούν μεθόδους όπως η παραγοντική ανάλυση για την εκτίμησή τους) (Feist et al., 2021, σελ. 430). Στην ευρύτερη κατηγορία των θεωριών που δίνουν έμφαση στα δομικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, η βιβλιογραφία εντάσσει θεωρίες όπως του Allport, του Cattell, της Eysenk και των McCrae & Costa (Ewen, 2010).

Ο Allport προβαίνει στη διάκριση δύο τρόπων οργάνωσης των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας (Allport, 1961, σελ. 367, 374): α) Τα *κοινά* χαρακτηριστικά αποτελούν κατηγορίες συμπεριφοράς που είναι κοινές (ή συγκρίσιμες) σε έναν πληθυσμό ατόμων. Αυτή η σχετική τους ομοιομορφία αποδίδεται στη συμμετοχής των ανθρώπων σε ένα κοινό είδος και σε μια κοινή κουλτούρα. Οι προσπάθειες εκτίμησης των ατομικών διαφορών βασίζονται σε τέτοια «κοινά χαρακτηριστικά». β) Οι *προσωπικές προδιαθέσεις* (ο όρος που θα μπορούσε να αποδοθεί ως ατομικά ή μορφογενή χαρακτηριστικά) αποτελούν νευροψυχικές μονάδες που καθορίζουν την μοναδικότητα του κάθε ατόμου. Οι προδιαθέσεις αυτές διακρίνονται σε τρία επίπεδα, ανάλογα με το πόσο εξέχουσες είναι: *βασικές, κεντρικές και δευτερεύουσες*. Οι βασικές προδιαθέσεις αποτελούν ιδιαίτερα

εξέχοντα χαρακτηριστικά, βασικά στοιχεία της οντότητας, για τα οποία μπορεί κάποια προσωπικότητα να είναι διάσημη. Οι κεντρικές προδιαθέσεις αποτελούν τα στοιχεία αυτά που συνήθως αναφέρει το άτομο παρουσιάζοντας τον εαυτό του, ενώ οι δευτερεύουσες είναι λιγότερο εμφανή, γενικευμένα ή συνεπή χαρακτηριστικά.

Σύμφωνα με τον Allport και οι δύο τρόποι οργάνωσης είναι χρήσιμοι. Όταν πρόκειται για συγκριτικούς σκοπούς – μελέτες, αρκούν τα κοινά χαρακτηριστικά, ενώ για μια περισσότερη λεπτομερή μελέτη του ατόμου, θα πρέπει να εντοπιστούν οι προσωπικές προδιαθέσεις (Allport, 1961, σελ. 374).

Ο Cattell διέκρινε επίσης τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας σε *κοινά* (που μοιράζονται πολλοί) και *μοναδικά* (που είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός ατόμου). Με βάση μια άλλη κατηγοριοποίηση του Cattell, τα χαρακτηριστικά διακρίνονται σε α) *ιδιοσυγκρασίας* (αφορούν το πώς συμπεριφέρεται ένα άτομο), β) *κινήτρου* (αφορούν το γιατί της συμπεριφοράς) και γ) *ικανότητας* (αφορούν τον βαθμό που μπορεί κάποιος να αποδώσει) (Feist et al., 2021, σελ. 410· Schultz & Schultz, 2017, σελ. 216, 218)

Μια τρίτη κατηγοριοποίηση του Cattell αφορά τη διάκριση με βάση τον βαθμό σταθερότητας και μονιμότητάς τους: α) τα *επιφανειακά* χαρακτηριστικά είναι χαρακτηριστικά που συσχετίζονται μεταξύ τους, αλλά δεν αποτελούν παράγοντα επειδή δεν καθορίζονται από μία μόνο πηγή. Καθώς αποτελούνται από πολλά στοιχεία, είναι, λιγότερο σταθερά και μόνιμα και, επομένως, λιγότερο σημαντικά στην περιγραφή της προσωπικότητας β) τα *πηγαία* χαρακτηριστικά αποτελούν στοιχεία παράγοντες που είναι, πολύ πιο σταθερά και μόνιμα. Κάθε πηγαίο χαρακτηριστικό δημιουργεί κάποια πτυχή της συμπεριφοράς. Πρόκειται για τους μεμονωμένους παράγοντες που προέρχονται από την ανάλυση παραγόντων και οι οποίοι συνδυάζονται για να διαμορφώσουν τα επιφανειακά χαρακτηριστικά (Schultz & Schultz, 2017, σελ. 217). Μέσα από τις πολύπλευρες μελέτες του, ο Cattell παρουσίασε 35 πρωτεύοντα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας (Feist et al., 2021, σελ. 410), ενώ μετά από πολυετή ερευνητική εργασία και διεξαγωγή παραγοντικής ανάλυσης προέκυψαν δεκαέξι (16) παράγοντες, που συμπεριλήφθηκαν στο ερωτηματολόγιο εκτίμησης της προσωπικότητας (Sixteen Personality Factor Questionnaire-16PF): Ζεστασιά, Λογική, Συναισθηματική Σταθερότητα, Κυριαρχία, Ζωντάνια, Συνείδηση Κανόνων, Κοινωνική Τόλμη, Ευαισθησία, Επαγρύπνηση,

Αφηρημένη συμπεριφορά, Ιδιωτικότητα, Ανησυχία, Ανοιχτότητα στην Αλλαγή, Αυτοπεποίθηση, Τελειομανία, Ένταση (Cattell & Mead, 2008, σελ. 136).

Ο Eysenck υποστήριζε τη σύνδεση της προσωπικότητας με γενετικούς παράγοντες. Όσον αφορά τη μεθοδολογία μελέτης της προσωπικότητας δεν περιορίστηκε στην παραγοντική ανάλυση, αλλά χρησιμοποίησε επίσης τεστ προσωπικότητας και πειραματικές μελέτες. Μετά από πολύχρονη έρευνα μαζί με τη σύζυγό του προέκυψε μία θεωρία προσωπικότητας που βασίζεται σε τρεις διαστάσεις: Εξωστρέφεια έναντι εσωστρέφειας, Νευρωτισμός έναντι συναισθηματικής σταθερότητας, Ψυχωτισμός έναντι ελέγχου παρορμήσεων (ή λειτουργίας υπερεγώ) (Schultz & Schultz, 2017, σελ. 226).

Ορισμένοι νεότεροι ερευνητές εκτίμησαν ότι οι δεκαέξι διαστάσεις του Cattell ήταν πολλές, αλλά από την άλλη πλευρά, οι τρεις του Eysenck πολύ λίγες. Στο πλαίσιο αυτό, οι McCrae και Costa ξεκίνησαν κατά τη δεκαετία του 1980 ένα εκτενές ερευνητικό έργο (Schultz & Schultz, 2017, σελ. 231-231), από το οποίο προέκυψε το Μοντέλο των Πέντε Παραγόντων (Big Five) (McCrae & Costa, 1997), το οποίο παρουσιάζεται πιο αναλυτικά παρακάτω.

2.3. Το Μοντέλο και η Θεωρία των πέντε παραγόντων

Το Μοντέλο των Πέντε Παραγόντων της Προσωπικότητας (Five-Factor Model – FFM) συνιστά ένα από τα επικρατέστερα θεωρητικά πλαίσια στη σύγχρονη ψυχολογία της προσωπικότητας, καθώς έχει υποστηριχθεί από εκτενή εμπειρική έρευνα και έχει επιβεβαιώσει τη διαχρονική και διαπολιτισμική εγκυρότητα του ως προς την περιγραφή των βασικών διαστάσεων της ανθρώπινης προσωπικότητας. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, η προσωπικότητα δομείται σε πέντε βασικούς άξονες: την Εξωστρέφεια (Extraversion), τη Δεκτικότητα στην Εμπειρία (Openness to Experiences), την Ευσυνειδησία (Conscientiousness), την Προσήνεια (Agreeableness) και τον Νευρωτισμό (Neuroticism) (Costa & McCrae, 1999), οι οποίες θεωρούνται σχετικά σταθερές στον χρόνο και διαπολιτισμικά έγκυρες (John et al., 2008· McCrae & Costa, 1997).

Το Μοντέλο των Πέντε Παραγόντων (στο εξής θα αναφέρεται ως ΜΠΠ) αναγνωρίζεται από μελετητές στο πεδίο αυτό, ως μία από τις σημαντικότερες προσπάθειες για την ταξινόμηση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, επισημαίνοντας ως βασικό πλεονέκτημά του την ικανότητά του να οργανώνει προηγούμενα ερευνητικά ευρήματα σχετικά με την ανάπτυξη χαρακτηριστικών προσωπικότητας σε έναν

διαχειρίσιμο αριθμό εννοιολογικά συνεκτικών τομέων (Roberts et al., 2003, σελ. 582). Έχει, λοιπόν, αξιοποιηθεί εκτενώς στην αναπτυξιακή και εκπαιδευτική ψυχολογία, καθώς επιτρέπει τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ οικογενειακών και περιβαλλοντικών παραγόντων και των ατομικών διαφορών στην προσωπικότητα. Πιο αναλυτικά, οι βασικές διαστάσεις του ΜΠΠ είναι (Feist et al., 2021, σελ. 417-418· McCrae & Costa, 1999, σελ. 164):

Νευρωτισμός (Neuroticism): Αποτελεί (μαζί με την εξωστρέφεια), ένα από ισχυρότερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας. Τα άτομα που έχουν υψηλή βαθμολογία στη διάσταση αυτή τείνουν να είναι αγχώδη, ευέξαπτα, αμήχανα, συναισθηματικά και ευάλωτα σε διαταραχές που σχετίζονται με το στρες. Αντίθετα, τα άτομα με χαμηλή βαθμολογία είναι συνήθως ήρεμα, ισορροπημένα και χωρίς συναισθηματική φόρτιση.

Εξωστρέφεια (Extraversion): Τα άτομα που έχουν υψηλή βαθμολογία στη διάσταση αυτή τείνουν να είναι στοργικά, χαρούμενα, ομιλητικά, «συνεργατικά» και διασκεδαστικά. Αντίθετα, τα άτομα με χαμηλή βαθμολογία είναι πιθανό να είναι συγκρατημένα, ήσυχα, και μοναχικά.

Ανοιχτότητα στις εμπειρίες (Openness to experience): Τα άτομα που έχουν υψηλή βαθμολογία στη διάσταση αυτή τείνουν να προτιμούν την ποικιλία, αναζητούν συνεχώς διαφορετικές εμπειρίες και αμφισβητούν συχνά τις παραδοσιακές αξίες. Είναι γενικά άτομα περίεργα, δημιουργικά και με φαντασία. Αντίθετα, τα άτομα που έχουν χαμηλή βαθμολογία προτιμούν τα οικεία πράγματα, τη συναναστροφή με γνωστούς ανθρώπους, τείνουν να υποστηρίζουν τις παραδοσιακές αξίες και να διατηρούν ένα σταθερό τρόπο ζωής. Πρόκειται συνήθως για άτομα χωρίς περιέργεια, συμβατικά, προσγειωμένα και συντηρητικά.

Προσήγεια (Agreeableness). Τα άτομα με υψηλή βαθμολογία στη διάσταση αυτή τείνουν να είναι γενναιόδωρα, υποχωρητικά, δεκτικά, καλοπροαίρετα και να δείχνουν εμπιστοσύνη. Τα άτομα με χαμηλή βαθμολογία είναι γενικά καχύποπτα, όχι γενναιόδωρα, ευερέθιστα και επικριτικά απέναντι στους άλλους ανθρώπους.

Ευσυνειδησία (Conscientiousness). Τα άτομα που βαθμολογούνται υψηλά στη διάσταση αυτή είναι συνήθως εργατικά, ευσυνείδητα, συνεπή και επίμονα. Τους αρέσει η

τάξη και η οργάνωση, είναι επικεντρωμένα στην επίτευξη στόχων και έχουν αυτοπειθαρχία. Αντίθετα, τα άτομα που έχουν χαμηλή βαθμολογία στην ευσυνειδησία τείνουν να είναι ανοργάνωτα, αμελή, οκνηρά και είναι πιθανό να τα παρατήσουν όταν ένα έργο γίνεται δύσκολο.

Οι McCrae και Costa, με βάση το μοντέλο αυτό, διατύπωσαν μεταγενέστερα και μία πληρέστερη θεωρία για την προσωπικότητα (Five-Factor Theory of Personality). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η συμπεριφορά μπορεί να προβλεφθεί από την κατανόηση δύο κεντρικών ή βασικών (core components) και τριών περιφερειακών συνιστωσών. Τα κεντρικά συστατικά, περιλαμβάνουν α) τις βασικές τάσεις και β) χαρακτηριστικές προσαρμογές (συμπεριλαμβανομένης της αυτο-αντίληψης). Όσον αφορά τα πρώτα, αν και αρχικά είχαν προταθεί αρκετά χαρακτηριστικά (π.χ. γνωστικές ικανότητες, ταλέντα κτλ.), στη συνέχεια οι Οι McCrae και Costa επικεντρώθηκαν σχεδόν αποκλειστικά στις πέντε προαναφερθείσες διαστάσεις του μοντέλου τους. Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις βασικές τάσεις είναι η βιολογική τους καταβολή, και η σταθερότητά τους στον χρόνο και στις εκάστοτε συνθήκες. Οι προσαρμοστικές προσαρμογές αποτελούν επίκτητα χαρακτηριστικά που αναπτύσσονται καθώς οι άνθρωποι προσαρμόζονται στο περιβάλλον τους και περιλαμβάνουν συνήθειες, δεξιότητες και πεποιθήσεις. Η αυτοαντίληψη αποτελεί μια ιδιαίτερη χαρακτηριστική προσαρμογή, που είναι σημαντική και αφορά γνώσεις, απόψεις και αξιολογήσεις του εαυτού, που επηρεάζουν τη συμπεριφορά του ατόμου σε συγκεκριμένες συνθήκες. Τα τρία περιφερειακά στοιχεία είναι (1) οι βιολογικές βάσεις (π.χ. γονίδια, ορμόνες, δομές εγκεφάλου) (2) η αντικειμενική βιογραφία (δηλ. οι εμπειρίες κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου και (3) οι εξωτερικές επιρροές (π.χ. από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον) (Costa & McCrae, 1999, σελ. 164-165· Feist et al., 2021, σελ. 419-422).

Όπως προαναφέρθηκε, οι δημιουργοί του μοντέλου των πέντε παραγόντων υποστηρίζουν ότι οι πέντε βασικές διαστάσεις συνιστούν θεμελιώδη δομικά στοιχεία της ανθρώπινης προσωπικότητας και αντικατοπτρίζουν καθολικά μοτίβα ατομικών διαφορών. Πράγματι, η ισχύς του έχει επιβεβαιωθεί εμπειρικά σε πλήθος ερευνών και πολιτισμικών πλαίσίων (McCrae & Costa, 1997· Schultz & Schultz, 2017, σελ. 232). Επιπλέον, η επιστημονική βιβλιογραφία τονίζει ότι η προσωπικότητα δεν περιορίζεται σε περιγραφικά χαρακτηριστικά, αλλά συνδέεται άμεσα με σημαντικές εκβάσεις της ζωής, όπως η ψυχική

υγεία, η επαγγελματική απόδοση και η κοινωνική προσαρμογή (Ashton & Lee, 2001· Ozer & Benet-Martínez, 2006). Τα ευρήματα αυτά ισχυροποιούν την άποψη ότι η προσωπικότητα είναι ένας πολυδιάστατος και λειτουργικός ψυχολογικός μηχανισμός.

Ειδικότερα, όσον αφορά τα παιδιά και τους εφήβους, ερευνητικές μελέτες υποστηρίζουν επίσης τη σύνδεση ορισμένων διαστάσεων του μοντέλου των πέντε παραγόντων με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή. Για παράδειγμα, υψηλά επίπεδα προσήνειας συνδέονται με θετικές κοινωνικές σχέσεις, κοινωνική προσαρμογή και μειωμένη επιθετικότητα (Graziano & Eisenberg, 1997· Soto et al., 2011), ενώ σύμφωνα με τους Caspi et al. (2005, σελ. 471), πέρα από την προσήνεια με αυξημένο βαθμό κοινωνικής επάρκειας φαίνεται να συνδέεται και η υψηλή βαθμολογία στην εξωστρέφεια.

Επιπλέον, σύμφωνα με τους, Ehrler et al. (1999), τα παιδιά με χαμηλές βαθμολογίες στην προσήνεια, ανοιχτότητα στην εμπειρία και ευσυνειδησία εμφανίζουν προβλήματα στην (κοινωνική κυρίως) συμπεριφορά και την προσοχή, ενώ ο νευρωτισμός συσχετίζεται με άγχος και κατάθλιψη. Ο παράγοντας «ευσυνειδησία» μπορεί να αποτελέσει προβλεπτικό παράγοντα για τη σχολική επίδοση των παιδιών Digman και Takemoto (1981, όπ. αναφ. στο Μπεξεβέγκης & Παυλόπουλος, 1999, σελ. 102-103), την τήρηση κανόνων και αυτορρύθμιση, καθώς και την οργανωμένη διαχείριση καθημερινών δραστηριοτήτων (Duckworth & Carlson, 2013· Roberts et al., 2013). Πέρα από την ευσυνειδησία, η ακαδημαϊκή επιτυχία έχει συσχετιστεί και με άλλους παράγοντες, όπως με την ανοιχτότητα στην εμπειρία, την προσήνεια και τη θετική συναισθηματικότητα (Caspi et al. 2005, σελ. 473). Από την άλλη μεριά, ο παράγοντας ανοιχτότητα στις εμπειρίες φαίνεται να συνδέεται με περιέργεια για τη μάθηση, τάση για εξερεύνηση, ευελιξία και δημιουργικότητα (DeYoung, 2014· Ziegler et al., 2012). Επίσης, ορισμένες διαστάσεις (π.χ. ανοιχτότητα, προσήνεια, νευρωτισμός) έχει βρεθεί ότι συνδέονται (αν και σε σχετικά μικρό βαθμό) με την αλτρουιστική συμπεριφορά μαθητών γυμνασίου (Arisanti et al., 2024, σελ. 136).

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα αποτελεί η αναπτυξιακή διάσταση της προσωπικότητας και η σταθερότητα των στοιχείων της κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. Ενδιαφέροντα είναι τα ερευνητικά στοιχεία που αφορούν τη συσχέτιση πρώιμων διοσυγκρασιακών χαρακτηριστικών κατά τη βρεφική ηλικία με συγκεκριμένα στοιχεία της προσωπικότητας και συμπεριφοράς κατά την εφηβεία και κατά τη ενήλικη ζωή (Feist

et al., 2021, σελ. 425· Μπεζεβέγκης & Παυλόπουλος, 1999, σελ. 103). Επίσης, οι προσδοκίες εκπαιδευτικών για τη μελλοντική προσωπικότητα παιδιών προσχολικής ηλικίας βασισμένες σε παρατηρήσεις της τρέχουσας συμπεριφοράς τους φάνηκε όντως να επιβεβαιώνονται σημαντικά από τις βαθμολογίες των μαθητών στους Πέντε Μεγάλους Παράγοντες Προσωπικότητας (Schultz & Schultz, 2017, σελ. 233).

Έρευνες, γενικά, καταδεικνύουν τη σχετική σταθερότητα των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας στο πέρασμα του χρόνου, όμως ο βαθμός σταθερότητας διαφέρει μεταξύ των χαρακτηριστικών και των διαφόρων αναπτυξιακών φάσεων, ενώ φαίνεται πως στην παιδική ηλικία επισυμβαίνουν περισσότερες αλλαγές (de Haan et al., 2017· Schultz & Schultz, 2017, σελ. 233· Soto, 2016, σελ. 417· Soto et al., 2011).

3. Η κοινωνική επάρκεια

Η κοινωνική επάρκεια είναι μία σύνθετη, πολυδιάστατη έννοια, που έχει οριστεί με ποικίλους τρόπους στην διεθνή βιβλιογραφία (Arnold & Lindner-Müller, 2012, σελ. 10). Πρόκειται για έννοια με διάφορες διαστάσεις, όπως γνωστικές, συναισθηματικές και συμπεριφορικές και αφορά ποικίλων τύπων αλληλεπιδράσεις σε άτυπα (π.χ. στενές διαπροσωπικές σχέσεις) ή τυπικά (π.χ. εκπαιδευτικό, εργασιακό περιβάλλον) πλαίσια (Kanning & Horenburg, 2014, σελ. 144).

Ένας ευρέως γνωστός ορισμός είναι αυτός των Rubin και Rose-Krasnor (1992, σελ. 285), σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνική ικανότητα είναι «η ικανότητα επίτευξης προσωπικών στόχων στην κοινωνική αλληλεπίδραση, διατηρώντας ταυτόχρονα θετικές σχέσεις με άλλους με την πάροδο του χρόνου και σε όλες τις καταστάσεις». Με παρόμοιο τρόπο, οι Arnold και Lindner-Müller (2012, σελ. 10) την παρουσιάζουν ως την ικανότητα αποτελεσματικής επίτευξης και διατήρησης θετικών κοινωνικών αποτελεσμάτων μέσω της οργάνωσης των προσωπικών και περιβαλλοντικών πόρων κάποιου.

Σύμφωνα με τον Semrud-Clikeman, (2007, σελ., 1-2), η κοινωνική επάρκεια είναι «η ικανότητα να λαμβάνει κανείς την οπτική γωνία κάποιου άλλου σχετικά με μια κατάσταση και να μαθαίνει από προηγούμενες εμπειρίες και να εφαρμόζει αυτή τη μάθηση στο συνεχώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό πλαίσιο». Πρόκειται για την ικανότητα

να ανταποκρίνεται κανείς ευέλικτα και κατάλληλα, ώστε να διαχειρίζεται τις κοινωνικές προκλήσεις.

Οι Kanning και Horenburg (2014, σελ. 145) διακρίνουν τους εξής παράγοντες, ως βασικά στοιχεία για τη δημιουργία κοινωνικά επαρκούς συμπεριφοράς: Τα άτομα που επιδεικνύουν κοινωνικά επαρκή συμπεριφορά πρέπει να είναι σε θέση να προασπίζουν τα δικά τους συμφέροντα (*αυτοπεποίθηση*) χωρίς να αγνοούν το κοινωνικό περιβάλλον (*κοινωνικός προσανατολισμός*). Προκειμένου να μπορούν κάθε φορά να προσαρμόζουν κατάλληλα τη συμπεριφορά τους, πρέπει επίσης να διαθέτουν *ευελιξία*, ενώ σημαντική για την επίτευξη στόχων είναι και η ικανότητα ελέγχου του εαυτού (*αυτοδιαχείριση*).

Με βάση έναν άλλο ορισμό που διατυπώθηκε από τον Joy (2016, όπ. αναφ. στο Penderi & Petrogiannis, 2018, σελ. 17) και εστιάζει περισσότερο στα παιδιά, η κοινωνική επάρκεια αφορά έναν συνδυασμό γνώσης και κατάλληλης εφαρμογής κοινωνικών δεξιοτήτων που επιτρέπουν σε ένα παιδί να έχει θετικές σχέσεις με συνομηλίκους και ενήλικες και να επιτύχει στόχους που χρησιμεύουν ως βάση για αυξημένη αυτοεκτίμηση και ετοιμότητα για σχολική επιτυχία από κοινωνική άποψη.

Υπάρχουν επίσης συναφείς όροι (όπως κοινωνική αποτελεσματικότητα), οι οποίοι χρησιμοποιούνται κυρίως από τους ερευνητές ως εναλλακτικοί, για να αποδώσουν την έννοια των κοινωνικών δεξιοτήτων (Cillessen & Bellmore, 2002). Αν και, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, η κοινωνική επάρκεια με τις κοινωνικές δεξιότητες δεν ταυτίζονται (Del Prette & Del Prette, 2021, σελ. 4), οι κοινωνικές δεξιότητες, αποτελούν πράγματι κεντρικό στοιχείο της κοινωνικής επάρκειας, μαζί με την κοινωνική και διαπροσωπική επικοινωνία (Semrud-Clikeman, 2007, σελ 2). Πρόκειται για συμπεριφορές που μπορούν να επαναληφθούν και είναι προσανατολισμένες σε στόχους (Spitzberg, 2003) και που εκτιμάται, ανάλογα το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο ότι μπορεί να συμβάλουν σε κοινωνικά επαρκείς αλληλεπιδράσεις κατά τη διάρκεια διαπροσωπικών εργασιών (Del Prette & Del Prette, 2021, σελ. 7).

Τέτοιες συμπεριφορές, όπως η συνεργασία, η ενεργή συμμετοχή σε ομάδες και η ανάπτυξη σχέσεων αμοιβαιότητας και σεβασμού συνδέονται αφενός με τη σχολική προσαρμογή και αφετέρου με την ένταξη στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο στο μέλλον (Γιαμαλάκη κ. συν., 2026, σελ. 116).

Οι κοινωνικές δεξιότητες δεν επαρκούν για την επίδειξη κοινωνικής επάρκειας (Del Prette & Del Prette, 2021, σελ. 7). Εκτός από τις συμπεριφορές, η κοινωνική επάρκεια απαιτεί και τη σωστή αντίληψη της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Αυτή η αντίληψη περιλαμβάνει επίσης το κίνητρο και τη γνώση για το πώς να εφαρμοστεί η δεξιότητα, διότι χωρίς κατάλληλη αντίληψη, το κίνητρο και η ικανότητα δεν θα οδηγήσουν σε κοινωνικά αποδεκτές πράξεις. Αντίστοιχα, χωρίς κίνητρο, η δεξιότητα δεν θα εκδηλωθεί. Επιπλέον σημαντική θεωρείται και η συναισθηματική επάρκεια, καθώς είναι σπάνιο να υπάρχει κοινωνική επάρκεια χωρίς να συνυπάρχει και κατάλληλη συναισθηματική λειτουργία (Semrud-Clikeman, 2007, σελ. 2). Οι Del Prette και Del Prette (2021, σελ. 25), κάνουν λόγο επίσης για προϋποθέσεις, όπως δέσμευση σε αξίες συνύπαρξης, καθώς και για ικανότητα αυτοπαρακολούθησης της συμπεριφοράς.

Η κοινωνικά επαρκής συμπεριφορά προκύπτει, λοιπόν από τον συνδυασμό κοινωνικών δεξιοτήτων και άλλων εσωτερικών παραγόντων, όπως οι σκέψεις, οι προσωπικοί στόχοι και τα συναισθήματα, έτσι ώστε να χαρακτηρίζεται από συνέπεια μεταξύ εσωτερικών διεργασιών και εξωτερικής συμπεριφοράς, και να συνάδει με τους εκάστοτε κοινωνικούς κανόνες (Del Prette & Del Prette, 2021, σελ. 18).

Οι Cillessen και Bellmore (2002, σελ. 359-361), παραθέτουν ορισμένα στοιχεία που αποτελούν δείκτες κοινωνικής επάρκειας: Η ικανότητα επιτυχούς εισόδου σε μια κοινωνική αλληλεπίδραση αποτελεί δείκτη κοινωνικής επάρκειας, καθώς η έναρξη της κοινωνικής επαφής και η αποδοχή από την ομάδα συνομηλίκων αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη σταθερών κοινωνικών σχέσεων. Η αποτελεσματική αλληλεπίδραση με συνομηλίκους απαιτεί την προσοχή και την προσαρμογή στις απαιτήσεις συγκεκριμένων κοινωνικών καταστάσεων. Έτσι, η ικανότητα των παιδιών να ρυθμίζουν τα συναισθήματά τους φαίνεται να αποτελεί σημαντική πτυχή της κοινωνικής τους ικανότητας. Η αποτελεσματική διαχείριση των συγκρούσεων είναι απαραίτητη για τη διατήρηση των διαπροσωπικών σχέσεων των παιδιών. Επομένως, οι στρατηγικές επίλυσης συγκρούσεων αποτελούν μια επίσης σημαντική κοινωνική δεξιότητα. Μελέτες καταδεικνύουν ότι οι στρατηγικές επίλυσης συγκρούσεων των παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας σχετίζονται με την αποδοχή τους από τους συνομηλίκους (Cillessen & Bellmore, 2002, σελ. 359-361).

Η κοινωνική επάρκεια αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία διαμορφώνονται οι προσδοκίες για μελλοντικές αλληλεπιδράσεις με τους άλλους και στην οποία στηρίζονται

τα παιδιά για να διαμορφώσουν αντιλήψεις για τη δική τους συμπεριφορά (Semrud-Clikeman, 2007, σελ. 2).

Η κοινωνική επάρκεια αναπτύσσεται σταδιακά από τη βρεφική ηλικία. Αρχικά, τα βρέφη δένονται με τους φροντιστές τους, ενώ από τους 9-14 μήνες αρχίζουν να κατανοούν τις αντιδράσεις των άλλων και λαμβάνουν υπόψη τη στάση του φροντιστή προκειμένου να δράσουν (κοινωνική αναφορά). Αυτές οι πρώιμες εμπειρίες θέτουν τις βάσεις ώστε, γύρω στα 3-4 έτη, τα παιδιά να αναπτύξουν τη «θεωρία του νου», αντιλαμβανόμενα ότι οι άλλοι έχουν δικές τους σκέψεις, επιθυμίες και συναισθήματα. Παράλληλα, αντιλαμβάνονται ότι τα συναισθήματα και οι επιθυμίες είναι εσωτερικές καταστάσεις που εξαρτώνται από τις εμπειρίες του κάθε ατόμου και ότι μπορούν να εκφραστούν μέσω της γλώσσας («είναι θυμωμένος») (Carpenter et al., 1998· Semrud-Clikeman, 2007, σελ.12).

Στη μέση παιδική ηλικία, οι βασικές κοινωνικές δεξιότητες αποκτούν ιδιαίτερη σημασία. Η ικανότητα να περιμένει κανείς τη σειρά του, να ακούει προσεκτικά τον συνομιλητή και να δείχνει μη λεκτικά ότι κατανοεί όσα ακούει, σχετίζεται με τη δημοτικότητα και την αποδοχή από τους συνομηλίκους (Zsolani, 2002, όπ. αναφ. στο Semrud-Clikeman, 2007, σελ. 21). Η δεξιότητα της συζήτησης διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Τα παιδιά που είναι κοινωνικά επιτυχημένα μπορούν να εκφράζονται με σαφήνεια και να ανταποκρίνονται κατάλληλα σε όσα λέει ο συνομιλητής τους (Burleson et al., 1986, όπ. αναφ. στο Semrud-Clikeman, 2007,ελ.21). Επιπλέον, σημαντική είναι και η ικανότητα ένταξης στην ομάδα των συνομηλίκων. Τα παιδιά που καταφέρνουν να εισέλθουν ομαλά σε μια συζήτηση και να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά τους στη δραστηριότητα που εξελίσσεται, έχουν μεγαλύτερη επιτυχία στις κοινωνικές επαφές σε σύγκριση με εκείνα που διακόπτουν, διαφωνούν έντονα ή επικεντρώνονται στον εαυτό τους (Putallaz & Wasserman, 1990 όπ. αναφ. στο Semrud-Clikeman, 2007.σελ,21). Χαρακτηριστικά που φαίνεται να είναι σημαντικά για την κοινωνική επάρκεια περιλαμβάνουν το χιούμορ, την ικανότητα να είναι κανείς ευχάριστος και διασκεδαστικός, τη διαχείριση των πειραγμάτων και την απόλαυση του παιχνιδιού (Asher & Williams, 1987, όπ. αναφ. στο Semrud-Clikeman, 2007, σελ. 21).

Η κοινωνική ικανότητα αποτελεί βασικό στοιχείο της ανάπτυξης και διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία του παιδιού ή του εφήβου, καθώς και με τις απαιτήσεις του περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκεται. Τα στοιχεία της ιδιοσυγκρασίας παίζουν καθοριστικό ρόλο σε αυτήν την εξέλιξη, ιδιαίτερα όσον αφορά την κοινωνικότητα, τη διαχείριση των συναισθημάτων και την ικανότητα δημιουργίας δεσμών. Τα χαρακτηριστικά αυτά εμφανίζονται σε όλες τις φάσεις της ζωής και διατηρούνται από την παιδική ηλικία μέχρι την ενήλικη ζωή. Η ικανότητα δημιουργίας συναισθηματικού δεσμού αναπτύσσεται από πολύ νωρίς, ενώ η εμπιστοσύνη προς τους βασικούς φροντιστές παραμένει σημαντική όχι μόνο στη βρεφική ηλικία αλλά και κατά την εφηβεία (Semrud-Clikeman, 2007, σελ. 36).

Με βάση την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, προκύπτει ότι η έννοια της κοινωνικής επάρκειας δεν χρησιμοποιείται με τον ίδιο τρόπο από τους μελετητές. Στην παρούσα μελέτη, η έννοια περικλείει τόσο δεξιότητες που αφορούν την αλληλεπίδραση καθαυτή με άλλους (επικοινωνία, φιλοκοινωνικότητα) όσο και τη συναισθηματική διάσταση (συναισθηματικό αυτοέλεγχο).

4. Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά

Η έκδηλη φιλοκοινωνική (ή πρωτοκοινωνική) συμπεριφορά έχει οριστεί ως εθελοντική συμπεριφορά που αποσκοπεί στο να ωφελήσει κάποιον άλλον (Eisenberg et al., 2015). Παρόλα αυτά, το κίνητρο που βρίσκεται πίσω από τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά δεν είναι σαφές και μπορεί να περιλαμβάνει, εκτός από την έννοια της προσφοράς στον άλλο, και πιο εγωκεντρικά κίνητρα (π.χ. επίδειξη ή προσδοκία ανταπόδοσης) (Eisenberg et al., 2016). Καθώς λοιπόν για αυτόν που την εκδηλώνει μπορεί να έχει διαφορετικό αντίκτυπο (μπορεί δηλαδή να έχει κάποιο κόστος, να είναι ουδέτερη ή ευεργετική, διακρίνεται από τον αλτρουισμό, όπου η βοήθεια προς τους άλλους εμπεριέχει μάλλον κάποιο κόστος. (Grusec et al., 2002, σελ.458).

Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά είναι πολυδιάστατη και σύνθετη, και στη βιβλιογραφία έχουν εντοπιστεί υποκατηγορίες της, όπως η παροχή βοήθειας, το μοίρασμα, η συνεργασία, η παρηγοριά και η συμπερίληψη (Hammond et al., 2026· Padilla-Walker & Carlo, 2014), η ευγένεια/προσοχή προς τους άλλους, το ενδιαφέρον και η υπεράσπιση (Grusec et al., 2002, σελ. 458).

Όσον αφορά τις διεργασίες μέσω των οποίων ερμηνεύεται η ανάπτυξη της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, προεξέχουσες σχετικές θεωρίες αποτελούν η θεωρία του δεσμού και η θεωρία της κοινωνικής μάθησης. Σύμφωνα με την πρώτη, η στενή σχέση στοργής με τον φροντιστή δημιουργούν ένα πρότυπο σχέσεων φροντίδας και ανταπόκρισης στις ανάγκες του άλλου. Σύμφωνα με τη δεύτερη, τα παιδιά μαθαίνουν κοινωνικές συμπεριφορές, συμπεριλαμβανομένων και των φιλοκοινωνικών, μέσω της παρατήρησης και της μίμησης της συμπεριφοράς των άλλων (μια διαδικασία που ονομάζεται «μοντελοποίηση»), καθώς και μέσω των συνεπειών που ακολουθούν τη δική τους συμπεριφορά και τη συμπεριφορά των άλλων. Στη συμπεριφορική αυτή απόκριση εμπλέκονται συναισθηματικές και γνωστικές διεργασίες (Malti & Davidov, 2023 σελ. 7-8). Άλλες προσεγγίσεις, δίνοντας έμφαση σε τέτοιου είδους διεργασίες, αναδεικνύουν τη σύνδεση της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς με την *ενσυναίσθηση* και τη *συμπάθεια*. Γενικά, όσο περισσότερη ενσυναίσθηση και συμπάθεια επιδεικνύουν τα παιδιά ως αντίδραση στην αγωνία κάποιου άλλου τόσο περισσότερο τείνουν να συμπεριφέρονται φιλοκοινωνικά, βοηθώντας άλλους που έχουν ανάγκη. Αντίθετα, όταν η ανταπόκριση τα των παιδιών εκφράζεται με εγωκεντρική προσωπική αγωνία, τείνουν να επιδεικνύουν λιγότερη φιλοκοινωνική συμπεριφορά (Grusec et al., 2002, σελ. 461· Malti & Davidov, 2023 σελ. 9· Spinrad & Eisenberg, 2023, σελ. 22).

Στη σχετική βιβλιογραφία παρουσιάζεται και η αναπτυξιακή διάσταση της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά και οι συναφείς μεταβλητές της, όπως η ενσυναίσθηση και η κοινωνική αξιολόγηση, έχει φανεί ότι εμφανίζονται ήδη από τα πρώτα χρόνια της ζωής, αν και η ανάπτυξή της είναι μια διαδικασία που διαρκεί σε όλη τη ζωή (Hammond, et al., 2026· Malti & Davidov, 2023, σελ. 48). Τα πρώτα σημάδια ενσυναίσθησης εμφανίζονται στα μέσα του πρώτου έτους, όταν τα βρέφη αντιδρούν στο κλάμα άλλων. Κατά το δεύτερο έτος, η ικανότητα κατανόησης της οπτικής των άλλων οδηγεί σε προσπάθειες παρηγοριάς, πρώιμες μορφές συνεργασίας (π.χ. συμμετοχή σε οικιακές δραστηριότητες), καθώς και σε επίγνωση των κοινωνικών κανόνων και ανάπτυξη αυτοελέγχου και αυτορρύθμισης (Grusec et al., 2002, σελ.465). Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά φαίνεται να ενισχύεται με την πάροδο της ηλικίας, για παράδειγμα από την πρώτη στη μέση παιδική ηλικία και ακόμη περισσότερο στην εφηβεία. Κατά τη σχολική ηλικία, με την είσοδο στο σχολείο, τα παιδιά εκτίθενται σε πιο σύνθετες και ποικίλες ομάδες συνομηλίκων και δυναμικές από ό,τι πριν, οπότε ζητήματα που αφορούν την κοινωνική δικαιοσύνη και την ηθική αποκτούν μεγαλύτερη

σημασία, προάγοντας τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά κατά τη διάρκεια της μέσης παιδικής ηλικίας (Fabes & Morris, 2023, σελ. 145).

Η αναπτυξιακή διάσταση αποτυπώνεται στη βιβλιογραφία και όσον αφορά τα κίνητρα. Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά είναι προσανατολισμένη τόσο προς τους άλλους, όσο και προς τον εαυτό (Walker, 2014) και ξεκινά στο δεύτερο έτος ως ανάγκη ένταξης σε ομάδα. Το αρχικό κίνητρο σταδιακά εξελίσσεται και διαχωρίζεται σε πιο εξειδικευμένα κίνητρα: ξεκινώντας από την επίδειξη φροντίδας για τους άλλους στη νηπιακή ηλικία, ακολουθεί η ενοχή και η ανάληψη ευθυνών στην πρώιμη παιδική ηλικία, η συμμόρφωση σε κανόνες στη μέση παιδική και η αναζήτηση του ιδανικού εαυτού, κατά την εφηβεία (Hammond, et al., 2026, σελ. 35-36· Kärtner, 2023, σελ. 203). Η διαδικασία είναι πολυπαραγοντική, καθώς η φιλοκοινωνική συμπεριφορά μπορεί να πηγάζει από πραγματικό ενδιαφέρον, αποφυγή ενοχής ή την επιθυμία τήρησης κοινωνικών κανόνων, ενώ είναι πιθανό να εκδηλώνεται λόγω ενός συνδυασμού όλων αυτών των παραγόντων (Kärtner, 2023, σελ. 221).

Σε σχέση με τους παράγοντες που επιδρούν στην ανάπτυξη της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, ανάμεσα στους σημαντικότερους συγκαταλέγονται το γονεϊκό στυλ διαπαιδαγώγησης καθώς και η καλλιέργεια αξιών από την οικογένεια. Επιπλέον, οι συνομήλικοι και τα αδέλφια, πέρα από τους γονείς, αποτελούν πηγή επιρροής στη φιλοκοινωνική ανάπτυξη, καθώς οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ παιδιών προσφέρουν φιλοκοινωνικές ευκαιρίες που διαφέρουν ως προς τη φύση τους από εκείνες που προκύπτουν στις αλληλεπιδράσεις με τους ενήλικες. Η αμοιβαία και σχετικά ισότιμη φύση των σχέσεων μεταξύ συνομηλίκων και αδελφών επιτρέπει και προϋποθέτει τη συνεκτίμηση των σκέψεων και των συναισθημάτων του άλλου. Κατά συνέπεια, τα παιδιά μαθαίνουν να ανταποκρίνονται συναισθηματικά και να βοηθούν το ένα το άλλο (Grusec et al., σελ.463-464).

Όσον αφορά τις διαφυλικές διαφορές, αν και θεωρείται ότι τα κορίτσια εκδηλώνουν περισσότερο φιλοκοινωνικές συμπεριφορές, τα ευρήματα δε συγκλίνουν πάντα, ενώ οι ενδεχόμενες διαφορές μπορεί να εξαρτώνται από τον τύπο της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. τα κορίτσια φαίνεται να είναι πιο ευγενικά ή διακριτικά, αλλά δεν φαίνεται να μοιράζονται ή να βοηθούν περισσότερο). Επιπλέον, οι διαφορές υπέρ των κοριτσιών ήταν πιο πιθανές όταν η φιλοκοινωνική συμπεριφορά είχε

αποδέκτη ενήλικα παρά ένα άλλο παιδί, (που αποτελεί ίσως ένδειξη μεγαλύτερης τάσης για συμμόρφωση) (Grusec et al., σελ.463-464· Hammond, et al., 2026, σελ. 34).

Άλλοι παράγοντες επίσης που συνδέονται με τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά είναι το πολιτισμικό πλαίσιο, αλλά και παράγοντες που αφορούν τη εκάστοτε συνθήκη (π.χ. ο τρόπος που γίνεται αντιληπτή η κατάσταση, η διάθεση του υποκειμένου κτλ.) (Grusec et al., σελ.466, 468).

Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά φαίνεται να συνδέεται με την κοινωνική προσαρμογή των παιδιών, καθώς συμβάλλει στην αποδοχή από τους συνομηλίκων και στην ανάπτυξη φιλικών σχέσεων (Fabes & Morris, 2023, σελ. 151). Γενικά, η φιλοκοινωνική συμπεριφορά έχει σημασία επειδή συμβάλλει στη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής, της συμπερίληψης και της ειρήνης (Malti & Dys, 2018), καθώς έρευνες σε όλον τον κόσμο δείχνουν ότι η φιλοκοινωνική συμπεριφορά, δεν ωφελεί μόνο τον αποδέκτη, αλλά αυξάνει επίσης τη χαρά, τον σκοπό και το νόημα της ζωής για εκείνους που την εκδηλώνουν (Aknin et al., 2013· Hui et al., 2020).

Στις παραπάνω ενότητες επιχειρήθηκε να παρουσιαστεί το ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο που συνδέεται με την οικογενειακή δομή, εστιάζοντας στη θέση των παιδιών και στη σημασία (εφόσον υπάρχει) της αδελφικής σχέσης. Η διαπίστωση της σύνδεσης από σημαντικούς μελετητές της ύπαρξης ή όχι αδερφών και τη σειρά γέννησης με στοιχεία προσωπικότητας, κατεύθυνε και το ενδιαφέρον της δικής μας διερεύνησης, εστιάζοντας σε ένα ευρέως αποδεκτό μοντέλο που χρησιμοποιείται (και) σε μικρές ηλικίες, το ΜΠΠ. Επιπλέον, με δεδομένο ότι η ύπαρξη αδερφικής σχέσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με ζητήματα κοινωνικοποίησης, επικεντρώσαμε τη μελέτη σε παράγοντες που αφορούν κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, όπως η φιλοκοινωνική συμπεριφορά και η κοινωνική επάρκεια γενικότερα. Στη συνέχεια, παρατίθενται τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης ερευνών που εξετάζουν την ενδεχόμενη συσχέτιση της ύπαρξης ή όχι αδερφών και τη σειρά γέννησης αφενός με διαστάσεις της διαμορφούμενης προσωπικότητας και αφετέρου με την κοινωνική επάρκεια και φιλοκοινωνική συμπεριφορά.

5. Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας: Διαφορές με βάση την ύπαρξη ή όχι αδερφών και τη σειρά γέννησης

5.1 Διαφορές ως προς τις διαστάσεις της προσωπικότητας

Στο πλαίσιο της οικογενειακής δομής, η ύπαρξη ή μη αδελφών έχει μελετηθεί ως παράγοντας που ενδέχεται να σχετίζεται με διαφοροποιήσεις σε συγκεκριμένες διαστάσεις της προσωπικότητας, χωρίς ωστόσο να οδηγεί σε καθολικά ή αιτιοκρατικά συμπεράσματα. Όπως αποτυπώνεται σε παλιότερες κυρίως σχετικές επισκοπήσεις και μεταanalύσεις, τα μοναχοπαίδια, λόγω της αυξημένης γονεϊκής προσοχής και της συχνότερης αλληλεπίδρασης με ενήλικες, έχουν συνδεθεί σε ορισμένες έρευνες με υψηλότερα επίπεδα ευσυνειδησίας, αυτορρύθμισης και ακαδημαϊκού προσανατολισμού (Falbo & Polit, 1986· Falbo, 2012· Polit & Falbo, 1987). Παράλληλα, έχουν αναφερθεί χαμηλότερα ή μέτρια επίπεδα εξωστρέφειας σε σύγκριση με παιδιά που μεγαλώνουν με αδέλφια, γεγονός που αποδίδεται στην απουσία καθημερινής αδελφικής αλληλεπίδρασης και ανταγωνισμού (Falbo & Poston, 1993).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάσταση του νευρωτισμού, καθώς ορισμένες μελέτες υποδεικνύουν ότι τα μοναχοπαίδια ενδέχεται να εμφανίζουν αυξημένη ευαισθησία στην αξιολόγηση και στο άγχος επίδοσης, ενώ τα παιδιά με αδέλφια, μέσω της καθημερινής διαχείρισης συγκρούσεων, μπορεί να αναπτύσσουν πιο αποτελεσματικές στρατηγικές συναισθηματικής ρύθμισης (Dunn, 2002). Η εμπειρία ανταγωνισμού και σύγκρισης μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση αυξημένης αντοχής στη ματαίωση και συναισθηματικής ανθεκτικότητας (Dunn, 2002· Steelman et al., 2002· Tucker et al., 1997). Υποστηρίζεται ωστόσο ότι η ύπαρξη αδελφών δεν συνδέεται γραμμικά με χαμηλότερη ευσυνειδησία ή αυξημένο νευρωτισμό, καθώς οι διαστάσεις αυτές επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από το γονεϊκό στυλ ανατροφής και το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο (Downey, 2001). Μεταγενέστερη συστηματική επισκόπηση της σχετικής με το θέμα ερευνητικής δουλειάς στις Η.Π.Α. (Stahnke, et al., 2026) (στην οποία καταδεικνύεται πως δεν υπάρχει στη χώρα μεγάλος αριθμός σύγχρονων ερευνών), ενισχύσει τις σχετικές απόψεις πως η απουσία αδερφών δεν συνδέεται με αρνητικές πτυχές της προσωπικότητας ή/και δυσκολίες στην ανάπτυξη-προσαρμογή (εντοπίζοντας ενίοτε και αντίθετη τάση).

Το ερευνητικό ενδιαφέρον για τον ρόλο της ύπαρξης ή όχι αδερφών παρουσιάζεται διεθνώς αυξημένο την τελευταία δεκαετία. Σε έρευνα με νεαρούς ενήλικες

στην Ινδία (Badi, 2017), δεν αναδείχθηκαν διαφορές στις διαστάσεις της προσωπικότητας του Μοντέλου των Πέντε Παραγόντων (ΜΠΠ) μεταξύ ατόμων με αδέρφια και μοναχοπαιδιών. Από την άλλη πλευρά, σε μεταγενέστερη αντίστοιχη έρευνα στην Ινδία, με συμμετέχοντες εφήβους και νεαρούς ενήλικες (15-25 ετών), οι Agora και Teotia (2021) διαπίστωσαν στατιστικά σημαντικές διαφορές σε ορισμένες διαστάσεις της προσωπικότητας ανάμεσα σε μοναχοπαίδια και σε παιδιά με αδέρφια. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα με αδέρφια είχαν πιο υψηλή βαθμολογία στον Νευρωτισμό, την Εξωστρέφεια και την Ανοιχτότητα σε νέες εμπειρίες.

Σε αντίστοιχη έρευνα στη Σλοβακία (Poprocká & Dolejš, 2025), με εφήβους και ενήλικες (όλων των ηλικιών), τα μοναχοπαίδια φάνηκε να έχουν υψηλότερη βαθμολογία στον Νευρωτισμό και χαμηλότερη στην Ευσυνειδησία και στην Προσήνεια σε σύγκριση με τα άτομα με αδέρφια. Σε έρευνα στη Ν. Ζηλανδία με ενήλικες (Stronge et al, 2019), βρέθηκαν κάποιες μικρές διαφορές: Οι ενήλικες χωρίς αδέρφια κατέδειξαν χαμηλότερα επίπεδα ευσυνειδησίας και υψηλότερα επίπεδα νευρωτισμού και ανοιχτότητας από τους ενήλικες με αδέρφια. Σύμφωνα με τους Mishkevich και Shchukina (2025), με βάση έρευνα σε φοιτητές στη Ρωσία, στατιστικά σημαντική διαφορά εντοπίστηκε μόνο στη διάσταση του Νευρωτισμού (όπου τα μοναχοπαίδια εμφάνισαν υψηλότερη βαθμολογία). Οι μελετητές επισημαίνουν, ότι πέρα από τη θέση του παιδιού στην οικογένεια, διαφορές στην προσωπικότητα συνεξαρτώνται και από άλλους παράγοντες, όπως το φύλο και τα κοινωνικοοικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της οικογένειας. Τονίζουν επίσης την αναγκαιότητα περαιτέρω έρευνας με στόχο την εις βάθος μελέτη της επίδρασης της θέσης ενός μοναχοπαιδιού σε ατομικούς ψυχολογικούς και γνωστικούς δείκτες στην εφηβεία και την ενήλικη ζωή (Mishkevich & Shchukina, 2025, σελ. 400).

Η σχετική έρευνα με έμφαση στη σειρά γέννησης μεταξύ αδερφών, τα ευρήματα δεν φαίνεται επίσης να συγκλίνουν πάντα. Όπως προαναφέρθηκε, αρκετές δεκαετίες πριν, ο Sulloway, διατύπωσε κάποιες υποθέσεις σχετικά με τις αναμενόμενες διαφορές των ατόμων, ανάλογα με τη θέση τους στην ομάδα των αδερφών, στις διαστάσεις προσωπικότητας του ΜΠΠ: Τα πρωτότοκα παιδιά θεωρούσε ότι θα έχουν υψηλότερο βαθμό στην Εξωστρέφεια, στην Ευσυνειδησία, καθώς και στον Νευρωτισμό, ενώ τα μικρότερα στην Ανοιχτότητα στις εμπειρίες (Sulloway, 1995, σελ. 77). Από σχετικές μεταanalύσεις που διεξήγαγε για τον έλεγχο των παραπάνω υποθέσεων, προέκυψε ότι τα

πρωτότοκα έχουν μεγαλύτερο βαθμό ευσυνειδησίας, ενώ τα υστερότοκα μεγαλύτερο βαθμό προσήνειας. Οι διαφορές στις άλλες διαστάσεις φάνηκαν πιο μικρές και τα σχετικά ευρήματα δεν ήταν τόσο σταθερά: μεγαλύτερη τάση προς τον Νευρωτισμό προέκυψε για τα πρωτότοκα, ενώ όσον αφορά την Εξωστρέφεια, τα πρωτότοκα καταδεικνύουν αυτό το χαρακτηριστικό με την έννοια της «επιθετικότητας» ή της «κυριαρχίας», ενώ τα υστερότοκα με την έννοια της κοινωνικότητας. Αντίστοιχα, στην Ανοιχτότητα στις εμπειρίες, τα πρωτότοκα υπερτερούν με την έννοια της πνευματικής υπεροχής, ενώ τα υστερότοκα με την έννοια του αντικομορμισμού (Sullo way, 2001, σελ. 46).

Ενδιαφέροντα ευρήματα παρουσιάζονται και από μεταγενέστερες έρευνες. Για παράδειγμα, προέκυψαν υψηλότερες βαθμολογίες στα πρωτότοκα σε σχέση με τα δεύτερα στον παράγοντα Ευσυνειδησία ενώ στα δεύτερα παιδιά στην Ανοιχτότητα στις εμπειρίες (Badger & Reddy, 2009· Healey & Ellis, 2007). Αντίστοιχα δεδομένα από τη χώρα μας (Παυλόπουλος & Μπεζεβέγκης, 1999, σελ. 107-108), καταδεικνύουν πως, οι πρωτότοκοι έφηβοι, σύμφωνα τουλάχιστον με την εκτίμηση των γονέων, έχουν υψηλότερο βαθμό ευσυνειδησίας και πνευματικής καλλιέργειας, ενώ οι δευτερότοκοι υψηλότερο βαθμό εξωστρέφειας, καθώς και κάποιων διαστάσεων της προσήνειας (συναισθηματικής ευαισθησίας και αλτρουισμού).

Ορισμένες μελέτες διεξάγουν συγκρίσεις που περιλαμβάνουν και τα μεσαία παιδιά. Σχετική με το θέμα μεταανάλυση της Cole (2013, σελ. 129-130), ανέδειξε ορισμένες διαφορές: Τα πρωτότοκα παιδιά υπερτερούν συγκριτικά με τα υστερότοκα στην ευσυνειδησία. Επίσης, τα μεσαία παιδιά τείνουν να έχουν χαμηλότερο βαθμό τόσο από τα πρωτότοκα όσο και από τα υστερότοκα στον νευρωτισμό, στην εξωστρέφεια και την ανοιχτότητα στις νέες εμπειρίες.

Σύμφωνα με έρευνα σε φοιτητές στη Μαλαισία (Heng et al., 2017), τα μεσαία παιδιά καταδεικνύουν μεγαλύτερο βαθμό προσήνειας τόσο σε σχέση με τα πρωτότοκα όσο και με τα τελευταία παιδιά, καθώς και υψηλότερο βαθμό ανοιχτότητα σε σύγκριση με τα υστερότοκα. Αντίστοιχη έρευνα με φοιτητές στην Ινδία (Gupta, 2017), διαπίστωσε διαφορές μόνο στη διάσταση του νευρωτισμού. Συγκεκριμένα, υψηλότερο βαθμό νευρωτισμού κατέδειξαν τα πρωτότοκα σε σχέση με τα μεσαία και τα υστερότοκα. Στις άλλες διαστάσεις δεν βρέθηκε καμία συσχέτιση.

Σύμφωνα με σύγχρονη σχετική ανασκόπηση (Simion, 2025), δεν επιβεβαιώνονται υποθέσεις βασισμένες στη θεωρία του Sulloway, ότι για παράδειγμα, η Ανοιχτότητα είναι υψηλότερη στα μικρότερα αδέλφια, καθώς σε ορισμένους πολιτισμούς, τα πρωτότοκα παιδιά επωφελούνται από περισσότερους πόρους που αφορούν εκπαίδευση και δραστηριότητες. Αντίστοιχα, ορισμένες μελέτες επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι τα πρωτότοκα παιδιά, τα οποία συχνά αναλαμβάνουν πρόσθετες ευθύνες και πιέζονται περισσότερο να πετύχουν, παρουσιάζουν υψηλότερες βαθμολογίες στην Ευσυνειδησία, ενώ άλλες μελέτες δεν εντοπίζουν σημαντικές διαφορές. Αντίστοιχα, αν και κυριαρχεί η άποψη ότι το τελευταίο παιδί μπορεί να επιδεικνύει πιο εξωστρεφή συμπεριφορά, η βιβλιογραφία δεν καταδεικνύει σημαντική ή σταθερή συσχέτιση μεταξύ της σειράς γέννησης και της εξωστρέφειας. Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει και με τη διάσταση της Προσήνειας. Όσον αφορά τον Νευρωτισμό, αφενός η υψηλή πίεση στα πρωτότοκα για υψηλές επιδόσεις και ανταπόκριση στις γονικές προσδοκίες και αφετέρου το άγχος που μπορεί να προξενεί στο τελευταίο παιδί η σύγκριση με μεγαλύτερα αδέλφια, οδήγησαν σε υποθέσεις για μεγαλύτερες βαθμολογίες των παιδιών αυτών στη συγκεκριμένη διάσταση. Μεταanalύσεις όμως καταδεικνύουν πολύ ασθενείς και μεταβλητές συσχετίσεις (Simion, 2025, σελ. 359-360).

5.2 Διαφορές ως προς την κοινωνική επάρκεια - φιλοκοινωνική συμπεριφορά

Από μία ανασκόπηση της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας διαπιστώνεται πως ο ρόλος της ύπαρξης ή όχι αδερφών σε διάφορους τομείς της ανάπτυξης έχει αποτελέσει κατά καιρούς αντικείμενο ερευνητικού ενδιαφέροντος. Ειδικότερα όσον αφορά στον κοινωνικο-συναισθηματικό τομέα της ανάπτυξης, υπάρχουν πληθώρα ερευνών στον διεθνή χώρο.

Αρκετά ερευνητικά δεδομένα προέρχονται από τις ΗΠΑ. Για παράδειγμα, οι Kitzmann et al. (2002) αναδεικνύει μια σύνθετη εικόνα, καταρρίπτοντας ορισμένα στερεότυπα και επιβεβαιώνοντας κάποιες διαφοροποιήσεις στην κοινωνική τους προσαρμογή κατά τη σχολική ηλικία. Σε επίπεδο κοινωνικής αποδοχής από την ομάδα των συμμαθητών, τα μοναχοπαίδια τείνουν να εμφανίζουν χαμηλότερη δημοτικότητα και να λαμβάνουν χαμηλότερες βαθμολογίες κοινωνικής προτίμησης σε σύγκριση με παιδιά που έχουν αδέλφια (Kitzmann et al., 2002, σελ. 307). Από την άλλη πλευρά, δεν διαφέρουν ως προς τον αριθμό των στενών, αμοιβαίων φίλων που αναπτύσσουν, ούτε ως

προς την ποιότητα αυτών των σχέσεων (Kitzmann et al., 2002, σελ. 308), εύρημα που υποδηλώνει ότι η απουσία αδελφών δεν εμποδίζει την ανάπτυξη βαθιών και υποστηρικτικών διαπροσωπικών σχέσεων (Kitzmann et al., 2002, σελ. 311).

Σε έρευνά τους σε παιδιά στο τέλος της προσχολικής ηλικίας στις ΗΠΑ, οι Downey και Condron (2004) διαπίστωσαν ότι τα παιδιά με ένα ή δύο αδέρφια είχαν περισσότερο ανεπτυγμένες κοινωνικές και διαπροσωπικές δεξιότητες σε σχέση με τα μοναχοπαίδια, αλλά δεν φάνηκε να υπερτερούν τα παιδιά με περισσότερα αδέρφια. Μάλιστα, η ίδια ομάδα ερευνητών υποστηρίζει ότι οι παρατηρούμενες διαφορές στις κοινωνικές δεξιότητες δεν εξισορροπούνται ακόμη και στην πέμπτη τάξη, όπου τα μοναχοπαίδια εξακολουθούν να υπολείπονται συγκριτικά με τα παιδιά που έχουν αδέρφια. (Downey et al., 2015). Άλλοι μελετητές στις ΗΠΑ (Sang & Nelson, 2017), με παιδιά σε παρόμοια ηλικία (5-7 ετών), διερευνώντας τον ρόλο της ύπαρξης ή όχι αδερφών στην ικανότητα να βλέπουν τα πράγματα από την οπτική των άλλων, καθώς και στην ανάπτυξη των κοινωνικών τους δεξιοτήτων, αναδεικνύουν μια πιο σύνθετη εικόνα. Υποστηρίζουν πως παράγοντες όπως το φύλο και η ηλικία του αδερφού αποτελούν πιο σημαντικούς παράγοντες από την ίδια την ύπαρξη ή όχι αδερφών. Για παράδειγμα διαπίστωσαν πως, ως προς την ικανότητα αντίληψης της οπτικής του άλλου, τα αγόρια ωφελήθηκαν από το να έχουν μικρότερο αδελφό σε σύγκριση με το να είναι μοναχοπαίδι, ενώ τα κορίτσια ωφελήθηκαν από το να είναι μοναχοπαίδι σε σύγκριση με το να έχουν μικρότερο αδελφό. Επίσης, μεγαλύτερη βελτίωση στις κοινωνικές τους δεξιότητες σε σχέση με τα μοναχοπαίδια παρουσίασαν ειδικά τα παιδιά με μικρότερη αδερφή.

Σύμφωνα με τους de La Rochebrochard και Joshi (2013), σε έρευνά τους στη Βρετανία, ενώ τα μοναχοπαίδια στην αρχή της προσχολικής ηλικίας έτειναν να υπερτερούν ως προς την κοινωνική συμπεριφορά σε σχέση με συνομηλίκους, η τάση φάνηκε να αντιστρέφεται στην αρχή της σχολικής ηλικίας, όπου τα μοναχοπαίδια εμφάνιζαν περισσότερα προβλήματα με τους συνομηλίκους και υπερκινητικότητα. Από την άλλη πλευρά, οι Chen και Lieu (2014), σε έρευνά τους στην Καλιφόρνια, σε εφήβους διαφόρων εθνικοτήτων, δεν εντοπίζουν διαφορές στην προσαρμογή των παιδιών με βάση την ύπαρξη ή όχι αδερφών.

Αρκετές σχετικές με το θέμα έρευνες έχουν διεξαχθεί στην Κίνα. Για παράδειγμα, οι Jiao et al. (1986), σε έρευνά τους σε παιδιά δημοτικού, εντόπισαν στα μοναχοπαίδια χαμηλότερα επίπεδα αυτοελέγχου, συνεργασίας και υψηλότερα επίπεδα εγωκεντρισμού.

Αντίστοιχα, σε έρευνα των Qian, et al. (2022), σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, διαπιστώθηκε πως τα μοναχοπαίδια έχουν χαμηλότερο βαθμό ενσυναίσθησης συγκριτικά με δευτερότοκα παιδιά. Από την άλλη πλευρά, οι Liu et al. (2010) διαπίστωσαν πως τα μοναχοπαίδια, κατά τη φάση της εφηβείας, ανέπτυξαν πιο θετικές συναναστροφές με συνομηλίκους και παρουσίασαν λιγότερο δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές σε σχέση με τα παιδιά με αδέρφια. Έρευνα, επίσης, του Yang (2025) σε εφήβους, διαπιστώνει υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής επάρκειας σε μοναχοπαίδια σε σύγκριση με παιδιά με αδέρφια, στον οποίο των οποίων μάλιστα την κοινωνική επάρκεια εντοπίστηκαν διαφορές με βάση τον αριθμό των αδερφών (με χαμηλότερη σε αυτά με έναν/μία αδερφό/ή και με υψηλότερη σε αυτά με δύο αδέρφια). Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τους Lin et al. (2023), τα μοναχοπαίδια μπορεί να αναπτύξουν αμοιβαίες φιλίες σε μεγαλύτερη ηλικία λόγω της έλλειψης εμπειρίας με τα αδέρφια τους.

Ο ρόλος της ύπαρξης ή όχι αδερφών, καθώς και της θέσης μεταξύ των αδερφών στην κοινωνική επάρκεια σε παιδιά και εφήβους αποτελεί αντικείμενο σύγχρονων ερευνών στην Ινδία. Οι Bansal και Saliya (2022), σε έρευνά τους με παιδιά-εφήβους ηλικίας 6-10 ετών διαπίστωσαν πως τα μοναχοπαίδια έχουν υψηλότερο βαθμό τόσο κοινωνικής όσο και κοινωνικής επάρκειας συγκριτικά με τα παιδιά με αδέρφια, εύρημα που συνάδει με αντίστοιχο των Mishra και Aggarwal (2024), οι οποίοι διεξήγαγαν αντίστοιχη έρευνα σε εφηβικό πληθυσμό.

Ενδιαφέρουσα σχετική έρευνα είναι αυτή των Arora και Sharma (2025) στην Ινδία, με άτομα στο τέλος της εφηβείας, η οποία συνδυάζει ποσοτική και ποιοτική μεθοδολογία. Αν και από τα ποσοτικά δεδομένα δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές όσον αφορά στις κοινωνικές δεξιότητες, τα αντίστοιχα ποιοτικά ανέδειξαν περισσότερες δυσκολίες στα μοναχοπαίδια όσον αφορά τις δεξιότητες στις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Όσον αφορά τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, υπάρχουν επίσης αρκετά ερευνητικά δεδομένα από την Κίνα. Σε έρευνα των Xiao et al. (2022) σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, διαπιστώθηκαν διαφορές όσον αφορά τις αντιλήψεις για τη συμπεριφορά μοιράσματος (π.χ. τα παιδιά με αδέρφια θεωρούν πιο εύλογο το μοίρασμα μεταξύ αδερφών παρά φίλων). Οι Li et al. (2024) σε έρευνά τους με παιδιά και εφήβους (9-15 ετών) διαπίστωσαν πως τα μοναχοπαίδια υπερτερούν όσον αφορά την φιλοκοινωνική συμπεριφορά συγκριτικά με τους συνομηλίκους τους με αδέρφια.

Ενδιαφέροντα δεδομένα σχετικά με τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά παρέχει η προαναφερθείσα έρευνα των Lin et al. (2023), η οποία κατέδειξε ότι η προθυμία καθώς και η ποσότητα μοιράσματος συνδέεται με την ύπαρξη ή όχι αδερφών σε συνάρτηση μια με την ηλικία. Πιο συγκεκριμένα, τα μοναχοπαίδια μοιράζονταν λιγότερο σε σχέση με τα παιδιά με αδέρφια στις ηλικίες 3-4, ενώ στις ηλικίες 5-6 δεν εντοπίστηκαν διαφορές.

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τη μελέτη των Smorti και Ponti (2018) σε παιδιά 8-11 ετών στην Ιταλία, η ύπαρξη ή μη αδερφών δεν συνδέεται με τον βαθμό φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς.

Η διερεύνηση της συσχέτισης της κοινωνικής προσαρμογής και της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς με τη σειρά γέννησης μεταξύ αδερφών, αν και από τη σχετική μας ανασκόπηση φαίνεται να αφορά κυρίως ενήλικες, παρέχει ενδιαφέροντα, αλλά όχι συγκλίνοντα και πάλι ευρήματα. Για παράδειγμα, οι Borne και Kimberly (2009) δεν διαπιστώνουν συσχέτιση μεταξύ σειράς γέννησης και κοινωνικής προσαρμογής σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Αντίστοιχα, η προαναφερθείσα έρευνα των Bansal et al. (2022) στην Ινδία, σε παιδιά και εφήβους δεν διαπιστώνει διαφορές όσον αφορά τη συνολική συναισθηματική και κοινωνική επάρκεια μεταξύ πρωτότοκων και υστερότοκων.

Στην έρευνα των Okada et al. (2021) σε εφήβους στην Ιαπωνία, προέκυψε ότι οι υστερότοκοι εμφανίζουν υψηλότερο βαθμό φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς από ό,τι τα πρωτότοκα. Ενδιαφέρον είναι επίσης το εύρημα των Chi et al. (2024), σε έρευνά τους σε παιδιά όλων των ηλικιών, σύμφωνα με τους οποίους η σχέση σειράς θέσης και φιλοκοινωνικότητας αλληλεπιδρά και με τον αριθμό των παιδιών στην οικογένεια, καθώς σε οικογένειες με δύο παιδιά, υψηλότερο βαθμό φιλοκοινωνικότητας εμφάνισαν τα πρωτότοκα, ενώ σε οικογένειες με τρία παιδιά τα υστερότοκα.

Το ζήτημα των ενδεχόμενων διαφορών μεταξύ παιδιών-εφήβων σε διαστάσεις της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης – προσαρμογής με βάση τη θέση τους στην οικογένεια έχει διερευνηθεί σε περιορισμένο βαθμό στη χώρα μας. Κάποια τέτοια παραδείγματα, αποτελούν η έρευνα των Τσάκαλη και Σούρλου (2005), σε παιδιά στην αρχή της εφηβείας, η οποία ανέδειξε διαφορές στην αυτοεκτίμηση και αυτοαντίληψη υπέρ των παιδιών που είναι μοναχοπαίδια. Σε άλλη ελληνική έρευνα, σε παιδιά των τριών τελευταίων τάξεων του Δημοτικού, ενώ η γενική αυτοεκτίμηση-αυταξία των παιδιών δεν διαφέρει με βάση το αν έχουν αδέρφια ή όχι, η επιμέρους πτυχή της αυτοαντίληψής τους που συνδέεται με τις κοινωνικές δεξιότητες και τις σχέσεις με συνομηλίκους φαίνεται να

είναι σε χαμηλότερα επίπεδα για τα μοναχοπαίδια, τα οποία όμως βιώνουν χαμηλότερα επίπεδα μοναξιάς (Σουκαλοπούλου, 2014).

Τα δεδομένα, λοιπόν, φαίνεται πως δεν συγκλίνουν πάντα, όπως επισημαίνεται από μελετητές όπως ο Mancillas (2006), ο Falbo (2012) και οι Stahnke et al. (2026), μετά από επισκοπήσεις και μετα-αναλύσεις σχετικών με το θέμα ερευνών, θέτοντας σε αμφισβήτηση παλαιότερες αντιλήψεις που υποστήριζαν ότι τα μοναχοπαίδια παρουσιάζουν ελλείμματα στις κοινωνικές δεξιότητες και στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή και αναδεικνύοντας τον ρόλο άλλων παραγόντων (π.χ. η ποιότητα της σχέσης γονέα- παιδιού) (Falbo, 2012).

Η παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση καταδεικνύει πως το ενδιαφέρον για τη μελέτη οικογενειακών παραγόντων όπως η ύπαρξη ή όχι αδερφών παρουσιάζεται και πάλι αυξημένο τα τελευταία χρόνια, κυρίως σε ορισμένες χώρες, ενώ τα ευρήματα σχετικά με τη σχέση μεταξύ οικογενειακής δομής και διαστάσεων της προσωπικότητας, καθώς και κοινωνικο-συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών εμφανίζονται συχνά ασυνεπή. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τον ρόλο της ύπαρξης ή μη αδελφών τα ευρήματα στη διεθνή βιβλιογραφία είναι συχνά αντικρουόμενα: σε ορισμένες μελέτες τα παιδιά με αδέρφια φαίνεται να υπερτερούν σε κοινωνικές δεξιότητες και ενσυναίσθηση, ενώ σε άλλες τα μοναχοπαίδια παρουσιάζουν αντίστοιχα ή και υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής επάρκειας ή φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Αντίστοιχα, ποικίλουν οι απόψεις για τη σημασία της θέσης του παιδιού μεταξύ των αδερφών.

Η αποτύπωση των ενδεχόμενων προαναφερθέντων σχέσεων σε συγκεκριμένα κάθε φορά πολιτισμικά πλαίσια, δεν επιτρέπει τη δυνατότητα διατύπωσης ασφαλών και γενικεύσιμων συμπερασμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, η διαπίστωση του περιορισμένου ερευνητικού έργου, γύρω από ο ζήτημα στον ελληνικό χώρο, αποτελεί έναυσμα για μια τέτοια σύγχρονη μελέτη. Οι προαναφερθείσες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες της σύγχρονης κοινωνίας, που επιδρούν, για παράδειγμα στις αποφάσεις του οικογενειακού προγραμματισμού, έτσι ώστε να παρατηρείται μείωση του αριθμού παιδιών ανά οικογένεια, αποτελεί και ελληνικό φαινόμενο. Εύλογα, λοιπόν, εγείρονται προβληματισμοί και την ενδεχόμενη σημασία της μείωσης ή της μη ύπαρξης αδερφών στα ίδια τα παιδιά.

Παρατηρείται επίσης, πως το εν λόγω ζήτημα, σε διεθνές επίπεδο, δεν έχει μελετηθεί επαρκώς στη μέση παιδική ηλικία, παρά το ότι αποτελεί μια κρίσιμη αναπτυξιακή περίοδο κατά την οποία τα παιδιά ενισχύουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες, αναπτύσσουν πιο σύνθετες διαπροσωπικές σχέσεις και διαμορφώνουν βασικές πτυχές της αυτοαντίληψης και της συναισθηματικής τους ρύθμισης (Lightfoot et al., 2014).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η διεξαγωγή μιας νέας έρευνας που θα εστιάζει σε παιδιά ηλικίας 7–10 ετών καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς μπορεί να συμβάλει στην αποσαφήνιση των ενδεχόμενων σχέσεων μεταξύ οικογενειακής δομής και προσωπικότητας, καθώς και κοινωνικής προσαρμογής, σε ένα κομβικό στάδιο της ανάπτυξης. Μια τέτοια έρευνα μπορεί να προσφέρει χρήσιμα στοιχεία για τη διαμόρφωση τεκμηριωμένης επιχειρηματολογίας, ώστε να αποφεύγονται ενδεχόμενες απλουστευτικές ή στερεοτυπικές απόψεις και ερμηνείες για την ανάπτυξη και προσωπικότητα του παιδιού. Παράλληλα, τα ευρήματά της μπορούν να έχουν σημαντικές πρακτικές προεκτάσεις σε επίπεδο λειτουργίας της οικογένειας αλλά και εκπαίδευσης. Αναγνωρίζοντας τυχόν τάσεις για διαμόρφωση της προσωπικότητας ή/και του κοινωνικού προφίλ των παιδιών με βάση τη σύνθεση της οικογένειας, ιδιαίτερες αναπτυξιακές ανάγκες κτλ., γονείς, εκπαιδευτικοί και επαγγελματίες ψυχικής υγείας θα μπορούν να αναγνωρίζουν έγκαιρα πιθανές δυσκολίες, να προσαρμόζουν αποτελεσματικότερα τις πρακτικές τους και να ενισχύουν την καλλιέργεια κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων, λειτουργώντας ενίοτε αντισταθμιστικά.

Πέρα, λοιπόν, από τη συμβολή της παρούσας έρευνας σε επίπεδο επιστημονικής γνώσης, τα αποτελέσματα μπορούν να αξιοποιηθούν και σε ευρύτερο εφαρμοσμένο πεδίο, σε επίπεδο επιμορφωτικών προγραμμάτων των εκπαιδευτικών σχετικών με την ανάπτυξη και κοινωνική προσαρμογή των παιδιών, καθώς και σε προγράμματα συμβουλευτικής της οικογένειας (π.χ. Σχολές Γονέων).

B) Ερευνητικό μέρος

6. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνήσει τις ενδεχόμενες διαφορές στις διαστάσεις της προσωπικότητας, με βάση το μοντέλο των πέντε παραγόντων, καθώς και

στην κοινωνική επάρκεια και τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά παιδιών μέσης παιδικής ηλικίας, ανάλογα με το αν έχουν ή όχι αδέρφια.

Ξεκινώντας με τον τομέα της προσωπικότητας, όπως προαναφέρθηκε στο πλαίσιο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, τα ευρήματα σχετικών ερευνών είναι σε μεγάλο βαθμό αντικρουόμενα, έτσι ώστε να μην προκύπτουν εύλογες υποθέσεις. Οπότε, για τα προς μελέτη ζητήματα διατυπώνονται τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- Υπάρχουν διαφορές στις διαστάσεις προσωπικότητας μεταξύ μοναχοπαιδιών και παιδιών με αδέρφια;

Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν διαφορές στις επιμέρους διαστάσεις: εξωστρέφεια, προσήγεια, ευσυνειδησία, συναισθηματική αντιδραστικότητα, διανοητική ανάπτυξη;

- Υπάρχουν διαφορές στην κοινωνική επάρκεια μεταξύ μοναχοπαιδιών και παιδιών με αδέρφια;
- Υπάρχουν διαφορές στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά μεταξύ μοναχοπαιδιών και παιδιών με αδέρφια;

Επιπλέον, θα διερευνηθούν ενδεχόμενες διαφορές στις διαστάσεις της προσωπικότητας, με βάση το μοντέλο των πέντε παραγόντων, καθώς και στην κοινωνική επάρκεια και τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά παιδιών μέσης παιδικής ηλικίας, ανάλογα με τη θέση των παιδιών στην οικογένεια (σειρά γέννησης).

Τα διαθέσιμα βιβλιογραφικά δεδομένα που αφορούν τόσο τις διαστάσεις της προσωπικότητας όσο και την κοινωνική επάρκεια-φιλοκοινωνική συμπεριφορά με βάση τη σειρά γέννησης, δεν είναι επαρκή και συγκλίνοντα, ώστε να επιτρέπουν τη διατύπωση σχετικών υποθέσεων. Για τον λόγο αυτό διατυπώνονται ερευνητικά ερωτήματα:

- Υπάρχουν διαφορές στις διαστάσεις προσωπικότητας μεταξύ μοναχοπαιδιών, πρωτότοκων, μεσαίων και υστερότοκων παιδιών;

Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν διαφορές στις επιμέρους διαστάσεις: εξωστρέφεια, προσήγεια, ευσυνειδησία, συναισθηματική αντιδραστικότητα, διανοητική ανάπτυξη;

- Υπάρχουν διαφορές στην κοινωνική επάρκεια μεταξύ μοναχοπαιδιών, πρωτότοκων, μεσαίων και υστερότοκων παιδιών;
- Υπάρχουν διαφορές στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά μεταξύ μοναχοπαιδιών, πρωτότοκων, μεσαίων και υστερότοκων παιδιών;

7. Μέθοδος

Η έρευνα παρούσα έρευνα βασίστηκε σε ποσοτική μεθοδολογία. Καθώς στόχο της έρευνας αποτελεί η σύγκριση ομάδων ως προς μετρήσιμες μεταβλητές και ο έλεγχος ερευνητικών υποθέσεων – ερωτήσεων (Gelo et al., 2008), η μεθοδολογία αυτή, που χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη αντικειμενικότητα θεωρήθηκε ως η πλέον κατάλληλη.

7.1. Διαδικασία συλλογής δεδομένων – Συμμετέχοντες

Η συλλογή των δεδομένων βασίστηκε στην τεχνική της βολικής δειγματοληψίας ή δειγματοληψίας ευκολίας (convenience sample), όπου ο ερευνητής χρησιμοποιεί δείγμα στο οποίο έχει ευκολότερη πρόσβαση (Bryman, 2017, σελ. 219). Η ερευνήτρια, λοιπόν, για την εύρεση του δείγματος απευθύνθηκε κυρίως σε Δημοτικά Σχολεία ή σε άλλα εκπαιδευτικά πλαίσια όπου συμμετέχουν παιδιά (π.χ. Ιδιωτικά κέντρα ξένων γλωσσών), όπου μέσω ηλεκτρονικής επικοινωνίας από τη διεύθυνση των εν λόγω εκπαιδευτικών φορέων ενημερώθηκαν οι γονείς των παιδιών αντίστοιχων ηλικιακών βαθμίδων (Γ' και Δ' τάξεων), από τους οποίους ζητήθηκε να συμμετάσχουν εθελοντικά στην έρευνα. Καθώς στη διαδικασία της έρευνας δεν απασχολήθηκαν παιδιά, δεν απαιτήθηκε η εξασφάλιση άδειας από τους αρμόδιους εκπαιδευτικούς φορείς (Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής). Βέβαια, οι συμμετέχοντες, προκειμένου να αποφασίσουν αυτοβούλως για τη συμμετοχή τους στην έρευνα, ενημερώθηκαν πλήρως για το αντικείμενο και τους σκοπούς της με σχετική επιστολή (η οποία συνοδεύεται από βεβαίωση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου) και όπου εξηγείται ο ανώνυμος και εμπιστευτικός χαρακτήρας της ερευνητικής διαδικασίας. Επιπλέον, αναζητήθηκαν συμμετέχοντες και από γνωριμίες της ερευνήτριας, μεριμνώντας, σε κάθε περίπτωση να πληρούνται τα σχετικά κριτήρια, ενώ και πάλι η συναίνεση της συμμετοχής τους βασίζεται στην παροχή των προαναφερθέντων πληροφοριών σχετικά με την έρευνα. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε σε άλλες περιπτώσεις σε έντυπη μορφή και σε άλλες ηλεκτρονικά, ανάλογα με το ποιος τρόπος ήταν κάθε φορά πιο πρόσφορος. Συλλέχθηκαν 186 ερωτηματολόγια, έξι (6) από τα οποία δεν χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση, καθώς η ηλικία των παιδιών δεν ενέπιπτε στο καθορισμένο ηλικιακό εύρος, ενώ αφαιρέθηκαν ακόμη τρία (3), μετά από διαπίστωση της ερευνήτριας πως πρόκειται μάλλον για παιδιά για τα οποία συμπληρώθηκε ερωτηματολόγιο δύο φορές. Έτσι λοιπόν, στην ανάλυση χρησιμοποιήθηκαν 177

ερωτηματολόγια, με δεδομένα για αντίστοιχο αριθμό παιδιών. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων (82,3%) η συμπλήρωση έγινε από την μητέρα των παιδιών, ενώ στις υπόλοιπες (17,7%) από τον πατέρα.

Όσον αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των παιδιών αυτών, πρόκειται για 92 αγόρια (52%) και 85 κορίτσια (48%), ηλικίας 8-10 ετών περίπου (Μ.Ο. ηλικίας = 9,3, Τ.Α. = 0,71), από αστικό περιβάλλον και πιο συγκεκριμένα από διάφορες περιοχές της Αθήνας (64,8%) και από την Τρίπολη (35,2%). Από αυτά τα 123 παιδιά (69,5%) είχαν αδέρφια και τα 54 (30,5%) ήταν μοναχοπαίδια. Στους Πίνακες 1 και 2 παρουσιάζονται αναλυτικά τα βασικά αυτά δημογραφικά χαρακτηριστικά.

	Τύπος παιδιού					
					Σύνολο	
	Μοναχοπαίδι		Με αδέρφια			
	<i>f</i>	%	<i>F</i>	%	<i>f</i>	%
Φύλο						
Αγόρια	25	27,2%	67	72,8%	92	52%
Κορίτσια	29	34,1%	56	65,9%	85	48%
Σύνολο	54	30,5%	123	69,5%	177	100%

Πίνακας 1. Κατανομή με βάση τον τύπο παιδιού (μοναχοπαίδια ή με αδέρφια) και το φύλο (N=177)

Προκειμένου να διεξαχθούν συγκρίσεις μεταξύ των ομάδων σε σχέση με τις εξαρτημένες μεταβλητές, ελέγχθηκε η ομοιογένεια των δύο ομάδων, ως προς τον παράγοντα φύλο και ως προς την ηλικία. Όπως έδειξε το κριτήριο χ^2 , οι δύο ομάδες (μοναχοπαίδι vs. παιδί με αδέρφια) δεν διαφέρουν σημαντικά ως προς την κατανομή του φύλου: $\chi^2(1, n = 177) = 1,005, p = 0,316$.

	Τύπος παιδιού			
	Μοναχοπαίδι		Με αδέρφια	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Ηλικία	9,21	0,81	9,32	0,68

Πίνακας 2. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις ηλικίας με βάση τον τύπο παιδιού (μοναχοπαίδια ή με αδέρφια (N=177))

Για τον έλεγχο της ομοιογένειας των δύο ομάδων, ως προς την ηλικία, χρησιμοποιήθηκε το t-test (καθώς ο αριθμός των συμμετεχόντων είναι αρκετά μεγάλος, >30), με βάση το οποίο προέκυψε πως οι ομάδες είναι ομοιογενείς ως προς την ηλικία: $t(173) = -0,731$, $p = 0,466$.

Όσον αφορά την ομάδα των παιδιών με αδέρφια, διέφερε αφενός ως προς τον αριθμό των αδερφών, καθώς και ως προς τη θέση τους στην ομάδα των αδερφών. Τα σχετικά στοιχεία παρουσιάζονται στους Πίνακες 3 και 4.

Τύπος παιδιού με βάση τον αριθμό αδερφών							
Μοναχοπαίδι		Με 1 αδερφό/ή		Με 2 αδέρφια		Με περισσότερα από 2 αδέρφια	
<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
54	30,5	91	51,4	24	13,6	8	4,5

Πίνακας 3. Κατανομή παιδιών με βάση τον αριθμό των αδερφών (N=177)

Τύπος παιδιού με βάση τη θέση στην οικογένεια		
	<i>f</i>	%
Μοναχοπαίδι	54	30,5
Πρωτότοκο	44	24,9
Υστερότοκο	56	31,6
Μεσαίο	8	4,5
Δίδυμο	10	5,6
Άλλο	5	2,8
<i>(Πρόκειται για κατηγορία που περιλαμβάνει δίδυμα αδέρφια με ακόμη ένα αδερφό/ή)</i>		
Σύνολο	177	100

Πίνακας 4. Κατανομή παιδιών με βάση τη θέση τους στην οικογένεια (N=177)

Προκειμένου να διεξαχθούν συγκρίσεις σε σχέση με τις εξαρτημένες μεταβλητές, Ελέγχθηκε η ομοιογένεια ως προς τον παράγοντα φύλο και ως προς την ηλικία. Όμως, λόγω του μικρού αριθμού υποκειμένων στις υπόλοιπες κατηγορίες, στον παρόντα έλεγχο και στις ακόλουθες στατιστικές αναλύσεις συμπεριλαμβάνονται οι κατηγορίες: μοναχοπαίδι, πρωτότοκο, δευτερότοκο.

	Τύπος παιδιού							
	Μοναχοπαίδι		Πρωτότοκο		Υστερότοκο		Σύνολο	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Φύλο								
Αγόρια	25	31,3%	23	28,8%	32	40,0%	80	51,9%
Κορίτσια	29	39,2%	21	28,4%	24	32,4%	74	48,1%
Σύνολο	54	35,1%	44	28,6%	56	36,4%	154	100%

Πίνακας 5. Κατανομή παιδιών με βάση τη θέση τους (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) και το φύλο (N=154)

Όπως έδειξε το κριτήριο χ^2 , οι τρεις ομάδες (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) δεν διαφέρουν σημαντικά ως προς την κατανομή του φύλου: $\chi^2(2, n = 154) = 1,298, p = 0,522$.

	Τύπος παιδιού					
	Μοναχοπαίδι		Πρωτότοκο		Υστερότοκο	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Ηλικία	9,21	0,81	9,34	0,72	9,30	0,65

Πίνακας 6. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις ηλικίας με βάση τη θέση των παιδιών (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) (N=154)

Για τον έλεγχο της ομοιογένειας των δύο ομάδων, ως προς την ηλικία, χρησιμοποιήθηκε ανάλυση διακύμανσης, με βάση την οποία προέκυψε πως οι ομάδες είναι ομοιογενείς ως προς την ηλικία: $F(2, 151) = 0,404, p = 0,668 (\eta^2 = 0.005)$

7.2. Μέσα συλλογής δεδομένων

Χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω ψυχομετρικά εργαλεία:

- 1) Ερωτηματολόγιο «Διαστάσεις Προσωπικότητας Παιδιών και Εφήβων» για παιδιά 8-10 ετών (ΕΔΙΠΡΟΠΕ9) των Μπεζεβέγκη και Παυλόπουλου (1998), κατόπιν έγκρισης των κατασκευαστών, το οποίο συμπληρώνεται από γονείς. Περιλαμβάνει 121 προτάσεις που αποτυπώνουν γνωρίσματα της προσωπικότητας, τα οποία

εμπίπτουν στους πέντε παράγοντες της προσωπικότητας με βάση το γνωστό μοντέλο και συγκεκριμένα: Συναισθηματική αντιδραστικότητα (με επιμέρους διαστάσεις: Διαγωγή, Ατομισμός/Εγωισμός, Συναισθηματική αστάθεια), Ευσυνειδησία (με επιμέρους διαστάσεις: Επιμέλεια, Έλλειψη κινήτρων, Σχολική Επάρκεια), Προσήνεια (με επιμέρους διαστάσεις: Συμμόρφωση, Εγκαρδιότητα, Ευσυγκινησία-Αλτρουισμός), Εξωστρέφεια (με επιμέρους διαστάσεις: Απόσυρση, Δραστηριότητα, Κοινωνικότητα) και Διανοητική ανάπτυξη (με επιμέρους διαστάσεις: Νόηση, Αυτοπεποίθηση, Κυριαρχία/Επιβολή). Η αξιολόγηση του βαθμού στον οποίο τα παιδιά έχουν τα χαρακτηριστικά αυτά γίνεται σε πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert (από 1= (σχεδόν) καθόλου, μέχρι 5= πάρα πολύ).

Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας (δείκτης Cronbach's Alpha) του ερωτηματολογίου, σύμφωνα με τους κατασκευαστές (Μπεζεβέγκης & Παυλόπουλος, 2018) κρίνεται ως ικανοποιητική. Στους βασικούς παράγοντες, ο δείκτης κυμαίνεται μεταξύ 0,88-0,95, ενώ στις επιμέρους διαστάσεις μεταξύ 0,75-0,91

Στην παρούσα έρευνα, ελέγχθηκε, επίσης η αξιοπιστία, με τον δείκτη Cronbach's Alpha. Τα αποτελέσματα του ελέγχου τόσο για τους βασικούς παράγοντες όσο και για τις επιμέρους διαστάσεις, παρουσιάζονται στον Πίνακα 7.

Παράγοντας	Cronbach's Alpha	Διάσταση	Cronbach's Alpha
Συναισθηματική αντιδραστικότητα	0,94	Διαγωγή	0,89
		Ατομισμός/Εγωισμός	0,87
		Συναισθηματική αστάθεια	0,84
Ευσυνειδησία	0,94	Επιμέλεια	0,90
		Έλλειψη Κινήτρων	0,87
		Σχολική Επάρκεια	0,82
Προσήνεια	0,90	Συμμόρφωση	0,78
		Εγκαρδιότητα	0,83
		Ευσυγκινησία-Αλτρουισμός	0,76
Εξωστρέφεια	0,82	Απόσυρση	0,83
		Δραστηριότητα	0,73
		Κοινωνικότητα	0,62

Διανοητική ανάπτυξη	0,90	Νόηση	0,84
		Αυτοπεποίθηση	0,82
		Κυριαρχία/Επιβολή	0,77

Πίνακας 7. Δείκτης αξιοπιστίας Cronbach's Alpha για τους βασικούς παράγοντες όσο και για τις επιμέρους διαστάσεις του ΕΔΗΠΡΟΠΕ9

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 7, ο δείκτης τους παράγοντες κυμαίνεται μεταξύ 0,82-0,94, ώστε να κρίνεται από ικανοποιητικός ως και εξαιρετικός, ενώ στις επιμέρους διαστάσεις κυμαίνεται μεταξύ 0,62-0,90. Με εξαίρεση τη διάσταση Κοινωνικότητα, όπου η τιμή δε είναι τόσο ικανοποιητική (Cronbach's $\alpha = 0,62$), στις υπόλοιπες διαστάσεις κρίνεται από αποδεκτή ως ικανοποιητική.

- 2) Social Competence Scale (SCS)-Parent version (Conduct Problem Prevention Research Group, 1995). Χρησιμοποιείται η ελληνική του εκδοχή, η οποία έγινε από τους Πεντέρη και Πετρογιάννη (Penderi & Petrogiannis, 2018), κατόπιν έγκρισής τους. Η κλίμακα περιλαμβάνει 12 προτάσεις-δηλώσεις. Ο γονέας αξιολογεί πόσο καλά περιγράφει κάθε δήλωση το παιδί, σε μια πεντάβαθμη κλίμακα Likert (από το 0 = Καθόλου, ως το 4 = Πολύ Καλά). Η Κλίμακα περιέχει δύο υποκλίμακες: *Φιλοκοινωνικές/Επικοινωνιακές Δεξιότητες* και *Δεξιότητες Ρύθμισης Συναισθημάτων*

Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας (δείκτης Cronbach's Alpha) του ερωτηματολογίου, σύμφωνα με τους κατασκευαστές της ελληνικής εκδοχής (Penderi & Petrogiannis, 2018, σελ. 21) κρίνεται ως υψηλή για το σύνολο της κλίμακας (Cronbach's $\alpha = 0,83$), ενώ για τις επιμέρους διαστάσεις βρίσκεται επίσης σε αποδεκτό επίπεδο (Cronbach's $\alpha = 0,75$, και για τις δύο υποκλίμακες).

Στην παρούσα έρευνα, ελέγχθηκε, επίσης η αξιοπιστία, με τον δείκτη Cronbach's Alpha, η οποία επίσης κρίνεται ως ικανοποιητική για τη συνολική κλίμακα (Cronbach's $\alpha = 0,84$) και αποδεκτή για τις επιμέρους διαστάσεις: *Φιλοκοινωνικές/Επικοινωνιακές Δεξιότητες* (Cronbach's $\alpha = 0,78$) και *Δεξιότητες Ρύθμισης Συναισθημάτων* (Cronbach's $\alpha = 0,76$)

Τα αποτελέσματα του ελέγχου τόσο για τους βασικούς παράγοντες όσο και για τις επιμέρους διαστάσεις, παρουσιάζονται στον Πίνακα 8.

Cronbach's Alpha	Διάσταση	Cronbach's
---------------------	----------	------------

			Alpha
Κοινωνική επάρκεια	0,84	Φιλοκοινωνικές/Επικοινωνιακές Δεξιότητες	0,78
		Δεξιότητες Ρύθμισης Συναισθημάτων	0,76

Πίνακας 8. Δείκτης αξιοπιστίας Cronbach's Alpha για τους βασικούς παράγοντες όσο και για τις επιμέρους διαστάσεις της κλίμακας για την Κοινωνική Επάρκεια

- 3) Children's prosocial behavior (Pastorelli et al., 1997). Χρησιμοποιείται, κατόπιν έγκρισης των κατασκευαστών, η εκδοχή της κλίμακας που συμπληρώνεται από γονείς, που μεταφράστηκε στα ελληνικά με τη διαδικασία της διπλής μετάφρασης. Περιλαμβάνει δεκαέξι (16) προτάσεις που αποτυπώνουν συμπεριφορές φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Η αξιολόγηση του βαθμού στον οποίο τα παιδιά εκδηλώνουν την κάθε συμπεριφορά γίνεται σε πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert, από 1= (σχεδόν) ποτέ, μέχρι 5= (σχεδόν) πάντα.

Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας (δείκτης Cronbach's Alpha) του ερωτηματολογίου, σύμφωνα με τους κατασκευαστές (Pastorelli et al., 1997, σελ. 695) είναι ικανοποιητική (Cronbach's $\alpha = 0,80$)

Στην παρούσα έρευνα, ελέγχθηκε, επίσης η αξιοπιστία, με τον δείκτη Cronbach's Alpha, η οποία κρίνεται ως εξαιρετική (Cronbach's $\alpha = 0,95$)

- 4) Ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων, το οποίο επίσης συμπληρώθηκε από τον γονέα και περιλαμβάνει: φύλο παιδιού, ηλικία παιδιού, αριθμός αδερφών, φύλο και ηλικία αδερφών

8. Αποτελέσματα

8.1. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – παιδιά με αδέρφια) ως προς τις διαστάσεις της προσωπικότητας

Προκειμένου να ελεγχθούν ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ των ομάδων στους πέντε παράγοντες της προσωπικότητας και στις επιμέρους διαστάσεις τους, διεξήχθησαν μια σειρά από t-test (για αναξάρτητα δείγματα). Η χρήση του παραμετρικού αυτού του

κριτηρίου, χωρίς έλεγχου της κανονικότητας θεωρείται πως δεν επηρεάζει την αξία των αποτελεσμάτων, όταν το μέγεθος του δείγματος είναι μεγάλο (τουλάχιστον 30) (Γναρδέλλης, 2013, όπ. αναφ. στο Γιαλαμάς κ. συν., 2024, σελ. 119), στοιχείο που ισχύει στην παρούσα έρευνα.

	Τύπος παιδιού			
	Μοναχοπαίδια		Με αδέρφια	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Διαγωγή	35,74	8,72	35,29	9,29
Ατομισμός	23,13	6,27	22,89	7,23
Συναισθηματική αστάθεια	18,78	5,27	20,04	5,87
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 1: Συναισθηματική αντιδραστικότητα	77,60	18,18	78,23	20,16

Πίνακας 9. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Συναισθηματική αντιδραστικότητα και τις επιμέρους διαστάσεις του

Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο *t* για ανεξάρτητα δείγματα έδειξε ότι η βαθμολογία των παιδιών στις επιμέρους διαστάσεις και στον 1^ο Παράγοντα (Συναισθηματική αντιδραστικότητα) δεν διαφέρει ανάλογα με το αν έχουν αδέρφια ή όχι.

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον παραπάνω Πίνακα 9, στην επιμέρους διάσταση *Διαγωγή*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 35,74$, $SD = 8,72$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 35,29$, $SD = 9,29$), δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(174) = 0,296$, $p = 0,768$. Αντίστοιχα, στην επιμέρους διάσταση *Ατομισμός*, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν επίσης κάπως μεγαλύτερη βαθμολογία ($M = 23,13$, $SD = 6,27$) από ότι τα παιδιά με αδέρφια ($M = 22,89$, $SD = 7,23$), διαφορά όχι στατιστικώς σημαντική $t(175) = 0,207$, $p = 0,836$. Στην επιμέρους διάσταση *Συναισθηματική αστάθεια*, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν κάπως μικρότερη βαθμολογία ($M = 18,78$, $SD = 5,27$) από τα παιδιά με αδέρφια ($M = 20,04$, $SD = 5,87$), διαφορά όχι στατιστικώς σημαντική $t(175) = -1,360$, $p = 0,176$.

Όσον αφορά τον παράγοντα *Συναισθηματική αντιδραστικότητα* συνολικά, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν κάπως μικρότερη βαθμολογία ($M = 77,69, SD = 18,18$) από τα παιδιά με αδέρφια ($M = 78,23, SD = 20,16$). Όμως, η διαφορά δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(174) = -0,194, p = 0,847$.

	Τύπος παιδιού			
	Μοναχοπαίδια		Με αδέρφια	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Επιμέλεια	34,04	6,34	34,98	7,71
Έλλειψη κινήτρων	36,61	6,73	37,02	7,39
Σχολική επάρκεια	26,30	5,09	26,87	4,87
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 2: Ευσυνειδησία	96,94	16,66	98,93	17,06

Πίνακας 10. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΛΙΠΡΟΠΕ9 Ευσυνειδησία και τις επιμέρους διαστάσεις του

Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο t για ανεξάρτητα δείγματα έδειξε ότι η βαθμολογία των παιδιών στις επιμέρους διαστάσεις και στον 2^ο Παράγοντα (Ευσυνειδησία) δεν διαφέρει ανάλογα με το αν έχουν αδέρφια ή όχι.

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα 10, στην επιμέρους διάσταση *Επιμέλεια*, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν ελάχιστα μικρότερη βαθμολογία ($M = 34,04, SD = 6,34$) από ότι τα παιδιά με αδέρφια ($M = 34,98, SD = 7,71$), διαφορά όμως που δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(174) = -0,791, p = 0,430$. Αντίστοιχα, στην επιμέρους διάσταση *Έλλειψη κινήτρων*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 36,61, SD = 6,73$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 37,02, SD = 7,39$), δεν είναι στατιστικώς σημαντική $t(175) = -0,352, p = 0,725$. Στην επιμέρους διάσταση *Σχολική επάρκεια*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 26,30, SD = 5,09$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 26,87, SD = 4,87$), δεν είναι επίσης στατιστικώς σημαντική $t(174) = -0,710, p = 0,479$.

Όσον αφορά τον παράγοντα *Ευσυνειδησία* συνολικά, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν μικρότερη βαθμολογία ($M = 96,94, SD = 16,66$) από τα παιδιά με

αδέρφια ($M = 98,93$, $SD = 17,30$). Όμως, η διαφορά δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(173) = -0,715$, $p = 0,476$.

	Τύπος παιδιού			
	Μοναχοπαίδια		Με αδέρφια	
	M	SD	M	SD
Συμμόρφωση	24,85	3,47	24,90	3,58
Εγκαρδιότητα	26,30	3,08	26,69	3,27
Ευσυγκινησία-αλτρουισμός	38,00	4,89	38,63	5,48
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 3: Προσήγεια	89,15	10,23	90,22	11,02

Πίνακας 11. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΠΡΟΠΕ9 Προσήγεια και τις επιμέρους διαστάσεις του

Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο t για ανεξάρτητα δείγματα έδειξε ότι η βαθμολογία των παιδιών στις επιμέρους διαστάσεις και στον 3^ο Παράγοντα (Προσήγεια) δεν διαφέρει ανάλογα με το αν έχουν αδέρφια ή όχι.

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα 11, στην επιμέρους διάσταση *Συμμόρφωση*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 24,85$, $SD = 3,47$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 24,90$, $SD = 3,58$), διαφορά όχι στατιστικά σημαντική $t(175) = -0,087$, $p = 0,931$. Αντίστοιχα, στην επιμέρους διάσταση *Εγκαρδιότητα*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 26,30$, $SD = 3,08$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 26,69$, $SD = 3,27$), δεν είναι στατιστικώς σημαντική $t(173) = -0,756$, $p = 0,451$. Στην επιμέρους διάσταση *Ευσυγκινησία-Αλτρουισμός*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 38,00$, $SD = 4,89$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 38,63$, $SD = 5,48$), δεν είναι επίσης στατιστικώς σημαντική $t(175) = -0,731$, $p = 0,466$.

Όσον αφορά τον παράγοντα *Προσήγεια* συνολικά, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν μικρότερη βαθμολογία ($M = 89,15$, $SD = 10,23$) από τα παιδιά με

αδέρφια ($M = 90,22$, $SD = 11,02$). Όμως, η διαφορά δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(173) = 0,609$, $p = 0,543$.

	Τύπος παιδιού			
	Μοναχοπαίδια		Με αδέρφια	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Απόσυρση	26,65	4,77	27,80	5,28
Δραστηριότητα	19,37	3,15	20,33	3,20
Κοινωνικότητα	27,57	5,73	28,40	4,12
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 4: Εξωστρέφεια	73,59	9,94	76,62	9,82

Πίνακας 12. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Εξωστρέφεια και τις επιμέρους διαστάσεις του

Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο t για ανεξάρτητα δείγματα έδειξε ότι η βαθμολογία των παιδιών στις επιμέρους διαστάσεις και στον 4^ο Παράγοντα (Εξωστρέφεια) δεν διαφέρει ανάλογα με το αν έχουν αδέρφια ή όχι, αλλά αποτυπώθηκε μια τάση υψηλότερου βαθμού εξωστρέφειας στα παιδιά με αδέρφια.

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα 12 στην επιμέρους διάσταση *Απόσυρση*, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν ελάχιστα μικρότερη βαθμολογία ($M = 26,65$, $SD = 4,77$) από ότι τα παιδιά με αδέρφια ($M = 27,80$, $SD = 5,28$), διαφορά όχι στατιστικά σημαντική $t(175) = -1,382$, $p = 0,169$. Αντίστοιχα, στην επιμέρους διάσταση *Δραστηριότητα*, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν κάπως μικρότερη βαθμολογία ($M = 19,37$, $SD = 3,15$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 20,33$, $SD = 3,20$), από ότι τα παιδιά με αδέρφια, η οποία δεν είναι στατιστικώς σημαντική $t(175) = -1,838$, $p = 0,068$. Αποτυπώνεται όμως μια τάση τα παιδιά με αδέρφια να υπερτερούν κάπως στην διάσταση αυτή. Στην επιμέρους διάσταση *Κοινωνικότητα*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 27,57$, $SD = 5,73$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 28,40$, $SD = 4,12$), δεν είναι στατιστικώς σημαντική $t(174) = -1,085$, $p = 0,280$.

Όσον αφορά τον παράγοντα *Εξωστρέφεια* συνολικά, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν μικρότερη βαθμολογία ($M = 73,59$, $SD = 9,94$) από τα παιδιά με αδέρφια ($M = 76,62$, $SD = 9,82$). Αν και η διαφορά δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(174) = -$

1,881, $p = 0,062$, διαφαίνεται κάποια τάση για μικρότερο βαθμό εξωστρέφειας στα μοναχοπαίδια.

	Τύπος παιδιού			
	Μοναχοπαίδια		Με αδέρφια	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Νόηση	30,91	5,07	31,56	4,97
Αυτοπεποίθηση	20,00	3,66	20,89	4,13
Κυριαρχία - Επιβολή	18,43	4,67	18,59	4,52
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 5: Διανοητική Ανάπτυξη	69,33	11,17	70,89	11,32

Πίνακας 13. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Διανοητική Ανάπτυξη και τις επιμέρους διαστάσεις του

Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο t για ανεξάρτητα δείγματα έδειξε ότι η βαθμολογία των παιδιών στις επιμέρους διαστάσεις και στον 5^ο Παράγοντα (Διανοητική ανάπτυξη) δεν διαφέρει ανάλογα με το αν έχουν αδέρφια ή όχι.

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα 13, στην επιμέρους διάσταση *Νόηση*, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν ελάχιστα μικρότερη βαθμολογία ($M = 30,91$, $SD = 5,07$) από ότι τα παιδιά με αδέρφια ($M = 31,56$, $SD = 4,97$), διαφορά όχι στατιστικά σημαντική $t(174) = -0,795$, $p = 0,428$. Αντίστοιχα, στην επιμέρους διάσταση *Αυτοπεποίθηση*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 20,00$, $SD = 3,66$) και ότι τα παιδιά με αδέρφια ($M = 20,89$, $SD = 4,13$), δεν είναι στατιστικώς σημαντική $t(175) = -1,359$, $p = 0,176$. Στην επιμέρους διάσταση *Κυριαρχία-Επιβολή*, η διαφορά επίσης της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 18,43$, $SD = 4,67$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 18,59$, $SD = 4,52$), δεν είναι στατιστικώς σημαντική $t(174) = -0,220$, $p = 0,826$.

Όσον αφορά τον παράγοντα *Διανοητική Ανάπτυξη* συνολικά, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν ελάχιστα μικρότερη βαθμολογία ($M = 69,33$, $SD = 11,17$) από τα παιδιά με αδέρφια ($M = 70,89$, $SD = 11,32$). Όμως, η διαφορά δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(173) = -0,845$, $p = 0,399$.

8.2. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – παιδιά με αδέρφια) ως προς την κοινωνική επάρκεια

Προκειμένου να ελεγχθούν ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ των ομάδων στην Κοινωνική Επάρκεια και στις επιμέρους διαστάσεις της, διεξήχθησαν μια σειρά από t-test

	Τύπος παιδιού			
	Μοναχοπαίδια		Με αδέρφια	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Φιλοκοινωνικές-Επικοινωνιακές Δεξιότητες	22,72	3,97	22,88	3,72
Έλεγχος συναισθημάτων	20,22	3,73	19,64	3,84
Συνολική κοινωνική επάρκεια	42,94	6,88	42,56	6,66

Πίνακας 14. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στην κλίμακα Κοινωνικής Επάρκειας και τις επιμέρους διαστάσεις της

Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο *t* για ανεξάρτητα δείγματα έδειξε ότι η βαθμολογία των παιδιών στις επιμέρους διαστάσεις και στην Κοινωνική Επάρκεια συνολικά δεν διαφέρει ανάλογα με το αν έχουν αδέρφια ή όχι.

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα14, στην επιμέρους διάσταση *Φιλοκοινωνικές-Επικοινωνιακές Δεξιότητες*, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 22,72, SD = 3,97$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 22,88, SD = 3,72$), διαφορά όχι στατιστικά σημαντική $t(175) = -0,251, p = 0,802$. Αντίστοιχα, στην επιμέρους διάσταση *Έλεγχος Συναισθημάτων*, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν κάπως μεγαλύτερη βαθμολογία ($M = 20,22, SD = 3,73$) από ότι τα παιδιά με αδέρφια ($M = 19,64, SD = 3,84$), διαφορά όμως που δεν είναι στατιστικώς σημαντική $t(174) = 0,938, p = 0,350$.

Όσον αφορά την *Κοινωνική Επάρκεια* συνολικά, η διαφορά της βαθμολογίας που συγκεντρώνουν τα μοναχοπαίδια ($M = 42,94, SD = 6,88$) και τα παιδιά με αδέρφια ($M = 42,56, SD = 6,66$) δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(174) = 0,352, p = 0,725$.

8.3. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – παιδιά με αδέρφια) ως προς τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά

Προκειμένου να ελεγχθούν ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ των ομάδων στη Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά, διεξήχθη στατιστικός έλεγχος t-test.

	Τύπος παιδιού			
	Μοναχοπαίδια		Με αδέρφια	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Φιλοκοινωνική συμπεριφορά	62,98	11,49	64,17	10,12

Πίνακας 15. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των δύο ομάδων (μοναχοπαίδια, παιδιά με αδέρφια) στην κλίμακα Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς

Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο *t* για ανεξάρτητα δείγματα έδειξε ότι η βαθμολογία των παιδιών στη Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά δεν διαφέρει ανάλογα με το αν έχουν αδέρφια ή όχι.

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα 15, τα μοναχοπαίδια συγκεντρώνουν κάπως μικρότερη βαθμολογία ($M = 62,98$, $SD = 11,49$) από τα παιδιά με αδέρφια ($M = 64,17$, $SD = 10,12$). Όμως, η διαφορά δεν είναι στατιστικά σημαντική ($t(173) = -0,682$, $p = 0,496$).

8.4. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – πρωτότοκα - υστερότοκα) ως προς τις διαστάσεις της προσωπικότητας

Προκειμένου να ελεγχθούν ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ των ομάδων στους πέντε παράγοντες της προσωπικότητας και στις επιμέρους διαστάσεις τους, διεξήχθησαν μια σειρά από αναλύσεις διακύμανσης.

	Τύπος παιδιού							
	Μοναχοπαίδια		Πρωτότοκα		Υστερότοκα		<i>F</i>	η^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Διαγωγή	35,74	8,72	36,64	8,72	34,43	9,75	0,747	0,010

Ατομισμός	23,13	6,27	24,30	7,51	22,07	7,62	1,197	0,016
Συναισθηματική αστάθεια	18,78	5,27	21,82	5,69	18,86	6,12	4,344*	0,054
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ								
1: Συναισθηματική αντιδραστικότητα	77,60	18,18	82,75	19,38	75,36	21,62	1,755	0,023

* $p \leq 0,05$

Πίνακας 16. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΛΠΡΟΠΕ9 Συναισθηματική αντιδραστικότητα και τις επιμέρους διαστάσεις του

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 16, ο μέσος όρος της βαθμολογίας των τριών ομάδων (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, δευτερότοκα) δεν διαφέρει σημαντικά στη διάσταση *Διαγωγή*, $F(2,150) = 0,747$, $p = 0,475$ ούτε στη διάσταση *Ατομισμός*, $F(2,151) = 1,197$, $p = 0,305$. Προέκυψαν όμως στατιστικά σημαντικές διαφορές στη διάσταση *Συναισθηματική αστάθεια*, $F(2,151) = 4,344$, $p = 0,015$, $\eta^2 = 0,054$. Όσον αφορά τον παράγοντα *Συναισθηματική Αντιδραστικότητα* συνολικά, δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, $F(2,150) = 1,755$, $p = 0,176$.

Προκειμένου να διαπιστωθεί μεταξύ ποιων ομάδων παρατηρείται στατιστικώς σημαντική διαφορά στο μέσο όρο της βαθμολογίας στη διάσταση *Συναισθηματική αστάθεια*, πραγματοποιήθηκε έλεγχος Post Hoc (σε ομάδες ανά δύο), με βάση το κριτήριο Scheffe, από τον οποίο προέκυψε στατιστικώς σημαντική διαφορά των μέσων όρων μεταξύ των πρωτότοκων ($M = 21,82$, $SD = 5,69$) και των μοναχοπαιδιών ($M = 18,78$, $SD = 5,27$) ($p = 0,035$), καθώς και στατιστικώς σημαντική διαφορά των μέσων όρων μεταξύ των πρωτότοκων ($M = 21,82$, $SD = 5,69$) και υστερότοκων παιδιών ($M = 18,86$, $SD = 6,12$) ($p = 0,039$).

	Τύπος παιδιού							
	Μοναχοπαίδια		Πρωτότοκα		Υστερότοκα		<i>F</i>	η^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Επιμέλεια	34,04	6,34	35,14	7,18	34,53	7,98	0,282	0,004

Έλλειψη κινήτρων	36,61	6,73	34,95	6,82	38,54	8,28	2,962*	0,038
Σχολική επάρκεια	26,30	5,09	26,80	4,21	26,78	5,29	0,174	0,002
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 2: Ευσυνειδησία	96,94	16,66	96,89	14,74	100,00	19,34	0,562	0,007

* $p \leq 0,05$,

Πίνακας 17. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Ευσυνειδησία και τις επιμέρους διαστάσεις του

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 17, ο μέσος όρος της βαθμολογίας των τριών ομάδων (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, δευτερότοκα) δεν διαφέρει σημαντικά στη διάσταση *Επιμέλεια*, $F(2,150) = 0,282$, $p = 0,754$ ούτε στη διάσταση *Σχολική Επάρκεια*, $F(2,150) = 0,174$, $p = 0,841$. Προέκυψαν όμως οριακά στατιστικά σημαντικές διαφορές στη διάσταση *Έλλειψη κινήτρων*, $F(2,151) = 2,962$, $p = 0,055$, $\eta^2 = 0,038$. Όσον αφορά τον παράγοντα *Ευσυνειδησία* συνολικά, δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, $F(2,149) = 0,562$, $p = 0,572$.

Προκειμένου να διαπιστωθεί μεταξύ ποιων ομάδων παρατηρείται (οριακά) στατιστικώς σημαντική διαφορά στο μέσο όρο της βαθμολογίας στη διάσταση *Έλλειψη Κινήτρων*, πραγματοποιήθηκε έλεγχος Post Hoc (σε ομάδες ανά δύο), με βάση το κριτήριο Scheffe, από τον οποίο προέκυψε διαφορά μέσων όρων μεταξύ των πρωτότοκων ($M = 34,95$, $SD = 6,82$) και υστερότοκων παιδιών ($M = 38,54$, $SD = 8,28$) οριακά στατιστικώς σημαντική ($p = 0,057$).

	Τύπος παιδιού							
	Μοναχοπαίδια		Πρωτότοκα		Υστερότοκα		F	η^2
	M	SD	M	SD	M	SD		
Συμμόρφωση	24,85	3,47	24,59	3,47	25,41	3,48	0,743	0,010
Εγκαρδιότητα	26,30	3,08	25,77	3,48	27,46	2,93	3,870*	0,049
Ευσυγκινησία- Αλτρουισμός	38,00	4,89	38,39	6,08	39,21	4,95	0,759	0,010
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 3: Προσήγεια	89,15	10,28	88,65	11,57	92,09	10,00	1,623	0,021

* $p \leq 0,05$,

Πίνακας 18. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΛΠΡΟΠΕ9 Προσήνεια και τις επιμέρους διαστάσεις του

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 18, ο μέσος όρος της βαθμολογίας των τριών ομάδων (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) δεν διαφέρει σημαντικά στη διάσταση *Συμμόρφωση*, $F(2,151) = 0,743$, $p = 0,477$ ούτε στη διάσταση *Ευσυγκινησία-Αλτρουισμός*, $F(2,151) = 0,759$, $p = 0,470$. Προέκυψαν όμως στατιστικά σημαντικές διαφορές στη διάσταση *Εγκαρδιότητα*, $F(2,150) = 3,870$, $p = 0,023$, $\eta^2 = 0,049$. Όσον αφορά τον παράγοντα *Προσήνεια* συνολικά, δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, $F(2,150) = 1,623$, $p = 0,201$.

Προκειμένου να διαπιστωθεί μεταξύ ποιων ομάδων παρατηρείται στατιστικώς σημαντική διαφορά στον μέσο όρο της βαθμολογίας στη διάσταση *Εγκαρδιότητα*, πραγματοποιήθηκε έλεγχος Post Hoc (σε ομάδες ανά δύο), με βάση το κριτήριο Scheffe, από τον οποίο προέκυψε στατιστικώς σημαντική διαφορά μέσων όρων μεταξύ των πρωτότοκων ($M = 25,77$, $SD = 3,48$) και υστερότοκων παιδιών ($M = 27,46$, $SD = 2,93$) ($p = 0,031$).

	Τύπος παιδιού							
	Μοναχοπαίδια		Πρωτότοκα		Υστερότοκα		<i>F</i>	η^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Απόσυρση	26,65	4,77	26,23	5,52	29,18	5,27	4,997**	0,062
Δραστηριότητα	19,37	3,15	20,89	2,81	19,82	3,20	3,047*	0,039
Κοινωνικότητα	27,57	5,73	28,34	3,15	28,51	4,71	0,592	0,008
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 4: Εξωστρέφεια	73,59	9,94	75,45	8,59	77,73	10,68	2,406	0,031

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$

Πίνακας 19. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΛΠΡΟΠΕ9 Εξωστρέφεια και τις επιμέρους διαστάσεις του

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 19, ο μέσος όρος της βαθμολογίας των τριών ομάδων (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, δευτερότοκα) δεν διαφέρει σημαντικά στη διάσταση

Κοινωνικότητα, $F(2,150) = 0,592, p = 0,554$. Προέκυψαν όμως στατιστικά σημαντικές διαφορές στη διάσταση *Απόσυρση*, $F(2,151) = 4,997, p = 0,008, \eta^2 = 0,062$, καθώς και στη διάσταση *Δραστηριότητα*, $F(2,151) = 3,047, p = 0,050, \eta^2 = 0,039$. Όσον αφορά τον παράγοντα *Εξωστρέφεια* συνολικά, δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, $F(2,150) = 2,406, p = 0,094$.

Προκειμένου να διαπιστωθεί μεταξύ ποιων ομάδων παρατηρείται στατιστικώς σημαντική διαφορά στον μέσο όρο της βαθμολογίας στις διαστάσεις *Απόσυρση* και *Δραστηριότητα*, πραγματοποιήθηκαν έλεγχοι Post Hoc (σε ομάδες ανά δύο), με βάση το κριτήριο Scheffe, από τους οποίους προέκυψαν τα εξής:

Στη διάσταση *Απόσυρση* προέκυψε στατιστικώς σημαντική διαφορά των μέσων όρων μεταξύ των υστερότοκων ($M = 29,18, SD = 5,27$) και των μοναχοπαιδιών ($M = 26,65, SD = 4,77$) ($p = 0,040$), καθώς και στατιστικώς σημαντική διαφορά των μέσων όρων μεταξύ των υστερότοκων ($M = 29,18, SD = 5,27$) και των πρωτότοκων παιδιών ($M = 26,23, SD = 5,52$) ($p = 0,020$).

Στη διάσταση *Δραστηριότητα* προέκυψε οριακά στατιστικώς σημαντική διαφορά των μέσων όρων μεταξύ των πρωτότοκων ($M = 20,89, SD = 2,81$) και των μοναχοπαιδιών ($M = 19,37, SD = 3,15$) ($p = 0,055$).

	Τύπος παιδιού							
	Μοναχοπαίδια		Πρωτότοκα		Υστερότοκα		<i>F</i>	η^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Νόηση	30,91	5,07	32,00	4,14	31,27	5,39	0,603	0,008
Αυτοπεποίθηση	20,00	3,66	21,09	3,33	20,63	4,43	0,984	0,013
Κυριαρχία/Επιβολή	18,43	4,67	18,95	4,00	18,45	4,69	0,205	0,003
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ 5: Διανοητική ανάπτυξη	69,33	11,17	72,05	9,05	70,29	12,05	0,754	0,010

Πίνακας 20. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στον παράγοντα του ΕΔΙΠΡΟΠΕ9 Διανοητική ανάπτυξη και τις επιμέρους διαστάσεις του

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 20, ο μέσος όρος της βαθμολογίας των τριών ομάδων (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, δευτερότοκα) δεν διαφέρει σημαντικά στη διάσταση *Νόηση*, $F(2,151) = 0,603$, $p = 0,548$ ούτε στη διάσταση *Αυτοπεποίθηση*, $F(2,151) = 0,984$, $p = 0,376$, ούτε στη διάσταση *Κυριαρχία/Επιβολή*, $F(2,150) = 0,205$, $p = 0,814$. Αντίστοιχα, όσον αφορά τον παράγοντα *Διανοητική ανάπτυξη* συνολικά, δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, $F(2,150) = 0,754$, $p = 0,472$.

8.5. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – πρωτότοκα - υστερότοκα) ως προς την κοινωνική επάρκεια

Προκειμένου να ελεγχθούν ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ των ομάδων στην κοινωνική επάρκεια και στις επιμέρους διαστάσεις της, διεξήχθησαν μια σειρά από αναλύσεις διακύμανσης

	Τύπος παιδιού							
	Μοναχοπαίδια		Πρωτότοκα		Υστερότοκα		<i>F</i>	η^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Επικοινωνιακές δεξιότητες-φιλοκοινωνική συμπεριφορά	22,72	3,97	22,61	3,45	23,16	4,07	0,292	0,004
Έλεγχος Συναισθημάτων	20,22	3,73	18,93	3,86	20,20	3,92	1,745	0,023
Κοινωνική επάρκεια (συνολικά)	42,94	6,88	41,55	6,20	43,45	7,12	1,011	0,013

Πίνακας 21. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στην κλίμακα Κοινωνικής Επάρκειας και τις επιμέρους διαστάσεις της

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 21, ο μέσος όρος της βαθμολογίας των τριών ομάδων (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, δευτερότοκα) δεν διαφέρει σημαντικά στη διάσταση *Επικοινωνιακές δεξιότητες-φιλοκοινωνική συμπεριφορά*, $F(2,151) = 0,292$, $p = 0,747$ ούτε στη διάσταση *Έλεγχος Συναισθημάτων*, $F(2,150) = 1,745$, $p = 0,178$. Αντίστοιχα, όσον αφορά την *Κοινωνική Επάρκεια* συνολικά, δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, $F(2,150) = 1,011$, $p = 0,366$.

8.6. Σύγκριση ομάδων (μοναχοπαίδια – πρωτότοκα - υστερότοκα) ως προς τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά

Προκειμένου να ελεγχθούν ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ των ομάδων στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, διεξήχθη ανάλυση διακύμανσης.

	Τύπος παιδιού							
	Μοναχοπαίδια		Πρωτότοκα		Υστερότοκα		<i>F</i>	η^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Φιλοκοινωνική συμπεριφορά	62,98	11,49	64,27	8,85	64,68	10,43	0,385	0,005

Πίνακας 22. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της βαθμολογίας των ομάδων με βάση τη θέση (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, υστερότοκα) στην κλίμακα Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς και τις επιμέρους διαστάσεις της

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 22, ο μέσος όρος της βαθμολογίας των τριών ομάδων (μοναχοπαίδια, πρωτότοκα, δευτερότοκα) δεν διαφέρει σημαντικά στη Φιλοκοινωνική συμπεριφορά, $F(2,149) = 0,385, p = 0,685$.

9. Συζήτηση

9.1. Συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας μελέτης ήταν να διερευνηθεί ο ρόλος της οικογενειακής δομής στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών μέσης παιδικής ηλικίας, καθώς και στην κοινωνική τους προσαρμογή και τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, εξετάστηκαν οι ενδεχόμενες διαφορές στις διαστάσεις της προσωπικότητας με βάση το μοντέλο των πέντε παραγόντων και στην κοινωνική-επάρκεια και φιλοκοινωνική συμπεριφορά α) μεταξύ μοναχοπαιδιών και παιδιών με αδέρφια και β) με βάση τη θέση μεταξύ των αδερφών (σειρά γέννησης), σε ένα σύνολο 177 παιδιών μέσης παιδικής ηλικίας (8-10 ετών).

Ξεκινώντας από τη σύγκριση μεταξύ μοναχοπαιδιών και παιδιών με αδέρφια, το γενικό εύρημα της παρούσας μελέτης, είναι ότι η οικογενειακή δομή (δηλαδή η ύπαρξη ή η απουσία αδελφών) δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Με βάση τις στατιστικές αναλύσεις δεν προέκυψαν στατιστικά

σημαντικές διαφορές μεταξύ μοναχοπαιδιών και παιδιών με αδέρφια στους πέντε κύριους παράγοντες της προσωπικότητας, (Συναισθηματική Αντιδραστικότητα, την Ευσυνειδησία, την Προσήνεια, την Εξωστρέφεια και τη Διανοητική Ανάπτυξη), καθώς και στις επιμέρους διαστάσεις τους, υποδηλώνοντας ότι η προσωπικότητα των παιδιών δεν διαφέρει με βάση την ύπαρξη ή όχι αδερφών. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τα αντίστοιχα άλλων μελετών, όπως του Badi (2017), ο οποίος δεν διαπίστωσε διαφορές στην προσωπικότητα νεαρών ενηλίκων με και χωρίς αδέρφια, έτσι ώστε να ενισχύει την αμφισβήτηση σχετικών με τα μοναχοπαίδια στερεοτυπικών απόψεων. Εξάλλου, οι Stahnke et al. (2026) στην επισκόπησή τους επισημαίνουν πως ένας μεγάλος αριθμός ερευνών που συμπεριλάμβαναν συγκρίσεις σε πολλές διαστάσεις της προσωπικότητας (και όχι μόνο αυτές του μοντέλου των πέντε παραγόντων) δεν ανάδειξαν σχετικές διαφορές.

Από την άλλη πλευρά, αξίζει να επισημανθεί πως στην παρούσα έρευνα σημειώθηκε μια τάση για υψηλότερο βαθμό των παιδιών με αδέρφια στον παράγοντα της *Εξωστρέφειας* συνολικά, καθώς και στην επιμέρους διάσταση στην επιμέρους διάσταση *Δραστηριότητα* (η οποία όμως διαφορά δεν κρίθηκε στατιστικά σημαντική). Στον παράγοντα αυτό έχουν διαπιστωθεί διαφορές υπέρ των παιδιών με αδέρφια σε σύγχρονες έρευνες, όπως των Agora και Teotia (2021) με εφήβους και νεαρούς ενήλικες. Οι εν λόγω ερευνητές εντόπισαν, βέβαια και αντίστοιχες διαφορές σε παράγοντες όπως ο Νευρωτισμός, και η Ανοιχτότητα σε νέες εμπειρίες, έτσι ώστε συνολικά να μην αποτυπώνεται σύγκλιση με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας. Με δεδομένο ότι άλλες σύγχρονες μελέτες (Mishkevich & Shchukina, 2025· Poprocká & Dolejš, 2025· Stronge et al, 2019) εντόπισαν διαφορές κυρίως στον παράγοντα του Νευρωτισμού, αλλά και σε άλλους (όχι πάντα κοινούς) παράγοντες (π.χ. Ανοιχτότητα, Προσήνεια, Ευσυνειδησία), αλλά όχι στην Εξωστρέφεια, εγείρει ενδιαφέρον για περαιτέρω μελέτη.

Όσον αφορά την κοινωνική επάρκεια και συγκεκριμένα διαστάσεις που αφορούν τις φιλοκοινωνικές/επικοινωνιακές δεξιότητες και τον έλεγχο συναισθημάτων δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ομάδων, ενώ το ίδιο ισχύει και όσον αφορά τις μετρήσεις της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς καθαυτής. Τα ευρήματα αυτά καταδεικνύουν πως τα μοναχοπαίδια ούτε υστερούν σε κοινωνικο-συναισθηματικό επίπεδο, σε σχέση με τα παιδιά με αδέρφια, όπως για παράδειγμα υποστηρίζουν ορισμένοι μελετητές σε έρευνές τους σε παιδιά αντίστοιχης με της παρούσας έρευνας ηλικίας (de La Rochebrochard & Joshi, 2013· Downey et al., 2015· Jiao et al., 1986· Σουκαλοπούλου,

2014) ούτε υπερτερούν, όπως έχουν καταδείξει άλλες έρευνες τόσο σε παιδιά μέσης παιδικής (Bansal & Saliya, 2022· Li et al. 2024) όσο και εφηβικής ηλικίας (Li et al., 2024· Liu et al., 2010· Mishra & Aggarwal, 2024· Yang, 2025). Η παρούσα έρευνα, δηλαδή, επιβεβαιώνει διαπιστώσεις άλλων μελετητών που υποστηρίζουν ότι τα μοναχοπαίδια ειδικότερα κατά τη μέση παιδική - εφηβική ηλικία εμφανίζονται εξίσου επαρκή όσον αφορά τις κοινωνικές δεξιότητες (Agora & Sharma, 2025), τις διαπροσωπικές σχέσεις με συνομηλίκους (Kitzmann et al., 2002), τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά (Smorti & Ponti, 2018) και γενικότερα την προσαρμογή (Chen & Lieu, 2014) ή ότι έχουν παρόμοια επίπεδα κοινωνικής ικανότητας και προσωπικής προσαρμογής με τα παιδιά που έχουν αδέρφια (Stahnke et al., 2026).

Με βάση, λοιπόν, τα παρόντα ευρήματα, δεν προκύπτει ότι η ύπαρξη ή όχι καθαρής αδερφών αποτελεί βασικό καθοριστικό παράγοντα της προσωπικότητας. Όπως εξάλλου επισημαίνεται, τα μοναχοπαίδια, δεν αποτελούν μία ομοιογενή κατηγορία, καθώς το προφίλ τους μπορεί να εξαρτάται από τις εκάστοτε κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες (με τις οποίες συνδέονται π.χ. η απόφαση για απόκτηση ενός παιδιού, οι γονεϊκές προσδοκίες από αυτό κτλ.), που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην ερμηνεία ερευνητικών ευρημάτων (Fablo, 2012, σελ. 47). Από τη άλλη πλευρά, όσον αφορά τη διαμόρφωση και την εξέλιξη της προσωπικότητας γενικότερα, η βιβλιογραφία, επισημαίνει την επίδραση ποικίλων άλλων, περιβαλλοντικών παραγόντων, όπως αξίες του εκάστοτε κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου, το σχολικό κλίμα κτλ. (Roberts et al., 2008).

Επίσης, όσον αφορά τον τομέα της κοινωνικής ανάπτυξης, ενισχύονται απόψεις που αν και αναγνωρίζουν τη σημασία της καθημερινής συνδιαλλαγής με τα αδέρφια, υποστηρίζουν ότι τα μοναχοπαίδια δεν μειονεκτούν (Falbo & Polit, 1986, σελ. 182), καθώς μηχανισμοί, όπως η αποκλειστική γονική προσοχή και η αυξημένη αλληλεπίδραση με ενήλικες λειτουργούν αντισταθμιστικά, παρέχοντας τα απαραίτητα ερεθίσματα για την ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων και συναισθηματικής ωριμότητας. Από την άλλη πλευρά, για τα παιδιά με αδέρφια, σημαντική για την κοινωνική επάρκεια καταδεικνύεται όχι τόσο μόνο η αλληλεπίδραση καθαρής, αλλά επίσης (και ίσως περισσότερο), η ποιότητα των αδελφικών σχέσεων (Smorti & Ponti, 2018), ενώ το ίδιο φαίνεται να ισχύει και ειδικότερα για τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά (Harper et al., 2016· Pettygrove, 2016· Smorti & Ponti, 2018).

Η ανάλυση αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όταν εισέρχεται ο παράγοντας της σειράς γέννησης, όπου ορισμένα ευρήματα σε σχέση με την προσωπικότητα παραπέμπουν σε στοιχεία που παρουσιάζονται στην «Ατομική Ψυχολογία» του Alfred Adler (1927). Η παρούσα λοιπόν έρευνα κατέδειξε ότι τα πρωτότοκα παιδιά παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικά υψηλότερο βαθμό Συναισθηματικής Αστάθειας (διάσταση του Νευρωτισμού) σε σύγκριση τόσο με τα μοναχοπαίδια όσο και με τα υστερότοκα. Το εύρημα αυτό συμφωνεί εν μέρει με τις υποθέσεις, καθώς και τις μεταanalύσεις που διεξήγε αρκετά χρόνια πριν ο Sulloway (2001), από τις οποίες διαπιστώθηκε μια μεγαλύτερη τάση προς τον νευρωτισμό για τα πρωτότοκα, αλλά και με νεότερους μελετητές που κατέληξαν σε αντίστοιχο συμπέρασμα (Gupta, 2017). Ένα τέτοιο εύρημα θα μπορούσε να ερμηνευτεί με βάση τη θεωρητική έννοια του «εκθρονισμένου μονάρχη», υποδηλώνοντας ότι η απώλεια της αποκλειστικότητας μετά τη γέννηση ενός αδελφού και η πίεση για ανταπόκριση στις υψηλές γονικές προσδοκίες δημιουργούν ένα υπόστρωμα άγχους και ανασφάλειας (Marano, 2017· Vutz & Unzner, 1995).

Αξίζει να τονιστεί ότι τα υστερότοκα παιδιά σημείωσαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία στην Εγκαρδιότητα (διάσταση της Προσήνειας) σε σχέση με τα πρωτότοκα. Σχετική έρευνα στη χώρα μας σε εφηβικό πληθυσμό, διαπίστωσε στα δευτερότοκα σε σχέση με τα πρωτότοκα υψηλότερο βαθμό σε άλλη διάσταση της Προσήνειας (ευσυγκινησία-αλτρουισμός) (Παυλόπουλος & Μπεζεβέγκης, 1999). Επιπλέον, το εύρημα της παρούσας έρευνας συνάδει εν μέρει με διαπιστώσεις άλλων μελετητών, που αφορούν όμως διαφορετικές ηλικίες. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Paulhus et al. (1999) σε εφήβους-νεαρούς ενήλικες προέκυψε υψηλότερος βαθμός προσήνειας στα υστερότοκα, ενώ σύμφωνα με τους Ashton και Lee (2025) (σε έρευνά τους σε ενήλικες), μεταξύ των διάφορων θέσεων στην οικογένεια, μεγαλύτερο βαθμό προσήνειας κατέδειξαν τα μεσαία παιδιά και ακολούθως τα υστερότοκα, τα πρωτότοκα και τελευταία τα μοναχοπαίδια. Ενδιαφέρουσα διαπίστωση βέβαια, των μελετητών αποτελεί το γεγονός πως οι σχετικές διαφορές μειώνοντας αν ληφθεί υπόψη και ο συνολικός αριθμός των αδερφών.

Μια πιθανή ερμηνεία τέτοιων ευρημάτων μπορεί να συνδέεται με την τάση των μικρότερων παιδιών που αναφέρεται στη σχετική βιβλιογραφία (Marano, 2017· Saroglou & Fiasse, 2003) να αναπτύσσουν συχνά μια «ζεστή» και ελκυστική προσωπικότητα ως στρατηγική για να κερδίσουν την προσοχή του οικογενειακού συστήματος.

Αντίστοιχα, η έρευνα ανέδειξε και μια οριακά μικρότερη έλλειψη κινήτρων (υποδιάσταση της Ευσυνειδησίας) των υστερότοκων σε σχέση με τα πρωτότοκα παιδιά.

Το εύρημα αυτό δεν είναι τόσο αναμενόμενο, καθώς η βιβλιογραφία συνδέει κυρίως τους πρωτότοκους με περισσότερο ανεπτυγμένα στοιχεία που αφορούν την ευσυνειδησία και την επιμέλεια (Badger & Reddy, 2009· Cole, 2013· Παυλόπουλος & Μπεζεβέγκης, 1999). Βέβαια, σε ορισμένες από τις προαναφερθείσες έρευνες, όπως για παράδειγμα των Badger και Reddy (2009), το δείγμα δεν αποτελούν παιδιά, όπως στη δική μας έρευνα, αλλά ενήλικες. Να επισημανθεί, εξάλλου, πως με βάση τη μεταανάλυση της Simion (2025) δεν επιβεβαιώνονται πάντα τέτοιες διαφορές, διαπίστωση που εν μέρει ενισχύεται από την παρούσα έρευνα, καθώς στο επίπεδο του παράγοντα Ευσυνειδησία γενικά, δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, ενώ όπως προαναφέρθηκε, η παρατηρούμενη διαφορά στην έλλεψη κινήτρων ήταν οριακή.

Ορισμένες επίσης σημαντικές διαφορές προέκυψαν σε επιμέρους διαστάσεις του παράγοντα Εξωστρέφεια. Πιο συγκεκριμένα, τα υστερότοκα παρουσίασαν μικρότερο βαθμό Απόσυρσης τόσο από τα πρωτότοκα όσο και από τα μοναχοπαίδια, εύρημα που συμφωνεί εν μέρει με αντίστοιχο των Παυλόπουλου και Μπεζεβέγκη (1999), οι οποίοι διαπίστωσαν στους δευτερότοκους μεγαλύτερο βαθμό εξωστρέφειας γενικά, ενώ συνάδει με την άποψη του Sulloway (2001), που αποδίδει στα υστερότοκα περισσότερο ανεπτυγμένη κοινωνικότητα. Σε σύγχρονη βέβαια ανασκόπηση, ο Simion (2025) υποστηρίζει πως παρά την κυρίαρχη άποψη ότι τα υστερότοκα παιδιά είναι πιο εξωστρεφή, η βιβλιογραφία δεν επιβεβαιώνει τέτοια ισχυρή συσχέτιση.

Από την άλλη πλευρά, στην παρούσα έρευνα, τα πρωτότοκα κατέδειξαν κάπως μεγαλύτερο βαθμό από τα μοναχοπαίδια, στην επιμέρους διάσταση της Δραστηριότητας, όμως η παρατηρούμενη διαφορά ήταν οριακά στατιστικώς σημαντική. Το εύρημα, λοιπόν, αν και όχι τόσο αναμενόμενο, δεν αντίκειται πλήρως στη σχετική βιβλιογραφία. Από αρκετούς μελετητές, επισημαίνονται κοινά στοιχεία των πρωτότοκων με τα μοναχοπαίδια, τουλάχιστον σε κάποιους τομείς που συνδέονται κυρίως με τη διανοητική ανάπτυξη (Ashton & Lee, 2024· Stahnke et al., 2026) και που αποδίδεται στο γεγονός ότι οι πρωτότοκοι (τουλάχιστον μέχρι τη γέννηση αδελφού), όπως τα μοναχοπαίδια λαμβάνουν το μέγιστο του χρόνου και των λοιπών οικογενειακών πόρων, γεγονός που συμβάλλει θετικά στην ανάπτυξή τους. Η οριακή διαφορά που προέκυψε, σε συγκεκριμένη διάσταση (Δραστηριότητα) άλλου παράγοντα (Εξωστρέφεια), με δεδομένο πως κατά τη βιβλιογραφική μας επισκόπηση δεν εντοπίστηκαν αντίστοιχα ή αντικρουόμενα ευρήματα, παρέχει έναυσμα για περαιτέρω διερεύνηση. Συνεχίζοντας με τις συγκρίσεις βάσει τη σειρά γέννησης σε τομείς όπως η κοινωνική επάρκεια και η

φιλοκοινωνική συμπεριφορά, επισημαίνεται ότι η παρούσα έρευνα δεν ανέδειξε σημαντικές διαφορές, συμφωνώντας με ευρήματα αντίστοιχων ερευνών σε παρόμοια ηλικιακή ομάδα (Bansal & Saliya, 2022) ή σε μικρότερα παιδιά (Borne & Mears, 2009), ενώ δεν συγκλίνει με το εύρημα της έρευνας των Okada et al. (2021), σε εφήβους, όπου τα υστερότοκα εμφάνισαν υψηλότερο βαθμό φιλοκοινωνικότητας συγκριτικά με τα πρωτότοκα.

Συνολικά, η μελέτη, στην παρούσα ερευνητική εργασία του ρόλου της σειράς γέννησης των αδερφών καταδεικνύει, σε κάποιο βαθμό, πως τέτοιου είδους ενδοοικογενειακοί περιβαλλοντικοί παράγοντες μπορεί να εμπλέκονται στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του αναπτυσσόμενου ατόμου (Paulhus et al., 1999). Παρόλα αυτά, όπως προαναφέρθηκε και ως προς τον ρόλο της ύπαρξης ή όχι αδερφών, η απουσία διαφορών στους περισσότερους παράγοντες συνολικά, συνάδει με την παραδοχή ότι η προσωπικότητα δεν διαμορφώνεται μόνο από τη σειρά γέννησης, αλλά και από άλλους παράγοντες στο πλαίσιο της οικογένειας, όπως οι πρώιμες εμπειρίες καθώς και από τον τόπο, την εκπαίδευση, γενικότερους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, καθώς και από ατομικούς παράγοντες όπως το φύλο (Gupta, 2017). Ειδικότερα στη σύγχρονη πραγματικότητα, επισημαίνονται από άλλους μελετητές ο ρόλος της πρώιμης ένταξης σε πλαίσια βρεφονηπιακής φροντίδας, καθώς και των νέου τύπου αλληλεπιδράσεων μέσω της χρήσης της τεχνολογίας (Marano, 2017). Επιπλέον, όπως επισημαίνει η Harris (2000), οι διαφορές του εντοπίζονται στην προσωπικότητα καθορίζονται ενδεχομένως και από το εκάστοτε πλαίσιο, έτσι ώστε, τα παιδιά, καθώς μεγαλώνουν και αποκτούν κοινωνική ζωή εκτός οικογενειακού πλαισίου εκδηλώνουν διαφορετικά στοιχεία από ό,τι εντός της οικογένειας.

Αντίστοιχα, η έλλειψη διαφορών στην κοινωνική επάρκεια και τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, στη μέση τουλάχιστον παιδική ηλικία (8-10 ετών), μπορεί να ερμηνευτεί υπό το πρίσμα του βιο-οικολογικού μοντέλου της ανάπτυξης (Bronfenbrenner & Morris, 2007), με την έννοια ότι οι όποιες διαφορές προκύπτουν από το οικογενειακό μικροσύστημα, μπορεί να εξισορροπούνται από άλλα τις επιδράσεις σε επίπεδο άλλων μικροσυστημάτων, όπως το σχολείο και οι συνομήλικοι.

Συμπερασματικά, η εργασία αναδεικνύει ότι η προσωπικότητα διαμορφώνεται μέσα από ένα σύνθετο πλέγμα αλληλεπιδράσεων στο «μικροσύστημα» της οικογένειας. Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις που συνδέονται με τη σειρά γέννησης, η έλλειψη

διαφορών στην κοινωνική επάρκεια και στη φιλοκοινωνικότητα υποδηλώνει ότι στη μέση παιδική ηλικία οι επιδράσεις από το σχολικό περιβάλλον και την ομάδα των συνομηλίκων λειτουργούν εξισορροπητικά. Έτσι, το παιδί, είτε μεγαλώνει μόνο του είτε με αδέρφια, αναπτύσσει τις απαραίτητες κοινωνικές δεξιότητες, επιβεβαιώνοντας ότι η ποιότητα των σχέσεων και των ερεθισμάτων υπερτερεί της τυπικής οικογενειακής δομής.

9.2. Περιορισμοί

Η ερμηνεία των αποτελεσμάτων της παρούσας μελέτης οφείλει να λαμβάνει υπόψη συγκεκριμένους περιορισμούς, με πρωταρχικό αυτόν της δειγματοληψίας. Η χρήση της τεχνικής της δειγματοληψίας ευκολίας, όπου συμμετείχαν άτομα πρόθυμα και διαθέσιμα, σε συνδυασμό με τον περιορισμό του δείγματος αποκλειστικά σε αστικά κέντρα (Αθήνα και Τρίπολη), δεν επιτρέπει τη γενίκευση των ευρημάτων στον ευρύτερο πληθυσμό. Το γεγονός ότι το δείγμα προέρχεται από συγκεκριμένα εκπαιδευτικά πλαίσια αυτών των περιοχών σημαίνει ότι τα προφίλ παιδιών από αγροτικές περιοχές ή διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα ενδέχεται να μην αντιπροσωπεύονται πλήρως. Να επισημανθεί επίσης, πως πριν από τη συλλογή δεδομένων, η ερευνήτρια δεν προέβη σε διερεύνηση προσδιορισμού του μεγέθους του δείγματος (power analysis), στοιχείο που ενίοτε συνδέεται με την εμφάνιση σφαλμάτων στατιστικού τύπου. Παρόλα αυτά, εκτιμάται πως τόσο ο συνολικός αριθμός τόσο και των επιμέρους ομάδων των παιδιών για τα οποία συλλέχθηκαν δεδομένα επέτρεψαν τη διεξαγωγή των σχετικών αναλύσεων. Γενικότερα αναγνωρίζεται πως η διεξαγωγή περισσότερο ενδεδειγμένων στατιστικών αναλύσεων θα συνέβαλλε στην ισχυροποίηση των ευρημάτων και στην ενίσχυση της ποιότητας της μελέτης συνολικά.

Ένας επιπλέον σημαντικός περιορισμός της έρευνας είναι και το γεγονός ότι η συλλογή των δεδομένων βασίστηκε αποκλειστικά σε εκτιμήσεις των γονέων (και στην πλειονότητα των περιπτώσεων μητέρων), οι οποίοι κλήθηκαν να αξιολογήσουν τόσο τα στοιχεία της προσωπικότητας όσο και την κοινωνική επάρκεια των παιδιών τους. Υπάρχει, λοιπόν, ο κίνδυνος της υποκειμενικότητας, με την έννοια ότι οι γονείς ενδέχεται, συνειδητά ή ασυνείδητα, να απάντησαν με βάση το κοινωνικά επιθυμητό, παρουσιάζοντας μια πιο θετική εικόνα για τη συμπεριφορά των παιδιών τους από την πραγματική. Μπορεί, δηλαδή, να λειτουργήσει το φαινόμενο της μεροληψίας της κοινωνικής ευαρέσκειας (“social desirability bias”) (Bryman, 2017, σελ. 252). Ειδικότερα για ζητήματα που

αφορούν την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών, μια καλύτερη εικόνα αποτυπώνεται άλλα πλαίσια δράσης των παιδιών (π.χ. σχολείο, εξωσχολικές δραστηριότητες, γειτονιά κτλ.), έτσι ώστε άλλες πηγές πληροφόρησης να μπορούσαν να παρέχουν πιο έγκυρα στοιχεία. Επιπλέον, η έρευνα ήταν συγχρονική (cross-sectional), έτσι ώστε να μην μπορούμε να ισχυριστούμε την ύπαρξη αιτιωδών σχέσεων, παρά μόνο συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών (Bryman, 2017, σελ. 84).

Πρέπει επίσης να επισημανθεί, ειδικότερα όσον αφορά τις συγκρίσεις μοναχοπαιδιών με τα παιδιά με αδέρφια, ότι η τελευταία αυτή ομάδα δεν αποτελεί μια ομοιογενή ομάδα, καθώς δεν κατέστη δυνατό να ληφθούν υπόψη στοιχεία όπως ο αριθμός των αδερφών, η διαφορά ηλικίας μεταξύ των αδερφών, η σύνθεση με βάση το φύλο (ίδιο ή αντίθετο), καθώς και το αν πρόκειται για αδέρφια εξ αίματος/ετεροθαλή ή παιδιά από διαφορετικούς γονείς που ζουν πλέον σε μια νεοσύστατη οικογένεια (και ενδεχομένως όχι πολλά χρόνια). Στοιχεία όπως αυτά, καθώς βέβαια και η ποιότητα των αδερφικών σχέσεων μπορεί να διαφοροποιούν τις σχετικές με την προσωπικότητα και προσαρμογή μετρήσεις. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τις συγκρίσεις με βάση τη θέση στην οικογένεια, αφενός δεν κατέστη εφικτό να συμπεριληφθούν και τα μεσαία παιδιά και αφετέρου, ειδικά τα υστερότοκα πάλι παρουσιάζουν κάποια ανομοιογένεια, καθώς μπορεί να ήταν είτε δευτερότοκα παιδιά με έναν/μία μόνο αδερφό/ή είτε τα μικρότερα αδέρφια εντός μιας πιο πολυπληθούς ομάδας αδερφών.

9.3. Προεκτάσεις-Προτάσεις

Με βάση την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, αλλά και συνεκτιμώντας τους προαναφερθέντες περιορισμούς, επιχειρούμε να διατυπώσουμε ορισμένες προτάσεις για περαιτέρω έρευνα. Όσον αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας, προτείνεται η χρήση πολλαπλών πηγών πληροφόρησης, όπως εκπαιδευτικών, συμμαθητών ή και αυτοαναφορών των ίδιων των παιδιών, σε συνδυασμό ενδεχομένως και με την άμεση παρατήρηση, για τη διασταύρωση των γονικών αναφορών. Όπως επισημαίνεται και στη βιβλιογραφία, μία σημαντική πτυχή αποτελεί και το πώς βιώνεται από τα ίδια τα παιδιά η ύπαρξή ή όχι αδερφών και η θέση τους στην οικογένεια γενικότερα (Iravani & Esfandiarinezhad, 2025· Marano, 2017· Stahnke et al., 2026) οπότε, η αξιοποίηση της ποιοτικής μεθοδολογίας θα μπορούσε να συμβάλει στην καλύτερη

αποτύπωση τέτοιων στοιχείων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε και η εκπόνηση διαχρονικών μελετών, που θα επέτρεπε την παρακολούθηση της εξέλιξης της προσωπικότητας και της κοινωνικής επάρκειας από την παιδική ηλικία στην εφηβεία, λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβαλλόμενες περιβαλλοντικές απαιτήσεις.

Παράλληλα, είναι σημαντική η διεύρυνση του δείγματος αφενός σε επιπλέον γεωγραφικές περιοχές και αφετέρου με περισσότερες τρίτεκνες ή πολύτεκνες οικογένειες, ώστε να συμπεριληφθούν στις συγκρίσεις και τα μεσαία παιδιά, εξερευνώντας τα ενδεχόμενα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της θέσης αυτής. Επιπλέον, ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον θα είχε η συμπερίληψη σε σχετικές συγκρίσεις της ομάδας των διδύμων, μεταξύ των οποίων διαμορφώνεται μια ιδιαίτερη μορφή αδερφικής σχέσης. Όπως επισημαίνεται και στη βιβλιογραφία, η διερεύνηση του ζητήματος στο πλαίσιο μη παραδοσιακών μορφών οικογένειας (π.χ. γονείς με δεύτερο γάμο) (Marano, 2017), αποτελεί μια ακόμη πρόταση για περαιτέρω έρευνα και στη χώρα μας.

Σε θεματικό επίπεδο, η διεθνής βιβλιογραφία καταδεικνύει πως το ερευνητικό ενδιαφέρον μετατοπίζει την εστίασή του από την απλή οικογενειακή δομή στην ποιότητα των αδελφικών σχέσεων. Η διερεύνηση παραγόντων όπως η ζεστασιά έναντι της σύγκρουσης θεωρείται πιο καθοριστική για την ανάπτυξη και τη διαμόρφωση της προσωπικότητας από την απλή ύπαρξη αδελφών. Μια πιο συστηματική μελέτη και στη χώρα μας του ρόλου της ποιότητας των αδερφικών αλληλεπιδράσεων, θα μπορούσε να προσφέρει μια βαθύτερη κατανόηση της ανάπτυξης του παιδιού στο πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας.

Η παρούσα έρευνα, παρά τους προαναφερθέντες περιορισμούς, παρέχει στοιχεία χρήσιμα και στο πεδίο της πρακτικής εφαρμογής. Για παράδειγμα, ευρήματα που δεν παρουσιάζουν μια διαφορετική εικόνα των μοναχοπαιδιών σε σχέση με των παιδιών με αδέρφια, μπορούν να αξιοποιηθούν σε επίπεδο επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, αλλά και ενημέρωσης της ευρύτερης κοινότητας, συμβάλλοντας στην τροποποίηση στερεοτυπικών αντιλήψεων και στον περιορισμό ενδεχόμενων προκαταλήψεων. Αποκτούν όμως ιδιαίτερη σημασία και στο πλαίσιο της συμβουλευτικής γονέων, με στόχο τη μείωση του στίγματος και των ενοχών που ενδεχομένως βιώνονται από γονείς που για ποικίλους λόγους αποφασίζουν ή εκ των πραγμάτων περιορίζονται στην απόκτηση ενός μόνο παιδιού (Mancillas, 2006· Stahnke, et al., 2026). Επίσης, η γνώση σχετικά με τη σειρά γέννησης, όπως για παράδειγμα η διαπίστωση για την υψηλότερη συναισθηματική

αστάθεια των πρωτότοκων, μπορεί να καθοδηγήσει τους γονείς για την καλύτερη διαχείριση των παιδιών με βάση τη θέση τους μεταξύ των αδερφών (Gupta, 2017), μεριμνώντας, για παράδειγμα για την καλύτερη προετοιμασία του πρώτου παιδιού για τον ερχομό ενός αδελφού, προλαμβάνοντας το αίσθημα του «εκθρονισμένου μονάρχη».

Θεωρώντας ότι σε έναν τόσο ευρύ πεδίο όπως αυτό της ανάπτυξης του παιδιού, η έρευνα είναι πάντα σημαντική, ειδικότερα μάλιστα σε έναν διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο, ευελπιστούμε πως η έρευνα αυτή συνέβαλε σε κάποιο βαθμό στην καλύτερη κατανόηση του πολυδιάστατου φαινομένου της ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία

- Adler, A. (1927). *Understanding human nature*. (Transl. W. B. Wolfe). Greenberg.
- Aknin, L. B., Dunn, E. W., Helliwell, J. F., Biswas-Diener, R., Nyende, P., Barrington-Leigh, C. P., Burns, J., Kemeza, I., Ashton-James, C. E., & Norton, M. I. (2013). Prosocial spending and well-being: Cross-cultural evidence for a psychological universal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(4), 635–652. <https://doi.org/10.1037/a0031578>
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart & Winston.
- Arisanti, D., Dadeh, T., & Sutatminingsih, R. (2024). The influence of big five personality and school climate on junior high school students' altruism attitudes. *Devotion: Journal of Research and Community Service*, 5(1), 125-139. <https://doi.org/10.59188/devotion.v5i1.674>
- Arnold, K., & Lindner-Müller, C. (2012). Assessment and development of social competence: Introduction to the special issue. *Journal for Educational Research Online*, 4(1), 7-19. Retrieved from <https://proxy.eap.gr/login?url=https://www.proquest.com/scholarly-journals/assessment-development-social-competence/docview/1321066693/se-2>
- Arora, P., & Sharma, R. (2025). Social and Interpersonal Skills Among Single Child and Children with Siblings. *International Journal of Indian Psychology*, 13(2). DOI: 10.25215/1302.175
- Arora, S., & Teotia, A. (2021). Comparison Between Only Child and Child with Siblings on Adjustment and Personality. *The International Journal of Indian Psychology*, 9(2), 1270-1278. DOI: 10.25215/0902.138
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2001). A theoretical basis for the major dimensions of personality. *European Journal of Personality*, 15(5), 327-353. <https://doi.org/10.1002/per.417>
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2025). Personality differences between birth order categories and across sibship sizes. *Proceedings of the National Academy of Sciences - PNAS*, 122(1), e2416709121. <https://doi.org/10.1073/pnas.2416709121>
- Avdeev, A. (2003). On the way to one-child family: are we beyond the point of no return. In I. E. Kotowska & J. Józwiak (Eds.). *Population of central and Eastern*

- Europe: challenges and opportunities*. (pp. 139-163). Statistical Publishing Establishment.
- Badger, J., & Reddy, P. (2009). The effects of birth order on personality traits and feelings of academic sibling rivalry. *Psychology Teaching Review*, 15(1), 45. <https://doi.org/10.53841/bpsptr.2009.15.1.45>
- Badi, J. E. (2017). Personality of ‘only children’ and ‘children with a sibling’. *The International Journal of Indian Psychology*, 4(2), 130-135. ISSN 2348-5396 (e) | ISSN: 2349-3429 (p)
- Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory*. General Learning Press.
- Bansal, B., & Saliya, J. C. K. (2022). Social and Emotional Competence in Children with Sibling with Different Birth Order and Single Children. *International Journal of Advance Study and Research Work* (2581-5997)/ Special Issue, 25-29 <https://www.ijasrw.com>
- Bell, K. (2013). Constructions of “infertility” and some lived experiences of involuntary childlessness. *Journal of Women and Social Work*, 28(3), 284–295. <https://doi.org/10.1177/0886109913495726>
- Bergner, R. (2020). What is personality? Two myths and a definition. *New Ideas in Psychology*, 57, 100759. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2019.100759>
- Borne, C. & Mears, K. (2009). The Relationship between Children’s Birth Orders and Their Social Competence. *The Corinthian*, 10, 21. Available at: <https://kb.gcsu.edu/thecorinthian/vol10/iss1/21>
- Borstein, R. F. (2003). Psychodynamic Models of Personality. In T. Millon, M. J. Lerner & I. B. Weiner (Eds.). *Handbook of Psychology. Volume 5. Personality and Social Psychology* (pp. 117-134). John Wiley & Sons, Inc.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss. Volume II: Separation, anxiety and anger*. Basic Books.
- Brody, G. H. (1998). Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 1-24. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.1>
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P.A. (2007). The bioecological model of human development. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds), *Handbook of Child Psychology* (6th ed., Vol. 1, pp. 793-828). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0114>

- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας*. (Π. Σακελλαρίου, Μετφ., Α. Αϊδίνης, Επιμ.). Gutenberg.
- Buhrmester, D., & Furman, W. (1987). The development of companionship and intimacy. *Child Development*, 58(4), p.1101-1113), 1101-1113. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1987.tb01444.x>
- Buist, K. L., Deković, M., & Prinzie, P. (2013). Sibling relationship quality and psychopathology of children and adolescents: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 33(1), 97-106. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.10.007>
- Γιαλαμάς, Β., Λαβίδας, Κ., & Μάνεσης, Δ. (2024). Στατιστικές μέθοδοι και τεχνικές στις κοινωνικές επιστήμες με τη χρήση SPSS [Μεταπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://dx.doi.org/10.57713/kallipos-439>
- Γιαμαλάκη Α., Βασιλειάδης Η., & Δημητριάδου Ι. (2026). Η επίδραση των γονεϊκών πρακτικών στη συναισθηματική και κοινωνική επάρκεια των μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 12, 113–135. <https://doi.org/10.12681/dial.43000>
- Carpenter, M., Nagell, K., & Tomasello, M. (1998). Social cognition, joint attention, and communicative competence from 9 to 15 months of age. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 63(4), 1–143. <https://doi.org/10.2307/1166214>
- Caspi, A., Roberts, B. W., & Shiner, R. L. (2005). Personality development: Stability and change. *Annual Review of Psychology*, 56(1), 453-484. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141913>
- Cattell, H.E.P. and Mead, A.D. (2008). The Sixteen Personality Factor Questionnaire (16PF). In: G.J. Boyle, G. Matthews & D.H. Saklofske (Eds.), *The SAGE Handbook of Personality Theory and Assessment: Volume 2—Personality Measurement and Testing* (pp. 135-159). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781849200479.n7>
- Chen, Z. Y., & Liu, R. X. (2014). Comparing adolescent only children with those who have siblings on academic related outcomes and psychosocial adjustment. *Child development research*, 2014(1), 578289. <https://doi.org/10.1155/2014/578289>
- Chi, Z., Malmberg, L., & Flouri, E. (2024). Sibling effects on problem and prosocial behavior in childhood: Patterns of intrafamilial “contagion” by birth order. *Child Development*, 95(3), 766-779. <https://doi.org/10.1111/cdev.14030>

- Cillessen, A.H.N. & Bellmore, A.D. (2002). Social Skills and Interpersonal Perception in Early and Middle Childhood. In P. K. Smith and C. H. Hart (Eds.) *Blackwell Handbook of Childhood Social Development*. (pp. 355 – 374). Blackwell Publishers
- Cole, E. (2014). *Birth order: An examination of its relationship with the Big Five personality theory and trait emotional intelligence* (Doctoral dissertation, University College London)
- Conley, D., Pfeiffer, K. M., & Velez, M. (2007). Explaining sibling differences in achievement and behavioral outcomes: The importance of within-and between-family factors. *Social Science Research*, 36(3), 1087-1104. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2006.09.002>
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1999). A five-factor theory of personality. *Handbook of personality: Theory and research*, 2(1), 159-181.
- de Haan, A., De Pauw, S., van den Akker, A., Deković, M., & Prinzie, P. (2017). Long-Term developmental changes in children's Lower-Order big five personality facets. *Journal of Personality*, 85(5), 616-631. <https://doi.org/10.1111/jopy.12265>
- De La Rochebrochard, E., & Joshi, H. (2013). Siblings and child development. *Longitudinal and Life Course Studies*, 4(3), 276-287. <https://doi.org/10.14301/lcs.v4i3.248>
- DeYoung, C. G. (2014). Openness/Intellect: A dimension of personality reflecting cognitive exploration. In M. L. Cooper and R. J. Larsen (Eds.), *APA handbook of personality and social psychology: Personality processes and individual differences (Vol 4, pp. 369–399)*. American Psychological Association.
- Del Prette, Z. A., & Del Prette, A. (2021). *Social competence and social skills: A theoretical and practical guide*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-70127-7>
- Δημητριάδου, Π. (2022). Νέες μορφές οικογένειας: Μια σύγχρονη πραγματικότητα. Ο ρόλος της Συμβουλευτικής. *Culture-Journal of Culture in Tourism, Art & Education*, 2(4), 79-87.

- Downey, D. B. (2001). Number of siblings and intellectual development: The resource dilution explanation. *The American Psychologist*, 56(6-7), 497-504. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.6-7.497>
- Downey, D. B., & Condon, D. J. (2004). Playing well with others in kindergarten: The benefits of siblings at home. *Journal of Marriage and Family* 66, 333-350. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00024.x>
- Downey, D. B., Condon, D. J., & Yucel, D. (2015). Number of siblings and social skills revisited among american fifth graders. *Journal of Family Issues*, 36(2), 273-296. <https://doi.org/10.1177/0192513X13507569>
- Duckworth, A. L., & Carlson, S. M. (2013). Self-regulation and school success. In F. M. E. Grouzet, B. W. Sokol & U. Müller (Eds.), *Self-regulation and autonomy* (pp. 208-230). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139152198.015>
- Dunn, J. (1988). *The beginnings of social understanding*. Harvard University Press.
- Dunn, J. (2002). Sibling Relationships. In P. K. Smith and C. H. Hart (Eds.) *Blackwell Handbook of Childhood Social Development*. (pp. 223-237). Blackwell Publishers
- Ehrler, D. J., Evans, J. G., & McGhee, R. L. (1999). Extending big-five theory into childhood: A preliminary investigation into the relationship between big-five personality traits and behavior problems in children. *Psychology in the Schools*, 36(6), 451-458. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6807\(199911\)36:6<451::AID-PITS1>3.0.CO;2-E](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6807(199911)36:6<451::AID-PITS1>3.0.CO;2-E)
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L., & Knafo-Noam, A. (2015). Prosocial development. In M. E. Lamb & C. G. Coll (Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science, Vol. 3: Socioemotional processes* (pp. 610–656). Wiley
- Eisenberg, N., VanSchyndel, S. K., & Spinrad, T. L. (2016). Prosocial motivation: Inferences from an opaque body of work. *Child Development*, 87(6), 1668–1678. <https://doi.org/10.1111/cdev.12638>
- Eurostat (2026). *Fertility indicators*. https://doi.org/10.2908/DEMO_FIND
- Ewen, R. B. (2014). *An Introduction to Theories of Personality*. (7th edition). Psychology Press
- Falbo, T. (2012). Only children: an updated review. *Journal of Individual Psychology*, 1, 38-49.

- Falbo, T., & Polit, D. F. (1986). Quantitative review of the only child literature: Research evidence and theory development. *Psychological Bulletin*, 100(2), 176-189. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.100.2.176>
- Falbo, T., & Poston Jr, D. L. (1993). The academic, personality, and physical outcomes of only children in China. *Child Development*, 64(1), 18-35. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1993.tb02893.x>
- Fabes R. A. & Morris, S.L. (2023). Prosociality in Middle Childhood. In T. Malti, T. & M. Davidov (Eds.). *The Cambridge handbook of prosociality: Development, mechanisms, promotion*. (pp 17-36). Cambridge University Press.
- Feinberg, M. E., Neiderhiser, J. M., Simmens, S., Reiss, D., & Hetherington, E. M. (2000). Sibling comparison of differential parental treatment in adolescence: Gender, self-esteem, and emotionality as mediators of the parenting-adjustment association. *Child Development*, 71(6), 1611-1628. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00252>
- Feist, J., Feist, G., & Roberts, T. (2021). *Theories of personality*. (10th edition). McGraw-Hill Education
- Gelo, O., Braakmann, D., & Benetka, G. (2008). Quantitative and qualitative research: Beyond the debate. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, 42(3), 266-290. <https://doi.org/10.1007/s12124-008-9078-3>
- Giotso, A. (2004). Δομή και λειτουργία της ελληνικής οικογένειας: Ομοιότητες και διαφορές με τη μορφή της οικογένειας σε άλλες χώρες [Structure and functions of the Greek family: Similarities and differences compared to families in other countries]. *Journal of Research in Education and Training*, 3, 25-41. DOI:10.12681/jret.962
- Goel, M., & Aggarwal, P. (2012). A comparative study of self confidence of single child and child with sibling. *International journal of research in social sciences*, 2(3), 89.
- Graziano, W. G., & Eisenberg, N. (1997). Agreeableness: A dimension of personality. In R. Hogan et al. (Eds.), *Handbook of personality psychology*. (pp. 795-824). Academic Press.

- Grusec, J. E., Davidov, M., & Lundell, L. (2002). Prosocial and helping behavior. In P. K. Smith & C. H. Hart (Eds). *Blackwell handbook of childhood social development*(pp. 457-474). Blackwell Publishing company.
- Gupta T (2017). Birth Order and Personality. *International Journal of Indian Psychology*, 5(1), 119-125. <https://doi.org/10.25215/0501.014>
- Hammond, S.I, Grant, E.M. & Furlong, A. I. (2026). Prosocial Development Across the Lifespan. In A. Knafo-Noam (Ed). *Prosocial Behavior. Encyclopedia of Early Childhood Development*. (pp 34-44). Margaret & Wallace McKein Family Foundation.
- Harper, J. M., Padilla-Walker, L. M., & Jensen, A. C. (2016). Do siblings matter independent of both parents and friends? sympathy as a mediator between sibling relationship quality and adolescent outcomes. *Journal of Research on Adolescence*, 26(1), 101-114. <https://doi.org/10.1111/jora.12174>
- Harris, J. R. (2000). Context-specific learning, personality, and birth order. *Current Directions in Psychological Science : A Journal of the American Psychological Society*, 9(5), 174-177. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00087>
- Healey, M. D., & Ellis, B. J. (2007). Birth order, conscientiousness, and openness to experience tests of the family-niche model of personality using a within-family methodology. *Evolution and Human Behavior*, 28(1), 55-59. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2006.05.003>
- Heng, G. W. Y., Hui, C. Y., Ting, T. P., Yin, C. T., & Wider, W. (2017). The Relationship Between Birth Order and The Big-Five Personality Dimensions Among Psychology Students in Universiti Malaysia Sabah. *Jurnal Psikologi dan Kesihatan Sosial (JPsiKS)*, 1, 71-75.
- Howe, N., Recchia, H., & Kinsley, C. (2023). Sibling Relations and Their Impact on Children's Development. *Encyclopedia on Early Childhood Development*, 1–20
- Hui, B. P. H., Ng, J. C. K., Berzaghi, E., Cunningham-Amos, L. A., & Kogan, A. (2020). Rewards of kindness? A meta-analysis of the link between prosociality and well-being. *Psychological Bulletin*, 146(12), 1084–1116. <https://doi.org/10.1037/bul0000298>
- Jambon, M., Madigan, S., Plamondon, A., Daniel, E., & Jenkins, J. M. (2019). The development of empathic concern in siblings: A reciprocal influence model. *Child Development*, 90(5), 1598-1613. <https://doi.org/10.1111/cdev.13015>

- Jiao, S., Ji, G., & Jing, Q. (1986). Comparative study of behavioral qualities of only children and sibling children. *Child Development*, 57, 357-361
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1986.tb00035.x>
- John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative *Big Five trait taxonomy*. In O.P. John, R.W. Robins, & L.A. Pervin (Eds.). *Handbook of personality: Theory and research (3rd edition)* (pp.114-158). Guilford Press.
- Iravani, M., & Esfandiarinezhad, P. (2025). Explaining the lived experiences of children in single-child families: A qualitative study. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 30(5), 739-745. https://doi.org/10.4103/ijnmr.ijnmr_198_24
- Kanazawa, S., & Awata, Y. (2025). Only Children by Choice vs. Only Children by Circumstances: Why Do Some Women Have Only One Child?. *Reproductive Sciences*, 32(2), 526-534. <https://doi.org/10.1007/s43032-024-01767-6>
- Kanning, U. P., & Horenburg, M. (2014). Social Competence—an Overview of Contemporary Research and Practice. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія*, (19, Вип. 2), 141-153.
- Kärtner, J. (2023). The Motives of Prosocial Behavior. In In T. Malti, T. & M. Davidov (Eds.). *The Cambridge handbook of prosociality: Development, mechanisms, promotion*. (pp 209-232). Cambridge University Press
- Kitzmann, K. M., Cohen, R., & Lockwood, R. L. (2002). Are Only Children Missing Out? Comparison of the Peer-Related Social Competence of Only Children and Siblings. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(3), 299–316.
<https://doi.org/10.1177/0265407502193001>
- Kramer, L., & Conger, K. J. (2009). What we learn from our sisters and brothers: For better or for worse. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 126, 1-12. <https://doi.org/10.1002/cd.253>
- Li, Y., Li, Y., Chen, G., & Yang, J. (2024). Being an only child and children's prosocial behaviors: Evidence from rural China and the role of parenting styles. *Humanities & Social Sciences Communications*, 11(1), 551-14. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03078-2>
- Lightfoot, C., Cole, M., & Cole, S. R. (2014). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Gutenberg.
- Lin, S., Chen, B., Falbo, T., Fong, C. J., & Guo, J. (2021). Editorial: Chinese only children: Advantaged or disadvantaged? *Frontiers in Psychology*, 12, 742186. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.742186>

- Lin, Z., Yu, J., Jiang, Y., Wang, X. T., & Zhu, L. (2023). Longitudinal development of children's sharing behaviour: Only children versus children with siblings from rural China. *Child Care, Health & Development*, 49(2), 400-406. <https://doi.org/10.1111/cch.13050>
- Liu, R. X., Lin, W., & Chen, Z. (2010). School performance, peer association, psychological and behavioral adjustments: A comparison between chinese adolescents with and without siblings. *Journal of Adolescence (London, England.)*, 33(3), 411-417. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.07.007>
- Malti, T. & Davidov, M. (2023). Introduction: What Is Prosocial Development? Definition, History, Mechanisms. In T. Malti, T. & M. Davidov (Eds). *The Cambridge handbook of prosociality: Development, mechanisms, promotion*. (pp 3-16). Cambridge University Press.
- Malti, T., & Dys, S. P. (2018). From being nice to being kind: Development of prosocial behaviors. *Current Opinion in Psychology*. 20, 45–49. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.07.036>
- Mancillas, A. (2006). Challenging the stereotypes about only children: A review of the literature and implications for practice. *Journal of Counseling & Development*, 84(3), 268–275. doi:10.1002/j.1556-6678.2006.tb00405.x
- Marano, K. E. (2017). An Analysis of Empirical Validity of Alfred Adler's Theory of Birth Order. *Aletheia—The Alpha Chi Journal of Undergraduate Scholarship*, 2(1), 1-14. DOI:[10.21081/AX0082](https://doi.org/10.21081/AX0082)
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *The American Psychologist*, 52(5), 509-516. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.5.509>
- McCrae, R. R. & Costa, P. T., (1999). A five-factor theory of personality. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd ed.) (pp. 159-180). Guilford.
- Mishkevich, A. M., & Shchukina, N. I. (2025). Personality and intelligence characteristics of an only child in a family (using students as an example). *Bulletin of Pedagogical Sciences*, (7), 396-402. <https://journals.rcsi.science/2687-1661/article/view/370979>
- Mishra, M. & Aggarwal, R. (2024). An Analytical Study of Social Competence of 'Children with Sibling' and 'Children without Sibling'. *International Journal of*

Research Culture Society, 8(10), 17-22 DOIs:10.2017/IJRCS/202410004 ISSN(O):
2456-6683 Available online on - WWW.IJRCS.ORG Page

- Μπεζεβέγκης, Η., & Παυλόπουλος, Β. (1998). Αξιολόγηση της προσωπικότητας παιδιών και εφήβων από τους γονείς: Κατασκευή και ψυχομετρικά χαρακτηριστικά ενός ερωτηματολογίου. *Ψυχολογία*, 5(2), 165-178.
- Μπεζεβέγκης Η., & Παυλόπουλος Β. (1999). Η επίδραση χαρακτηριστικών της οικογένειας στην αξιολόγηση της προσωπικότητας των παιδιών από τους γονείς. *The Greek Review of Social Research*, 98, 99–120.
<https://doi.org/10.12681/grsr.744>
- Μπεζεβέγκης Η., & Παυλόπουλος Β. (2018). Hierarchical Structure of the Developing Personality: A Series of Questionnaires for the Assessment of Individual Differences from Preschool to Early Adolescence. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 23(1), 108–127.
https://doi.org/10.12681/psy_hps.23021
- Noller, P. (2005). Sibling relationships in adolescence: Learning and growing together. *Personal Relationships*, 12(1), 1-22. <https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00099.x>
- Okada, N., Yamamoto, Y., Yahata, N., Morita, S., Koshiyama, D., Morita, K., Sawada, K., Kanata, S., Fujikawa, S., Sugimoto, N., Toriyama, R., Masaoka, M., Koike, S., Araki, T., Kano, Y., Endo, K., Yamasaki, S., Ando, S., Nishida, A., . . . Kasai, K. (2021). Birth order and prosociality in the early adolescent brain. *Scientific Reports*, 11(1), 21806-14. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-01146-0>
- Oliva, A., & Arranz, E. (2005). Sibling relationships during adolescence. *European Journal of Developmental Psychology*, 2(3), 253-270. <https://doi.org/10.1080/17405620544000002>
- Ozer, D. J., & Benet-Martínez, V. (2006). Personality and the prediction of consequential outcomes. *Annual Review of Psychology*, 57, 401–421.
<https://doi.org/10.1146/annurev.psych.57.102904.190127>
- Padilla-Walker, L.M. CarlO,G. C. (2014). The Study of Prosocial Behavior: Past, Present, and Future. In L. M. Padilla-Walker & G. Carlo (Eds). *Prosocial Development: A Multidimensional Approach* (pp 3-16).
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199964772.003.0001>

- Pastorelli, C., Lansford, J. E., Luengo Kanacri, B. P., Malone, P. S., Di Giunta, L., Bacchini, D., Bombi, A. S., Zelli, A., Miranda, M. C., Bornstein, M. H., Tapanya, S., Uribe Tirado, L. M., Alampay, L. P., Al-Hassan, S. M., Chang, L., Deater-Deckard, K., Dodge, K. A., Oburu, P., Skinner, A. T. and Sorbring, E. (2016), Positive parenting and children's prosocial behavior in eight countries. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 57, 824–834. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12477>
- Paulhus, D. L., Trapnell, P. D., & Chen, D. (1999). Birth order effects on personality and achievement within families. *Psychological Science*, 10(6), 482-488. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00193>
- Penderi, E. & Petrogiannis, K.. (2018). Assessing young children's social competence: the greek version of the social competence scale for preschoolers-parent version. *European Journal of Educational and Development Psychology*, 6(4), 16-28. ISSN 2055-0170(Print), SSN 2055-0189(Online)
- Pettygrove, D. M. (2016). *Sibling conflict and prosocial behavior in middle childhood* (Master's thesis, The University of North Carolina at Chapel Hill).
- Polit, D. F., & Falbo, T. (1987). Only children and personality development: A quantitative review. *Journal of Marriage and Family*, 49(2), 309-325. <https://doi.org/10.2307/352302>
- Poprocká, R., & Dolejš, M. (2025). An Only Child versus a Child with a Sibling: Difference In Perfectionism and the Big Five Personality Traits. *Addictology/Adiktologie*, (1). <https://doi.org/10.35198/01-2025-001-0004>
- Qian, G., Du, Y., Liu, C., Han, R., & Luo, L. (2022). Are second-born children more empathetic than only children? A study on empathy development of chinese preschoolers. *Early Education and Development*, 33(3), 407-417. <https://doi.org/10.1080/10409289.2021.1970428>
- Rawat, D., Chaudhary, C., & Malik, P. (2024). Role of sibling relationships in human development: A comprehensive exploration. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 11(2), a273-a287.
- Roberts, L. C. (1997). *"I always knew that mom and dad loved me best": The experience of being an only child* (Order No. 9823121). Available from ProQuest One Academic. (304373439). Retrieved from <https://proxy.eap.gr/login?url=https://www.proquest.com/dissertations-theses/i-always-knew-that-mom-dad-loved-me-best/docview/304373439/se-2>

- Roberts, B. W., & DelVecchio, W. F. (2000). The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age. *Psychological Bulletin*, 126(1), 3–25. Roberts, B. W., Donnellan, M. B., & Hill, P. L. (2013). Personality trait development in adulthood. In H. Tennen, J. Suls, & I. B. Weiner (Eds.), *Handbook of psychology: Personality and social psychology* (2nd ed., pp. 183–196). John Wiley & Sons, Inc.
- <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.1.3>
- Roberts, B. W., Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., & Caspi, A. (2003). Personality trait development in adulthood. In *Handbook of the life course* (pp. 579–595). Boston, MA: Springer US.
- Rohrer, J. M., Egloff, B. & Schmukle, S. C. (2015). Examining the effects of birth order on personality. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 112(46), 14224–14229. doi: 10.1073/pnas.1506451112.
- Rubin, K. H., & Rose-Krasnor, L. (1992). Interpersonal problem solving and social competence in children. In *Handbook of social development: A lifespan perspective* (pp. 283–323). Springer
- Saher, N., Khan, R. M., & Saleem, M. (2022). Relationship between Birth Order and Personality Trait (Extroversion). *Canadian Journal of Educational and Social Studies*, 2(1), 1–15. <https://doi.org/10.53103/cjess.v2i1.12>
- Sang, S. A., & Nelson, J. A. (2017). The effect of siblings on children's social skills and perspective taking. *Infant and Child Development*, 26(6), n/a. <https://doi.org/10.1002/icd.2023>
- Saroglou, V., & Fiasse, L. (2003). Birth order, personality, and religion: A study among young adults from a three-sibling family. *Personality and Individual Differences*, 35(1), 19–29. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00139-4](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00139-4)
- Schultz D. P. & Schultz, S. E. (2007). *Theories of Personality* (11th edition). Cengage Learning
- Semrud-Clikeman, M. (2007). *Social Competence in Children*. Springer
- Simion, V. N. (2025). Theoretical-applied aspects between birth order and the big five personality pattern. *Buletinul științific al Universității de Stat” Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, Seria” Stiinte Umanistice”*, 22(2), 351–361.

- Smorti, M., & Ponti, L. (2018). How does sibling relationship affect children's prosocial behaviors and best friend relationship quality? *Journal of Family Issues*, 39(8), 2413-2436. <https://doi.org/10.1177/0192513X18755195>
- Soto, C. J. (2016). The little six personality dimensions from early childhood to early adulthood: Mean-level age and gender differences in parents' reports. *Journal of Personality*, 84(4), 409-422. <https://doi.org/10.1111/jopy.12168>
- Soto, C. J., John, O. P., Gosling, S. D., & Potter, J. (2011). Age differences in personality traits from 10 to 65: Big Five domains and facets in a large cross-sectional sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(2), 330-348. <https://doi.org/10.1037/a0021717>
- Σουκαλοπούλου, Α. (2014). *Αυτοαντίληψη, Αυτοεκτίμηση, Μοναξιά και Κοινωνική Δυσάρεσκεια σε μοναχοπαίδια και παιδιά με αδέρφια*. Διπλωματική Εργασία. Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ειδίκευσης στην Ψυχολογία-Συμβουλευτική. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Spinrad, T. L. & Eisenberg, N. (2023). Developmental Theories of Prosociality. In T. Malti, T. & M. Davidov (Eds.). *The Cambridge handbook of prosociality: Development, mechanisms, promotion*. (pp 17-36). Cambridge University Press.
- Spitzberg, B.H. (2003). Methods of interpersonal skill assessment. In J.O. Greene and B.R. Burleson (Eds.), *Handbook of Communication and Social Interaction Skills* (pp. 93-134). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Staats, A. W. (2003). A Psychological Behaviorism Theory of Personality. In T. Millon, M. J. Lerner & I. B. Weiner (Eds.). *Handbook of Psychology. Volume 5. Personality and Social Psychology* (pp. 135-158). John Wiley & Sons, Inc.
- Stahnke, B., Williams, C., & Meier, K. (2026). A systematic review of the outcomes for U.S. only children in the last 40 years. *The Family Journal* (Alexandria, Va.), <https://doi.org/10.1177/10664807261440838>
- Steelman, L. C., Powell, B., Werum, R., & Carter, S. (2002). Reconsidering the effects of sibling configuration: Recent advances and challenges. *Annual Review of Sociology*, 28(1), 243-269. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.111301.093304>
- Stewart, R. B. (1983). Sibling attachment relationships: Child-infant interaction in the strange situation. *Developmental Psychology*, 19(2), 192-199. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.19.2.192>

- Stronge, S., Shaver, J. H., Bulbulia, J., & Sibley, C. G. (2019). Only children in the 21st century: Personality differences between adults with and without siblings are very, very small. *Journal of Research in Personality*, 83, 103868. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2019.103868>
- Sulloway, F. J. (1995). Birth order and evolutionary psychology: A meta-analytic overview. *Psychological Inquiry*, 6(1), 75-80. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0601_15
- Sulloway, F. J. (1999). Birth order. In M. A. Runco & S. R. Rritzker (Eds.) *Encyclopedia of creativity, Vol. 1* (pp. 189-202). Academic Press.
- Sulloway, F. J. (2001). Birth order, sibling competition, and human behavior. In H. R. Holcomb (Ed.). *Conceptual challenges in evolutionary psychology: Innovative research strategies* (pp. 39-83). Kluwer Academic Publishers.
- Τάνταρος, Σ. (2009). Οικογένεια και Ανάπτυξη του Παιδιού και του Εφήβου: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Προβληματισμοί. Στο Σ. Τάνταρος (Επιμ.) *Ανθρώπινη Ανάπτυξη και Οικογένεια* (σελ. 15-34). Ελληνικά Γράμματα.
- Tellegen, A. (1988). The analysis of consistency in personality assessment. *Journal of Personality*, 56, 621-663 <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1988.tb00905.x>
- Τσάκαλης Π., & Σούρλου Ε. (2005). Self-concept and Self-esteem of Pupils from Epirus, Greece: Differences in Relation to certain Socio-demographic Characteristics. *ELEUTHERNA*, 2, 175-216. <https://doi.org/10.26248/eleutherna.v2i0.155>
- Tucker, C. J., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (1997). Conditions of sibling support in adolescence. *Social Development*, 6(2), 199-217. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00038>
- Veenhoven, R., & Verkuyten, M. (1989). The well-being of only children. *Adolescence: an international quarterly devoted to the physiological, psychological, psychiatric, sociological, and educational aspects of the second decade of human life*, 24(93), 155-166. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/16144>
- Vutz, S. & Unzner, U. (1995). *Τα μοναχοπαίδια. Ένα ή περισσότερα παιδιά;* (Μφρ. Κ. Καμμένου). Θυμάρι.
- Walker, L. J. (2014). Prosocial exemplarity in adolescence and adulthood. In L. M. Padilla-Walker & G. Carlo (Eds.), *Prosocial development: A multidimensional approach*(pp.433-453)<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199964772.003.0021>

- Wang, X. (2023). The impact of siblings on executive functioning and theory of mind in children. *SHSWeb of Conferences*, 180, 2015. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202318002015>
- Winnicott, D. W. (1964). *The child, the family, and the outside world*. Penguin Books.
- Yang, Z. (2025). The Impact of Sibling Presence on Individual Social Competence. *Transactions on Materials, Biotechnology and Life Sciences*, 8, 208-213. <https://doi.org/10.62051/kstnf592>
- Xiao, E., Shen, J., & Harris, P. (2022). Children with siblings differ from only children in their sharing behaviour. *Early Child Development and Care*, 192(7), 1007-1019. <https://doi.org/10.1080/03004430.2020.1829610>
- Ziegler, M., Danay, E., Heene, M., Asendorpf, J., & Bühner, M. (2012). Openness, fluid intelligence, and crystallized intelligence: Toward an integrative model. *Journal of Research in Personality*, 46(2), 173-183. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2012.01.002>

Παράρτημα Α:

«ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ»

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται από τη/τον: Μητέρα ☐ Πατέρα ☐

Α) Δημογραφικά στοιχεία

1. Στοιχεία παιδιού για το οποίο συμπληρώνεται το ερωτηματολόγιο (7 – 11 ετών):

1.1. Ηλικία: ____ έτη και ____ μήνες 1.2. Τάξη φοίτησης: ☐ Δημοτικού

1.3. Φύλο: ΑΓΟΡΙ ☐ ΚΟΡΙΤΣΙ ☐

2. Στοιχεία αδερφών του παιδιού (αν υπάρχουν)*

1^{ος/η} αδερφός/ή: Ηλικία ____ έτη και ____ μήνες Φύλο: ΑΓΟΡΙ ☐ ΚΟΡΙΤΣΙ ☐

2^{ος/η} αδερφός/ή: Ηλικία ____ έτη και ____ μήνες Φύλο: ΑΓΟΡΙ ☐ ΚΟΡΙΤΣΙ ☐

3^{ος/η} αδερφός/ή: Ηλικία ____ έτη και ____ μήνες Φύλο: ΑΓΟΡΙ ☐ ΚΟΡΙΤΣΙ ☐

*σε περίπτωση περισσότερων αδερφών, συμπληρώστε εδώ: -----

Β) Παρακάτω υπάρχει ένας κατάλογος με προτάσεις/φράσεις οι οποίες περιγράφουν χαρακτηριστικά-γνώρισμα της προσωπικότητας, της ιδιοσυγκρασίας, της συμπεριφοράς των παιδιών. **Σκεφθείτε τη συμπεριφορά του συγκεκριμένου παιδιού κατά τους τελευταίους 12 μήνες.** Αφού διαβάσετε προσεκτικά κάθε πρόταση-γνώρισμα, βάλτε σε κύκλο τον αριθμό που δηλώνει πόσο το γνώρισμα αυτό **ταιριάζει** στο παιδί σας, δηλαδή πόσο **αντιπροσωπεύει** τη συμπεριφορά του.

Θα βάλετε σε κύκλο το **1** → αν ένα χαρακτηριστικό **δεν** ταιριάζει καθόλου ή σχεδόν καθόλου στο παιδί σας,

το **2** → αν ταιριάζει λίγο στο παιδί σας, το **3** → αν ταιριάζει αρκετά στο παιδί σας, το **4** → αν ταιριάζει πολύ στο παιδί σας, και το **5** → αν ταιριάζει πάρα πολύ στο παιδί σας

Δεν υπάρχουν σωστές ή λανθασμένες απαντήσεις. Δεν χρειάζεται να σκέφτεστε πολλή ώρα για κάθε πρόταση-γνώρισμα. Σημειώστε την απάντηση που σας έρχεται αυθόρμητα στο νου. Είναι πολύ σημαντικό να διαβάσετε και να απαντήσετε σε όλες τις προτάσεις.

	Χαρακτηριστικό-γνώρισμα	(Σχεδόν) καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1	είναι κοινωνικό παιδί	 1 ...	... 2 ...	... 3 ...	... 4 ...	... 5 ...
2	έχει κρίση μεγάλου ατόμου	 1 ...	... 2 ...	... 3 ...	... 4 ...	... 5 ...
3	είναι υποχωρητικό παιδί	 1 ...	... 2 ...	... 3 ...	... 4 ...	... 5 ...
4	σέβεται τους μεγαλύτερους	 1 ...	... 2 ...	... 3 ...	... 4 ...	... 5 ...
5	είναι ζωηρό παιδί	 1 ...	... 2 ...	... 3 ...	... 4 ...	... 5 ...

6	είναι λιγόλογο	1	2	3	4	5
7	είναι τελειομανής	1	2	3	4	5
8	είναι φρόνιμο παιδί	1	2	3	4	5
9	έχει θέληση	1	2	3	4	5
10	είναι δραστήριο παιδί	1	2	3	4	5
11	είναι στοργικό παιδί	1	2	3	4	5
12	έχει πολλά ενδιαφέροντα	1	2	3	4	5
13	κάνει εύκολα φίλεις	1	2	3	4	5
14	είναι ώριμο για την ηλικία του	1	2	3	4	5
15	είναι υπάκουο παιδί	1	2	3	4	5
16	ξέρει να πετυχαίνει αυτό που θέλει	1	2	3	4	5
17	είναι καλόβολο παιδί	1	2	3	4	5
18	έχει μεγάλη ενεργητικότητα	1	2	3	4	5
19	είναι απαιτητικό παιδί	1	2	3	4	5
20	ακολουθεί ένα πρόγραμμα σε ό,τι κάνει	1	2	3	4	5
21	κάνει παρέα με όλα τα παιδιά	1	2	3	4	5
22	είναι πειθαρχημένο παιδί	1	2	3	4	5
23	έχει σύστημα στο διάβασμά του	1	2	3	4	5
24	έχει έντονη προσωπικότητα	1	2	3	4	5

	Χαρακτηριστικό-γνώρισμα (Σχεδόν καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	
25	είναι νευρικό παιδί	1	2	3	4	5
		.	.	.		
26	είναι ευαίσθητο	1	2	3	4	5
		.	.	.		
27	είναι ομιλητικό παιδί	1	2	3	4	5

28	επιβάλλεται στα άλλα παιδιά	1	2	3	4	5
29	αν αρχίσει κάτι, θέλει να το ολοκληρώσει	1	2	3	4	5
30	έχει πάντα όρεξη για συζήτηση	1	2	3	4	5
31	κοιτάζει μόνο το συμφέρον του	1	2	3	4	5
32	παραδέχεται τα λάθη του	1	2	3	4	5
33	είναι συνεπής στις υποχρεώσεις του	1	2	3	4	5
34	είναι αθλητικός τύπος	1	2	3	4	5
35	είναι μοναχικό παιδί	1	2	3	4	5
36	είναι επιμελής	1	2	3	4	5
37	είναι κλειστό παιδί	1	2	3	4	5
38	τα θέλει όλα δικά του	1	2	3	4	5
39	αισθάνεται ανασφάλεια	1	2	3	4	5
40	είναι εργατικό παιδί	1	2	3	4	5
41	είναι ατίθασο παιδί	1	2	3	4	5
42	του αρέσει να βγαίνει έξω	1	2	3	4	5
43	είναι υπεύθυνο παιδί	1	2	3	4	5
44	είναι καλός μαθητής / καλή μαθήτρια	1	2	3	4	5
45	είναι εγωιστής / εγωίστρια	1	2	3	4	5
46	αντιμιλάει στους γονείς	1	2	3	4	5
47	έχει τάση να απομονώνεται	1	2	3	4	5
48	είναι εύστροφο παιδί	1	2	3	4	5
49	είναι τακτικό παιδί	1	2	3	4	5
50	μαλώνει με τα άλλα παιδιά, φιλονικεί	1	2	3	4	5

51	έχει αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5	...
52	παίρνει πρωτοβουλίες	1	2	3	4	5	...
53	είναι πεισματάρικο	1	2	3	4	5	...
54	του αρέσουν τα παιχνίδια με κίνηση	1	2	3	4	5	...
55	είναι έξυπνο παιδί	1	2	3	4	5	...
56	του αρέσει να παίζει με τα άλλα παιδιά	1	2	3	4	5	...
57	χρειάζεται πίεση για να διαβάσει τα μαθήματα	1	2	3	4	5	...
58	θυμώνει εύκολα	1	2	3	4	5	...
59	κάνει λάθη από τη βιασύνη του	1	2	3	4	5	...
60	έχει καλή συμπεριφορά στο σχολείο	1	2	3	4	5	...
61	στενοχωριέται όταν του κάνουν παρατηρήσεις	1	2	3	4	5	...
62	θέλει να περνάει το δικό του	1	2	3	4	5	...
63	μιλάει άσχημα	1	2	3	4	5	...
64	είναι ευέξαπτο, οξύθυμο	1	2	3	4	5	...
65	είναι αφηρημένο παιδί	1	2	3	4	5	...
66	είναι επιθετικό	1	2	3	4	5	...
67	πληγώνεται εύκολα	1	2	3	4	5	...
68	επιμένει στη γνώμη του, ακόμα κι αν είναι λανθασμένη	1	2	3	4	5	...
69	είναι ήσυχο παιδί	1	2	3	4	5	...
70	θέλει να διακρίνεται, να προβάλλεται	1	2	3	4	5	...
71	χρειάζεται κίνητρα για να κάνει κάτι	1	2	3	4	5	...
72	είναι ισχυρογνώμων	1	2	3	4	5	...
73	έχει ευχέρεια στο λόγο του	1	2	3	4	5	...

	Χαρακτηριστικό-γνώρισμα (Σχεδόν) καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	
74	είναι απρόσεκτο παιδί	1	2	3	4	5
75	του αρέσει το σχολείο, το αγαπάει	1	2	3	4	5
76	είναι αργό στις κινήσεις του	1	2	3	4	5
77	βαριέται εύκολα	1	2	3	4	5
78	είναι γενναϊόδωρο	1	2	3	4	5
79	είναι δύσκολο παιδί	1	2	3	4	5
80	έχει για όλα μια απάντηση	1	2	3	4	5
81	είναι ακατάστατο παιδί	1	2	3	4	5
82	είναι αδιάφορο για το σχολείο	1	2	3	4	5
83	είναι κυκλοθυμικό παιδί	1	2	3	4	5
84	προτιμάει να μένει στο σπίτι	1	2	3	4	5
85	θέλει να είναι ο αρχηγός της παρέας	1	2	3	4	5
86	με την πρώτη δυσκολία τα παρατάει	1	2	3	4	5
87	είναι ευγενικό παιδί	1	2	3	4	5
88	είναι φιλικό παιδί	1	2	3	4	5
89	είναι επιπόλαιο	1	2	3	4	5
90	του αρέσουν τα χάδια	1	2	3	4	5
91	είναι ευχάριστο παιδί	1	2	3	4	5
92	είναι τεμπέλικό	1	2	3	4	5
93	παραπονιέται συχνά	1	2	3	4	5
94	είναι καλό παιδί	1	2	3	4	5
95	έχει δική του άποψη σε πολλά θέματα	1	2	3	4	5

96	του αρέσει η καθαριότητα	1	2	3	4	5
97	είναι αντιδραστικό παιδί	1	2	3	4	5
98	δύσκολα προσαρμόζεται σε νέες καταστάσεις	1	2	3	4	5
99	δείχνει κατανόηση στους άλλους	1	2	3	4	5
100	ζηλεύει	1	2	3	4	5
101	είναι καλόκαρδο παιδί	1	2	3	4	5
102	φέρνει αντιρρήσεις στους γονείς	1	2	3	4	5
103	έχει καλούς τρόπους	1	2	3	4	5
104	του αρέσουν τα αστεία	1	2	3	4	5
105	έχει κριτική ικανότητα	1	2	3	4	5
106	είναι προσεκτικό παιδί	1	2	3	4	5
107	αγαπάει τους φίλους του	1	2	3	4	5
108	είναι συναισθηματικό παιδί	1	2	3	4	5
109	προσφέρει τη βοήθειά του στους άλλους	1	2	3	4	5
110	δύσκολα ανοίγεται στους άλλους	1	2	3	4	5
111	είναι ήρεμο παιδί	1	2	3	4	5
112	δύσκολα το περιορίζεις σε ένα πρόγραμμα	1	2	3	4	5
113	είναι ανεξάρτητο παιδί	1	2	3	4	5
114	έχει γρήγορη αντίληψη	1	2	3	4	5
115	είναι οργανωμένο παιδί	1	2	3	4	5
116	συμπάσχει όταν βλέπει κάποιον να υποφέρει	1	2	3	4	5
117	κλαίει με το παραμικρό	1	2	3	4	5
118	αντιμετωπίζει μόνο του τα προβλήματά του	1	2	3	4	5

- 119 είναι φιλότιμο παιδί 1 2 3 4 5 . . .
- 120 είναι συμπονετικό 1 2 3 4 5 . . .
- 121 εκμεταλλεύεται την αδυναμία που του δείχνουμε . . . 1 2 3 4 5 . . .

Γ) Παρακαλούμε κυκλώστε δίπλα σε κάθε πρόταση τον αριθμό που δείχνει πόσο καλά κάθε πρόταση περιγράφει το παιδί σας

	Καθόλου	Λίγο	Σχεδόν καλά	Καλά	Πολύ καλά
1. Δέχεται πράγματα που δεν είναι ή δεν γίνονται όπως τα θέλει	1	2	3	4	5
2. Μπορεί να διαχειριστεί καλά την αποτυχία του/της, δεν αντιδρά άσχημα όταν αποτυγχάνει σε κάτι	1	2	3	4	5
3. Σκέφτεται πριν κάνει κάτι, δεν κάνει ό,τι του/της κατέβει στο μυαλό	1	2	3	4	5
4. Λύνει μόνος/η τα προβλήματα με τους φίλους ή τα αδέρφια του/της.	1	2	3	4	5
5. Μπορεί να ηρεμίσει τον εαυτό του/της όταν είναι αναστατωμένος/η ή βρίσκεται σε κατάσταση υπερδιέγερσης	1	2	3	4	5
6. Κάνει ό,τι του/της ζητήσουν	1	2	3	4	5
7. Είναι καλός/ή στο να καταλαβαίνει τα συναισθήματα των άλλων	1	2	3	4	5
8. Μπορεί να ελέγξει τον εαυτό του/της όταν υπάρχει διαφωνία/σύγκρουση με κάποιον	1	2	3	4	5
9. Μοιράζεται τα πράγματά του/της με τους άλλους	1	2	3	4	5
10. Βοηθά τους άλλους	1	2	3	4	5
11. Ακούει την άποψη των άλλων	1	2	3	4	5
12. Μπορεί να προτείνει τις δικές του/της ιδέες χωρίς να επιμένει να γίνει το δικό του/της, χωρίς να κάνει το «αφεντικό»	1	2	3	4	5

Δ) Οι παρακάτω δηλώσεις περιγράφουν μια σειρά από συνήθειες καταστάσεις. Δεν υπάρχει σωστή ή λανθασμένη απάντηση, η καλύτερη απάντηση είναι η άμεση και αυθόρμητη. Σκεφτείτε τον γιο ή την κόρη σας, διαβάστε κάθε δήλωση και σημειώστε την επιλογή που εκφράζει την πρώτη σας αντίδραση.

	Ποτέ/ Σχεδόν ποτέ	Περιστοιακά	Μερικές φορές	Συχνά	Σχεδόν πάντα/ Πάντα
1. Χαίρεται να βοηθά φίλους/συμμαθητές στις δραστηριότητές τους	1	2	3	4	5
2. Μοιράζεται τα πράγματα που έχει με φίλους	1	2	3	4	5

3. Προσπαθεί να βοηθά τους άλλους	1	2	3	4	5
4. Είναι διαθέσιμος/η για εθελοντικές δραστηριότητες για να βοηθήσει όσους έχουν ανάγκη	1	2	3	4	5
5. Δείχνει ενσυναίσθηση για όσους έχουν ανάγκη	1	2	3	4	5
6. Βοηθά αμέσως όσους έχουν ανάγκη	1	2	3	4	5
7. Κάνει ό,τι μπορεί για να βοηθήσει τους άλλους να αποφύγουν να μπλέξουν σε προβλήματα	1	2	3	4	5
8. Νιώθει έντονα αυτό που νιώθουν οι άλλοι	1	2	3	4	5
9. Είναι πρόθυμος/η να διαθέσει τις γνώσεις και τις ικανότητές του/της σε άλλους	1	2	3	4	5
10. Προσπαθεί να παρηγορεί όσους είναι λυπημένοι	1	2	3	4	5
11. Δανείζει εύκολα χρήματα ή άλλα πράγματα	1	2	3	4	5
12. Μπαίνει εύκολα στη θέση όσων βρίσκονται σε δυσάρεστη θέση	1	2	3	4	5
13. Προσπαθεί να είναι κοντά και να φροντίζει όσους έχουν ανάγκη	1	2	3	4	5
14. Μοιράζεται εύκολα με φίλους οποιαδήποτε καλή ευκαιρία που του/της παρουσιάζεται	1	2	3	4	5
15. Περνά χρόνο με φίλους που αισθάνονται μοναξιά	1	2	3	4	5
16. Αντιλαμβάνεται αμέσως τη δυσφορία των φίλων του, ακόμα και όταν αυτή δεν του εκφράζεται άμεσα.	1	2	3	4	5

Ευχαριστούμε πολύ για τον χρόνο σας!

Παρακαλούμε το ερωτηματολόγιο να επιστραφεί μέχρι

.....

Για οποιαδήποτε επιπλέον πληροφορίες, μπορείτε να επικοινωνήσετε με την ερευνήτρια:

Κατερίνα Μουρλά std105013@ac.eap.gr

Παράρτημα Β:

«ΕΠΙΣΤΟΛΗ»

Προς τους γονείς - κηδεμόνες των μαθητών του _____ου Δημοτικού Σχολείου

Αγαπητοί γονείς και κηδεμόνες,

Σας ενημερώνουμε ότι στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας της κ. Μουρλά, φοιτήτριας του μεταπτυχιακού προγράμματος « Σπουδές στην εκπαίδευση» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, θα διεξαχθεί έρευνα με θέμα «Διαστάσεις προσωπικότητας και φιλοκοινωνική συμπεριφορά-κοινωνική επάρκεια παιδιών μέσης παιδικής ηλικίας με αδέρφια και μοναχοπαίδια». Επισυνάπτεται βεβαίωση του ΕΑΠ που πιστοποιεί τη διεξαγωγή της εν λόγω μεταπτυχιακής έρευνας.

Η έρευνα περιλαμβάνει την συμπλήρωση ερωτηματολογίου από τους γονείς των παιδιών. Η συμμετοχή είναι εθελοντική, οι απαντήσεις των συμμετεχόντων ανώνυμες και αυστηρά εμπιστευτικές. Τα αποτελέσματα θα αξιοποιηθούν μόνο για τις ανάγκες την εν λόγω έρευνας.

Σας ευχαριστούμε

Με τιμή

Η επιβλέπουσα

Η ερευνήτρια

Άννα Πρίντεζη Μουρλά Αικατερίνη
Δρ. Ψυχολογίας

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

